

АКАДЕМИЯ НАУК АРМЯНСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ЯЗЫКА

А. М. МКРТЧЯН

КАРИНСКИЙ ДИАЛЕКТ

(ФОНЕТИКА, МОРФОЛОГИЯ, СЛОВАРЬ)

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՌԻ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱ

ԼԵԶՎԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Հ. Մ. ՄԿՐՏՉՅԱՆ

ԿԱՐՆՈ ԲԱՐԲԱՌԸ

(ՀՆԶՅՈՒՆԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, ՋԵՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, ԲԱՌԱՐԱՆ)

**Տպագրվում է Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի
Խմբագրական-հրատարակչական խորհրդի որոշմամբ**

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Ստալինյան լեզվաբանական ուսմունքը լեզվաբանության կենտրոնական հարցերից մեկը դարձրեց բարբառների ուսումնասիրությունը:

Ընկեր Ստալինը «Մարքսիզմը և լեզվաբանության հարցերը» հանձարեղ աշխատության մեջ ցույց տվեց, որ տեղական («տերիտորիալ») բարբառներն արմատապես տարբերվելով «դասակարգային» բարբառներից, ժարգոններից, իրենց հնությունը հասնում են մինչև ցեղային կյանքի ժամանակաշրջանները, սպասարկում են ժողովրդական լայն մասսաներին, ունեն լեզվի սպեցիֆիկայի էությունը կազմող իրենց քերականական կառուցվածքն ու բառային հիմնական ֆոնդը և վճռական դեր՝ ազգային լեզուների կազմավորման պրոցեսում:

Ստալինյան այս ցուցումները բարձրացնում են բարբառագիտության՝ լեզվաբանության այդ մասնաճյուղի նշանակությունը, որովհետև, ինչպես հայտնի է, տեղական բարբառները հանդիսանում են հենց բարբառագիտության ուսումնասիրման հիմնական առարկան: Այդ ցուցումները հանդիսանում են մի ուղեցույց առանձին լեզուների, այդ թվում նաև հայոց լեզվի պատմության, բարբառագիտության, պատմական քերականության հարցերը ճիշտ կերպով լուծելու համար:

Բովանդակ հայոց լեզուն՝ իր հին ու նոր գրական լեզուներով և շուրջ չորս տասնյակ տեղական բարբառներով, ներկայացնում է լեզվական իրողությունների մի անսպառ շտեմարան. այդ իրողությունների ճիշտ, գիտական լուսաբանությունը հնարավորություն է տալիս պարզել հայ էթնոսի կազմավորման պրոցեսի բարդ հարցերը, այլև հսկայական նյութ է մատակարարում մարքսիստական լեզվաբանական ուսմունքի առանձին դրույթները կոնկրետ կիրառելու և զարգացնելու գործում:

Հնում հայոց լեզու ասելով սխալ կերպով հասկացել են միայն գրաբարը, և հին հայագիտությունը անհամեմատ ավելի

մանրամասն է ուսումնասիրել հայոց այդ հին զբաղմունքները՝ ձայնոց լեզվի ուսումնասիրությունը, սակայն, առանց բարբառների ուսումնասիրության կլինի թերի և անկատար:

Ճարակույս չկա, որ բարբառները հանդիսանալով հասարակության ընդհանուր, միասնական լեզվի ճյուղավորումները, տերիտորիալ տեսակետից լինելով նեղ, սահմանափակ միջավայրի հաղորդակցման միջոց, պատմական այն ժամանակաշրջանում, երբ առկա է ազգային լեզուն, չունեն և չեն կարող ունենալ գործնական մեծ նշանակություն: Ավելին. իրենց գոյությունը նրանք խոչընդոտում են ազգային միասնական լեզվի զարգացումը, դանդաղեցնում վերջինիս համազգային լեզու դառնալու գործը, թեև միաժամանակ հանդիսանում են ազգային լեզվի բառապաշարի հարստացման, ճիշտ է երկրորդական, այնուամենայնիվ աղբյուրներից մեկը:

Ահա այս պատճառով բարբառների ուսումնասիրությունը այժմ ունի գիտական և պատմական նշանակություն:

Հայոց լեզվի բարբառների լեզվական իրողությունները մեծ արժեք են ներկայացնում հայերենագիտության և ընդհանուր լեզվաբանության համար, նրանց ուսումնասիրությունը հնարավորություն կտա ոչ միայն ամբողջացնել հայոց լեզվի պատմությունը, այլև պարզել մեր լեզվի գենեզիսի շատ հարցեր:

Ստալինյան լեզվաբանական ուսմունքի լույսի տակ պարզ են դառնում բարբառների ոչ միայն առաջացումն ու զարգացումը, նրանց դերն ու նշանակությունը հասարակության զարգացման տարբեր ժամանակաշրջաններում՝ կապված այդ հասարակության պատմության հետ, այլև նրանց անհետացման ճանապարհներն ու պատճառները՝ կապված դարձյալ հասարակության պատմության հետ: Ընկեր Ստալինը ցույց տալով, որ տեղական բարբառները կարող են հիմք դառնալ ազգային լեզվի համար, ավելացնում է. «Ինչ վերաբերում է այդպիսի լեզուների մնացած բարբառներին, ապա նրանք կորցնում են իրենց ինքնօրինակությունը, ձուլվում են այդ լեզուների հետ և անհետանում դրանց մեջ»¹:

Բարբառների անհետացման այս ընդհանուր ճանապարհով են ընթանում նաև հայ բարբառները: Աստիճանաբար կորցնելով

¹ Ի. Վ. Ստալին, «Մարքսիզմը և լեզվաբանության հարցերը», Երևան, 1951 թ., էջ 102—103:

իրենց ինքնօրինակությունը, նրանք ձուլվում և անհետանում են ժամանակակից հայերենի մեջ, որը, շնորհիվ սովետական կարգերի, ձեռք է բերել մեծ ժողովրդայնություն և հանդիսանում է հայ հասարակության ազգային ընդհանուր, միասնական լեզուն։ Արդեն պատմության գիրքն են անցել Թբիլիսիի, Մեղրու, Ագուլիսի և այլ բարբառները, նույն ճանապարհն են բռնել նաև մյուս հայ բարբառները, այդ թվում նաև Կարնո բարբառը։

Կարնո բարբառը հայոց լեզվի «կը» ճյուղի ամենամեծ և դեռևս կենդանի բարբառներից մեկն է։ Նրա կենտրոնը եղել Կարինը, տարածվել է մինչև Խնուս, Երզնկա, Գյումուշխանե¹, հանդիսացել է Կարսի, Բասենի, Նարմանի, Խոտըջուրի, Բարերգի, Սպերի խոսակցական լեզուն²։ Ռուս-թյուրքական պատերազմների (հատկապես 1828 թ.) ժամանակ հայերի տեղափոխման հետևանքով բարբառի սահմանները տարածվել են մինչև Ախալցխե, Ախալքալաքի, Թբիլիսի։

Սովետական Հայաստանում բարբառս հանդիսանում է ռեսպուբլիկայի արդյունաբերական երկրորդ խոշոր քաղաքի՝ Լենինականի և մերձակա շրջանների (Արթիկի, Ախուրյանի, Աղինի) բնակիչների զգալի մասի խոսակցական լեզուն։

Հայկական ՍՍՌ-ից դուրս բարբառս հանդիսանում է եղրայրական Վրացական ՍՍՌ-ի Ախալցխե, Ախալքալաքի և Բողանովկա շրջկենտրոնների և նրանց հայկական գյուղերի հայերի խոսակցական լեզուն (բացառությամբ Հեշտիա, Թորիա, Ուճմանա, Դիլիֆ և Փոկա գյուղերի, որոնց բնակիչները խոսում են Մշո բարբառով)։

Հայ մատենագրության մեջ Կարնո բարբառի մասին ամենահին վկայությունը հասնում է մեր թվարկության 8-րդ դարը։ Դիոնիսիոս Թրակացու քերականության 8-րդ դարի հայ մեկնիչ Ստեփանոս Սյունեցին «Հայաստանի ծայրագավառային բարբառներ (Վերառան զեղերականս)» մասին խոսելիս հիշատակում է նաև «ՎԱպերացին»³, այսինքն Սպերի խոսվածքն իբրև բարբառ։

¹ Տե՛ս Հ. Աճառյան, «Ուրվագիծ և դասավորություն հայ բարբառների», Էմին, Ազգ. ժողովածու, Ը հատոր, 1911 թ., էջ 104։

² Տե՛ս Հ. Աճառյան, «Հայերեն գավառական բառարան», Էմին, Ազգ. ժողովածու, հատոր Թ., 1913 թ., էջ 2։

³ Տե՛ս Ն. Աղոնց, «Արուեստ Դիոնիսեայ քերականի եւ հայ մեկնութիւնք նորին», Պետերբուրգ, 1915, էջ 187։

13-րդ դարում Հովհ. Երզնկացին Թրակացու քերականության կոմենտարիաներում կրկնում և վավերացնում է Ստ. Սյունեցու հիշատակած այդ բարբառների գոյությունը, որը կարելի է գիտել որպես Կարնո բարբառի մասին երկրորդ վկայությունը:

Կարնո բարբառը 17-րդ դարում իր գոյությունը զգալ է տալիս նույն դարի պատմիչ Հակոբ Կարնեցու գործերում: 19-րդ դարում Կարնո բարբառով զրվել են բազմաթիվ հոգվածներ, առանձին գրքեր, պիեսներ, հավաքագրվել և գրի են առնվել ժողովրդական բազմաթանր ստեղծագործություններ, բայց այդ բոլոր գրվածքները ունեն մի հիմնական թերություն՝ գրված են ոչ գիտական տառադարձությամբ, ուստի և չեն ներկայացնում բարբառի հարազատ հնչյունական սիստեմը:

Հենց նույն դարում կատարվել է բարբառի մասնակի ուսումնասիրություն փորձ. ուսւ լեզվաբան Ա. Տոմսոնը 1887 թ. հրատարակած «Լեզվաբանական հետազոտություններ» հոգվածաշարքում համառոտակի տեղեկություն է տալիս Ախալցխեի խոսվածքի հնչյունաբանության և ձևաբանության մասին¹: Այդ աշխատության մեջ, սակայն, տեղ են գտել բարբառի լեզվական որոշ իրողությունների ոչ ճիշտ պատկերացումներ: Հեղինակը երբեք չի եղել Ախալցխեում, չի լսել բարբառի կենդանի խոսքը, բարբառին ծանոթացել է Հ. Գեղամյանցի «Ջանիաթ-ղանիաթ» կատակերգության (որի ուղղագրությունը ունի գրաբարյան ձևեր, նույն բառի տարբեր գրություններ) և ախալցխեցի մի վաճառականի միջոցով, որը կարճ ժամանակով գտնվելիս է եղել Պետերբուրգում: Ահա այս հանգամանքը ուսումնասիրության վրա ունեցել է այն հետևանքը, որ հեղինակը չի տիրապետել նկարագրված բարբառին, չի կարողացել տալ բարբառի գիտական տառադարձությունը և փաստորեն տվել է հայերեն հնչյունների տառադարձությունը՝ անկախ նրանց բարբառային արտասանությունից. այդ պատճառով ուն ըփոթել է օ-ի հետ, դ-ն տառադարձել է ւ, գոյականների հոլովման մասին խոսելիս բացառական հոլովի վերջավորությունը էն-ի փոխարեն սխալ կերպով համարել է է-ն, անտեսել է բարբառի բաղաձայնական քառաստիճան սիստեմը և այլն: Այս թերություններով հանգերձ Տոմսոնի հիշյալ աշխատությունը, իր-

¹ А. Томсон, „Лингвистические исследования“, том I, СПб, 1887 г.

ըն Ախալցխիների խոսվածքի ուսումնասիրության նախնական փորձ, հանդիսանում է ուշագրավ երևույթ հայ բարբառագիտության պատմության մեջ:

Կարնո բարբառի մասին հակիրճ տեղեկություններ կան պրոֆ. Հ. Աճառյանի «Հայ բարբառագիտություն» և պրոֆ. Ա. Ղարիբյանի «Համառոտություն հայ բարբառագիտության» աշխատությունների մեջ:

Սույն աշխատությունը հանդիսանում է Կարնո բարբառի հնչյունաբանության և ձևաբանության ամբողջական ուսումնասիրությունը: Աշխատության առաջին մասն ընդգրկում է բարբառի հնչյունաբանության մանրամասն նկարագիրը (հնչյուններ, նրանց դասակարգումը, հնչյունափոխություն և այլն): Երկրորդ մասում ուսումնասիրության հիմնական առանցքն է կազմում բարբառի ձևաբանությունը (խոսքի մասեր, հյուսվում, խոնարհում): Կենց այս մասում էլ խոսվում է բառակազմական իրողությունների և շեշտի մասին: Աշխատության վերջում տրված է համառոտ տեղեկություն բարբառի արդի գիծակի մասին՝ ժամանակակից հայերենի ազդեցության տակ բարբառի լեզվական իրողություններում կատարված փոփոխությունների մասին: «Հավելվածում» տրված են բարբառից մի քանի նմուշներ և բավական ընդարձակ բառարան գիտական տառագարձությունով:

Բարբառի շարահյուսության ուսումնասիրությունը չի հանդիսացել մեր այս աշխատության նպատակը, և եթե մենք անուղղակի կերպով ու շատ համառոտակի կանգ ենք առել շարահյուսության մի քանի հարցերի վրա, ապա այդ կատարել ենք բարբառի շարահյուսության մասին փոքր ինչ տեղեկություն տալու նպատակով: Բարբառի շարահյուսությունը հանդիսանում է հետազոտական աշխատանքի առանձին թեմա:

ՀԵՂԻՆԱԿ

Ա. Մ Ա Պ

Հ Ն Չ Յ Ո Ւ Ն Ա Բ Ա Ն Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն

1. ՀՆՉՅՈՒՆԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆ

1. Կարնո բարբառն ունի հիմնականում 42 հնչյուն, դրանցից ձայնավոր են 6-ը՝ ա, է, ը, ի, ու, օ: Երկբարբառներ չկան: Բաղաձայնների թիվը 36 է.

բ, բ, պ, փ

գ, գ, կ, ք

դ, դ, տ, ք

ճ, ձ, ծ, ց

ջ, ջ, ճ, չ

զ, ա

ժ, շ

ղ, խ

վ, ֆ

շ, հ

լ, մ, յ, ն, ո, ր

Բաղաձայնական սխտեմը քառաստիճան է. բացի խուլներից, խուլ շնչեղներից և ձայնեղներից ունի նաև ձայնեղ շնչեղներ, որով և նմանվում է կը ճյուղի Մշո և ում ճյուղի Երևանի ու Նոր-Ջուղայի բարբառներին: Հիշյալ հնչյունների արտասանությունը (բացառությամբ ձայնեղ շնչեղների) առանձնապես չի տարբերվում արդի հայերենի արտասանությունից, միայն անհրաժեշտ է նշել, որ բարբառս Մշո բարբառի նման ունի երկու հ, մեկը խուլ, մյուսը՝ ձայնեղ (որը տառադարձված է յ տառով):

Ձայնեղ յ-ն գործածվում է մեծ մասամբ բառասկզբում և՛ ձայնավորներից և՛ բաղաձայններից առաջ:

Ինչպես՝ յանգանջ (ականջ), յարուն (արյուն), յաշկէրդ (աշակերտ), յղուղ (ուղեղ), յղունգ (եղունգ), յզգալ (զգալ)։

Բացի վերոհիշյալ հնչյուններից բարբառումս կան՝ *ն, ծ, թ* քմային (վերին բարձրության) ձայնավորները, որոնք բացառությամբ մի քանի բառերից (շնճնր, մնրթնգ, մնրմնո) գործ են ածվում հիմնականում թուրքերենից փոխառյալ բառերում. *ինչպես՝* ծրդագ (բադ), քծթագ (ծեծ), քյծւդ (բուծ, հաստակող, անդամալուծ), թւղուրմիշ էնէլ (հնարել)։

2. ՀնչՅՈՒՆԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. ՁԱՅՆԱՎՈՐՆԵՐԻ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ա

2. Ա ձայնավորը կարնո բարբառում բոլոր դեպքերում՝ թե բառակցում, թե բառամիջում և թե բառավերջում արտասանվում է մաքուր (բաց) ա. *ինչպես՝* ամիս-ամիս, անփորձ-անփորց, ալիւր-ալուր, ազատ-ազադ, աւազան-ալազան, հաց-հաց, կարդալ-կարթալ, գուլպա-գուլբա։

3. Բազմավանկ բառերի մեջ ա, եթե գտնվում է երկու բաղաձայնների միջև երկրորդ վանկում սղվում է. *ինչպես՝* բաժանել-բաժնէլ, հաւատալ-հաւտալ, հասանել-հասնէլ, ճանաչել-ճանչէլ, արածել-արծէլ, հաւանիլ-հաւնէլ, ելանել-չէլնէլ, սատակել-սադգէլ, աշակերտ-շաշկերդ, անալի-անլի, կոճակել-կոճգէլ, շալակել-շալգէլ, հարսանիք-հարսնիք, կատողիլ-կադղէլ, հաւասար-հաֆսար և այլն։

4. Մի քանի բաղաձայնների կուտակման դեպքում ա-ի փոխարեն. բարբառս ունի ը. *ինչպես՝* հաւասարել-հաֆսըրէլ, կարկատել-կարգըդէլ, կարգացվոր-կարթըցվօր, ամաշկոտ-ամըշգօդ, հիւանդանալ-հիվընդնալ, Մարգարիտ-Մարքըրիդ, մեղադրել-մէխտըրէլ, չարչարել-չարչըրէլ, պատանքել-պադընքէլ, պատառտել-պադըռգէլ, թամամել-թըմմէլ, կակազել-կագըգէլ։

Մանրություն 1.— Վերոհիշյալ օրենքներին են ենթարկվում նաև այն բայերը, որոնք գրաբարում ունեն անալ վերջավորությունը, ընդ որում՝ բուն բայերը միջաձայն ա-ն և՛ պահպանում են, և՛ սղում, և՛ հնչյունափոխում ը-ի. *ինչպես՝* իմանալ-իմանալ, դիմանալ-դիմանալ, մոռանալ-մօռ-

նալ, վերանալ-վէրնալ, մտանել-մըդնէլ, հասկանալ-հասկը-
նալ, մինչդեռ անվանական բայերը (ածականներէց կազ-
մըված) կամ պահպանում են միջաձայն ա-ն ինչպես՝ ծե-
րանալ-ծէրանալ, կամ սղում՝ ինչպես. գողանալ-գողնալ,
լայնանալ-լէննալ, փայտանալ-փաղնալ կամ փէղնալ, շա-
տանալ-շաղնալ, ծանրանալ-ծանդըռնալ, նեղանալ-նէղնալ:
Վերջին կարգի բայերից երկուսը ա-ի դիմաց ունեն ք՝
հաստանալ-հաստըռնալ, կարճանալ-կարջըռնալ:

5. Երկվանկ բառերն իրենց երկրորդ վանկի ա ձայնավո-
րը թեքման ժամանակ՝ շեշտի տեղափոխության պատճառով,
կորցնում են կամ հնչյունափոխումը-ի, որոնց համար կայուն
օրենք գոյութիւն չունի, ինչպես՝ օշխար-օշխըրի, յանգանջ-յան-
գըջի-յանգըջէն, պառավ-պառվի, շաբաթ-շաբթի, քաղաք-քաղ-
քի-քաղքէն, բէրան-բէրնի-բէրնօվ, մարաք-մարքի, աման-ամնի-
ամնօվ, փէսա-փէսի, ախքադ-ախքըդի:

Մանրութիւն 1.— Բարբառս ք ունի նաև բոլոր կրկնավոր բա-
ռերի միջին ա-ի դիմաց՝ չարչարել-չարչըրէլ, վախվախել-
վախվըխէլ, վազվազել-վազվըզէլ:

6. Այն բոլոր բառերը, որոնք գրաբարում կազմվում են
անոց մասնիկով, բարբառս կազմում է նոց մասնիկով. ինչպես՝
ծառանոց-ծառնօց, մեկանոց-մէգնօց, չորսանոց-չօրսնօց, մինչ-
դեռ ական ածանցով կազմված բառերը պահպանում են իրենց
ա-ն՝ քըսանագան, չօրսագան:

Մանրութիւն 1.— Ա-ն իբրև հոդակապ՝ բարդ բառեր կազմելիս
շատ սակավ է գործածվում՝ հիւանդատես-հիվանդտէս, աղա-
ջուր-աղջուր, արիւնաթաթախ-յարունթաթախ, թոնրա-
տուն-թընդըրտուն:

7. Դրական լեզվից անցած մի քանի բառերում միջավան-
կի ա-ն պահպանվում է, ինչպես՝ անարատ-անարադ, աւազան-
ավազան, գաւազան-գավազան, դատարան-դադարան, ժառանգ-
ժառանգ, կառաւարել-կառավարէլ, բամբասել-բամբասէլ, ազա-
տել-ազադէլ և այլն:

8. Բացի վերոհիշյալներից ա ձայնավորը ենթարկվում է
նաև մի քանի մասնակի հնչյունափոխության.

Ա > ք (բառասկզբում և բառամիջում). եղած օրինակներն
են՝ ասել-ըսէլ, աղջիկ-ըխի, կարողանալ-կըրնանալ, ուղարկել-
ղըրգէլ, հապա-յըբբ, տանեցիք-տընէցիք:

ա > է անել-էնէլ, հաղթել-էխտէլ, հարդ-էրթ, դայակ-դա-

յէգ, ծագել-ծէքէլ, վարդավառ-վարթէվօր, մարսել-մէրսէլ, աւե-
լանալ-էվէլնալ, արժան- էժան:

Ա > օ (բառամիջուում) միակ օրինակն է թառամել-թօշնէլ
կամ թօռմէլ:

Բառավերջում ա-ն մոււմ է անփոփոխ:

Ե

9. Գրաբարյան փաչ Ե-ի գիմաց բարբառս միավանկ բա-
ռերի սկզբում ունի յե, ինչպես՝ ես-յէս, եզ-յէզ, երբ-յէփ, եփ-յէփ,
(նաև էփ), երգ-յէրք, ել-յէլ, եոք-յէոք:

Բազմավանկ բառերի սկզբում՝ է. ինչպես՝ երազ-էրած,
երինջ-էրինջ, երանի-էրնէզ, երես-էրէս, եղէ-էղա, երերալ-էրէ-
րալ, երեւիլ-էրէվալ, երկու-էրգու, եփել-էփէլ, երթալ-էրթալ, երե-
խայ-էրէխա, եղինջ-էղինջ, երգում-էրթում:

Նաև յե ինչպես՝ երջանիկ-յէրջանիկ, ելնել-յէլնէլ, երկար
յէրգան, երկիր-յէրգիր, երկաթ-յէրգաթ:

Բառամիջուում բոլոր դեպքերում՝ է. օրինակ՝ բերել-բէրէլ
երերալ-էրէրալ, շերեփ-շէրէփ, վեց-վէց:

10. Ե-ի գիմաց ա ունենք եղբայր-ախպար (Ախց.), ախ-
պէր (Լեն.) ձևերում միայն: Ե > ա այս հնչյունափոխումը հա-
տուկ է կը և ում ճյուղի շատ բարբառների և գուցե հնարա-
վոր է բացատրել ղ բաղաձայնի ազդեցությամբ. ի դեպ գրաբա-
րում ևս առկա է եղել այս հնչյունափոխությունը: Գրաբարում
ղ, ք բաղաձայններից առաջ Ե-ն կարող էր փոխվել ա-ի՝ ինչպես,
եղազ-ազազ, երագոտն-արագոտն:

11. Եռավանկ և քառավանկ բառերի երկրորդ վանկի Ե-ի
գիմաց բարբառս ունի ք կամ ոչինչ.

աւելել-ավլէլ, աւերել-ավրէլ, հայելի-հայլի, վայելել-վայլէլ,
երեսուն-յէսսուն, գիտենալ-գիդնալ, մոտենալ-մօդնալ, վայե-
լումն-վայլում, ծարաւենալ-ծառվընալ, գերեզմանոց-գէրզմընօց:
Մանրություն 1.— Այս կանոնին չեն ենթարկվում՝

ա) Գրական լեզվից աճած բառերը՝ բարերար-բարէրար,
համբերել-համբէրէլ, արեգակն-յարէքազ, սեպտեմբեր-սէկ-
տէմբէր.

բ) Բարդ և ածանցավոր բառերը՝ աներծագ-անէրցաք, տա-
րեկան-տարէգան, յաւելանալ-էվէլնալ, սեւերես-սէվյէրէս:

12. Հետեյալ բառերում ե-ի դիմաց ունենք ի կամ յի. երեկո-իրիզուն-յիրզուն, երեք-յիրէք, ածելի-ածիլի, լեզու-լի-զու, երեքշարթի-յիրէքշարթի:

13. Միավանկ բառերում իս-ից, երկվանկ բառերում դ>խ, Ժբաղաձայններից առաջ ե-ի դիմաց ունենք ը հետեյալ բա-ռերում՝ մեխ-մրխ, սեղմել-սըխմել նաև ճեղք-ճըլք:

է

14. Բառասկզբում, չհաշված հնչյունափոխությամբ ստաց-ված է-ն, բաց ե-ով սկսվող երկու բառ կա՝ էշ, էգ- էք:

15. է-ն մնում է անփոփոխ նաև բառամիջում ու բառա-վերջում. օրինակ՝ կէս-կէս, ամէն-ամմէն, յամմէն, պէս-պէս, օրէնք-օրէնք, սէր-սէր, տէր-տէր, շէն-շէն, մարգարէ-մարքարէ:

Բառավերջում է հանդիպում ենք նաև բացառական հոլովի վերջավորությունում (քաղքէն, տընէն, միննաթէն կամ մուն-նաթէն) ինչպես նաև ուրիւն վերջածանցին համապատասխա-նող ուրէն՝ ածանցում (ծանդուութէն, խըռօվութէն):

16. Թեքման և քարգման ժամանակ շեշտի տեղափոխու-թյան պատճառով է-ն հնչյունափոխվում է ի-ի և ը-ի.

է > ի էշ-իշու, էծ-իծու, գէլ-գիլու, տէր-տիրէլ, գէգ-գիգէլ, կէս-կիսէլ, էգ-իգի, սէր-սիրէլ:

է > ը գեղ(ի)-գըրա:

ը

17. Բառասկզբում ը-ն ոչ միայն մնում է անփոփոխ, ինչ-պես՝ ընկեր-ջընգէր, այլև ավելի շատ կիրառում ունի: Եթե ար-դի գրական լեզվում սկ, սպ, ստ, սք, սփ, սք, շկ, շպ, շտ, զբ, զգ կապակցություններից առաջ լսվում է մի թույլ ը, և շի գրվում, ապա կարևո լարբառում այդ կապակցություններից առաջ լսվում է այնպիսի զորեղ ը, որ անհրաժեշտ է գրությամբ արտահայտել. ինչպես՝ սպանաղ-ըսպանլըի, սկսել-ըսկըսէլ, շտա-պել-ըշտաքէլ, ստեղծել-ըստէղծէլ, սփսփել-ըսփոփէլ:

Բառասկզբում գործ է ածվում նաև՝ ա) հնչյունափոխությամբ առաջացած բառերում, ինչպես՝ ըսէլ, Բսկուն (տես §§ 8, 20, 32), բ) թուրքերենից փոխառյալ և լայն տարածում գտած ըշաը— ահավասիկ, հենց բառում:

18. Բառամիջուկում ը լսվում է և գրվում բոլոր այն դեպքերում, երբ մի քանի բաղաձայններ իրար են հաջորդում. ինչպես՝ քրտնիլ-քըրդընէլ, կշտանալ-կըշտանալ, թմրիլ-թըմռէլ: Հատկապես գաղտնավանկերում՝ ծանր-ծանդրո, սանր-սանդրո: Բառամիջուկում հնչյունափոխության միջոցով առաջացած ը-ի մասին տես §§ 4, 13, 20, 22, 29:

19. Գրաբարում բառավերջում ը չենք հանդիպում, մինչդեռ բարբառներում (բացի Վանի բարբառից), ինչպես նաև արդի գրական լեզվում, բառավերջում ևս հանդիպում ենք ը՝ իբրև որոշյալ հոգ: Այս ընդհանուր կանոնից զերծ չէ նաև Կարնո բարբառը:

Ի

20. Ամենուրեք արտասանվում է ի: Բառասկզբում՝ շեշտված վանկում մնում է անփոփոխ, ինչպես՝ իմ-քմ, ինն-իննը, ինձ-ինձ, ինչ-ինչ: Շեշտից առաջ ի-ն կամ պահպանվում է, ինչպես՝ իմաստուն-իմաստուն, իննսուն-իննըսուն, իմանալ-իմանալ, կամ հնչյունափոխվում ը-ի, ինչպես՝ իսկի-ըսկի, ինչի-ընչի, ինձ-ընձի, իսկուհի-Լսկուն, իննանոց-ըննոց, ինչացու-ընչացու:

21. Միավանկ և երկվանկ բառերի բառամիջի ի-ն մնում է անփոփոխ, ինչպես՝ հին-հին, գիր-գիր, միս-միս, չիր-չիր, գինի-գինի, սիսեռն-սիսէո, շապիկ-շաբիգ, կացին-կացին, կարմիր-կարմիր, պատիժ-պադիժ:

22. Բազմավանկ և երկվանկ բառերի միջին ի-ն սղվում կամ հնչյունափոխվում է ը-ի միայն հետևյալ բառերում՝ իրիկուն-ջիրգուն, հանդիպել-հանդըրէլ, շիտակել-շըդգէլ, հիմա-հըմի, լիզել-լըզէլ:

23. Վերջավանկի և բառավերջի ի-ն սովորաբար մնում է անփոփոխ, ինչպես՝ կաւշիկ-կօշիգ, գարի-գարի, որբեւայրի-օրփէվէրի, հոգի-հօքի, բարի-բարի:

24. Արդի հայերենի նման բարբառումս ևս, երբ վերջին վանկի շեշտը անցնում է հաջորդ՝ նոր ավելացած վանկին, փակ վանկի ի-ն փոխվում է ը-ի, ինչպես՝ սերգ-սըրգի, ժիր-ժըրէլ, ճիլ-ճըլօգ, բիզ-բըզէլ, միս-մըսի, քիթ-քըթի, գինջ-գընջանալ, կամ սղվում՝ մօխիր-մօխրի-մօխրակօլօլ, ամիս-ամսաթիվ:

25. Ի-ով վերջավորվող մի շարք միավանկ բառեր բարդման և ածանցման ժամանակ չեն ենթարկվում վերոհիշյալ կանոնին. ինչպես՝ ճի-ճիյավօր-ճիյատէր, գի-գիյագ, թի-թիյագ:

26. Միավանկ բառերում և նրանցով բարդված ձևերում գրարարյան ու ի դիմաց Կարնս բարբառը բառասկզբում ունի օ կամ վօ. ինչպես՝ ոտն-վօդք, ոսպ-վօսպ, ով-վօվ (վէվ), որբ-վօրբ, սնգ-վօնգ, որբ-վօրփ, որ-օր (շաղկապ), երբ որ-յէփօր:

27. Բազմավանկ բառերի սկզբում ու ի դիմաց՝ միշտ օ, ինչպես՝ ոտնալ-օտնալ, ոսկոր-օսկօռ, ոչխար-օչխար, ոլորել-օլըրէլ, ոլսք-օլօք, ոսկի-օսկի, ողողել-օղղէլ, որոճալ-օրօճալ:

28. Բառամիջում՝ միշտ օ՝ մոմ-մօմ, հող-ֆօղ, հոտ-ֆօդ, գործ-գօրծ, ցորեան-ցօրէն:

29. Բազմավանկ բառերում միջին ուն ընկնում է կամ հնչյունափոխվում ր-ի. ինչպես՝ ոլորել-օլըրէլ, սովորիլ-սօրվէլ, խորովիլ-խօրվէլ, ժողովել-ժօղվէլ, կոտորատել-կօդքոդէլ, բորբոսնիլ-բօրփքնէլ, կոտորել-կօդքէլ, մօլորիլ-մօլըրէլ, թոռամիլ-թօռմէլ, ողողել-օղղէլ, խոշորանալ-խօշըրնալ:

Մանորոպյուն 1.— Այս կանոնին չեն ենթարկվում՝ ա) ու > օղ ածանցով բարդված բառերը՝ մրոտիլ-մըրօդէլ, թեփոտիլ-թէփօդէլ և այլն, բ) այն բառերը, որոնց վերջի ուն ածանցական է, ինչպես՝ շնորհաւորել-շընաւօրէլ, բանաւոր-բան-վօր, գ) գրականից անցած հետեյալ բառերը՝ ողորմի-օղօրմի, որոտում-օրօդում, յաջողութիւն-աջօղութէն, փիլիսոփայ-փիլիսօփա, համոզել-համօղէլ, քարկոծել-քարկօծէլ, դ) առաջին վանկում ր ունեցող բառերը՝ ցնորիլ-ցընօրէլ, դրոշմել-դըրօշմէլ:

30. Ուն ենթարկվում է հետեյալ մասնակի փոփոխություններին.

Ո > ու ուտեղից-յուրդից, ծոմ-ծում

Ո > ի մորուս-միրուք

Ո > ր թոնիր-թընդիր

Ո > ա որոճ-արօճ (նաև օրօճ):

ՈԻ

31. Բառի սկզբում սովորաբար մնում է ու, ինչպես՝ ութ-ութը, ունեմ-ունիմ, ուտել-ուդէլ, ուրագ-ուրաք, ուռի-ուռի:

Բառասկզբում դ, իս բաղաձայններից առաջ հետեյալ բառերում անշեշտ ու-ի դիմաց բարբառս ունի ր կամ ոչինչ. ուխտաւոր-ըխտավօր, ուղարկել-ըրըգէլ, ուղղորդ-ուղըրթ-ղօրթ:

Ուղեղ բառում ու-ի գրմաց ունենք յ—յղուղ:

32. Բառամիջում՝ ա) շեշտի տակ և առաջին վանկում ու-ն մնում է անփոփոխ, ինչպես՝ ձուկն-ձուգ, տուն-տուն, քուն-քուն, առաւօտուն-յառգուն, ցուրտ-ցուրդ: Բացառութիւն է կազմում՝ գլուխ-գլխի ու > օ հնչյունափոխութիւնով (բ) երկվանկ բառերի անշեշտ վանկի ու-ի և այն բազմավանկ բառերի ու-ի գրմաց, որին հաջորդում է ա, ունենք վ, ինչպես՝ նուէր-նըվէր, պատուէր-պագվէր, չուան-չվան, աստուած-ասված, գ) բազմավանկ բառերի անշեշտ ու-ի գրմաց ունենք ը կամ ոչինչ. ինչպես՝ առուտուր-առգուր, զուցել-զըրցել, տասնումեկ-տասնըմէկ, բուսնէլ-բըսնէլ, բունկալ-բընգալ:

Մանրորոյն 1.— Այս (գ) կանոնին է ենթարկվում նաև անցողական բայերի ուղանել ածանցը. օրինակ՝ հարցուցանել-հարցընէլ, նստեցուցանել-նըստէցընէլ, հալեցուցանէլ-հալէցընէլ:

2. Այս կանոնից բացառութիւն են կազմում՝ ա) ուրիւն > ուրէն ածանցով կազմված բառերը՝ մեծութիւն-մէնծութէն, պարապութիւն-պարաբութէն, բ) գրական լեզվից անցած բառերը՝ համբուրել-համբուրէլ, ուսումնական-ուսումնագան:

33. Վերջնավանկի ու-ն թեքման ժամանակ կամ սղվում է կամ հնչյունափոխվում ը-ի, ինչպես՝ օքուդ-օքդի, հարուստ-հարստի, թուխտ-թըխտի, պըղուղ-պըղդի, ժողովուրթ-ժօղովըրթի:

Բառավերջի ու-ն շեշտի տակ մնում է անփոփոխ՝ կատու-կագու, լեզու-լիզու, լու-լու, մեղու-մէղու:

34. Շեշտի տեղափոխման պատճառով ու ձայնավորը կրում է հետևյալ փոփոխութիւնները՝ ա) փակ վանկում փոխվում է ը-ի կամ սղվում, ինչպես՝ սուք-սըքօր, դուռ-դըռան, թուխտ-թըխտի, ֆուռ-ֆըրընձի, կուդ-կըդի, ժում-ժըմի, մուգ-մըգի, ձուգ-ձըգի, չամուռ-չամոզ, բ) բաց վանկում զառնում է վ, ինչպես լու-լվի, կագու-կագվի, լիզու-լիզվի-լիզվանի, մէղու-մէզվի:

Ա մ փ ո փ ու մ

35. Ի մի բերելով Կարնո յարրառի ձայնավորներին վերաբերող հնչյունական երևույթները, մի կողմ թողնելով մասնակի դեպքերը, կստանանք հետևյալ ընդհանուր պատկերը:

Բարբառս ունի նույնքան ձայնավոր հնչյուն, որքան գրաբարը, քմայնացած ա, ծ, թև հանդիպում ենք հիմնականում փոխառյալ բառերում: Ձայնավորները փոփոխությունը մեծ չէ:

ա) Ա ձայնավորը բոլոր դեպքերում հնչվում է մաքուր (բաց) ա: Բազմավանկ բառերում երկու բաղաձայնների միջև գտնվող ա-ն սղվում է (շալակել-շալգէլ) մի քանի բաղաձայնների կուտակման դեպքում հնչյունափոխվում է ը-ի (հիւանդանալ-հիվընդնալ), երկվանկ բառերի երկրորդ վանկի ա-ն թեքման ժամանակ կարող է ընկնել կամ հնչյունափոխվել ը-ի (բէրան-բէրնի, օչխար-օչխրրի): Գրաբարյան ա-ի գիմաց բարբառս մի քանի բառերում ունի ը, է, (ասել-ըսէլ, անել-էնէլ):

բ) Գրաբարյան ե-ի գիմաց բարբառս միավանկ բառերի սկզբում ունի յէ, բազմավանկ բառերի սկզբում՝ է, յէ (ես-յէս, երկու-էրգու, երկաթ-յէրգաթ). ուրեմն զանազանում է ե, է հընչյունները: Մի քանի բառերում ե-ի գիմաց ունի ի, ը, կամ ոչինչ (լեզու-լիզու, մեխ-մըխ, աւել-ավլէլ):

գ) Բոլոր դեպքերում է-ն մնում է անփոփոխ: Շեշտի տեղափոխման պատճառով դառնում է՝ ի, ը (էծ-իծու, դեպ(ի)-գըրա):

դ) Բարբառումս ը գոյություն ունի և՛ բառասկզբում, և՛ բառամիջում (երբ մի քանի բաղաձայն իրար են հաջորդում) և՛ բառավերջում:

ե) Ի-ն հնչվում է լայց ի, անփոփոխ է մնում բառասկզբում՝ շեշտված վանկում, բառամիջում և վերջում դարձյալ շեշտի տակ (իմ-իմ, գինի-գինի, գարի-գարի): Գրաբարյան ի-ի գիմաց բառասկզբում շեշտից առաջ ունի ը (ինձ-ընձի), բարդման կամ թեքման ժամանակ շեշտի տեղափոխության պատճառով ի-ն հնչյունափոխվում է ը-ի կամ սղվում (ժիր-ժըրէլ, մօխիր-մօխրի):

զ) Գրաբարյան ո-ի գիմաց բառասկզբում ունի օ կամ վօ (ոջիլ-օջիլ, որը-օրօփ), բառամիջում՝ միշտ օ. ուրեմն բարբառս տարբերում է ո և օ հնչյունները: Մի քանի բառերում հանդիպում ենք ո-ի անկման և ը-ի հնչյունափոխվելու դեպքերի (ժողովել-ժօղվէլ, մոլորիլ-մօլըրէլ):

է) Բառասկզբում և բառամիջում շեշտի տակ ու-ն մնում է անփոփոխ: Երկվանկ բառերի անշեշտ վանկում ու-ի գիմաց ունի վ (նուէր-նըվէր): Թեքման ժամանակ ու-ն սղվում կամ հընչյունափոխվում է ը-ի (օքուդ-օքդի, հարուստ-հարըստի):

36. Այ երկբարբառի դիմաց միավանկ և բազմավանկ բառերի սկզբում թե շեշտի տակ, թե շեշտանախորդ վանկում բաղաձայնից առաջ Ախալցխեի և Ախալքալաքի խոսվածքներում հանդիպում ենք ա, լենինականի խոսվածքում՝ է ձայնավորները: Այս օրենքին ենթարկվող բառերն են այծ-ած, էծ, այրել-էրել, այդ-ադ, էդ, այլ-ալ, էլ, այն-ան, էն, այրիկ-էրիկ, այգուց-էքուց:

37. Բառամիջում թե շեշտի տակ և թե առանց շեշտի դարձյալ ա կամ է, ինչպես՝ Ժայռ-Ժէռ, լայն-լան-լէն, լայնք-լէնք-լանք, ձայն-ձէն, փայտ-փադ, փէդ, ծայր-ծէր, եղբայր-ախպեր, ախպար, երկայն-յէրգէն, յէրգան, կայծակ-կէծագ, որբեւայրի-օր-փէվէրի, օրփէվարի, գայլ-գէլ, գալ, սայլ-սէլ, սալ, ծայգ-ծէք, հայր-հար, հէր, սկեսրայր-կէսար, ի վայր-վար, տալգր-տաքր, տէքր, քայլել-քէլէլ, քալէլ, մայր-մար, մէր, տղայք-տըղէք, տղաք, մի-այնակ-մէննագ:

38. Ձայնավորներից առաջ գրականից անցած բառերում բառամիջում այ երկբարբառի դիմաց բարբառոս ունի այ երկհնչյունը: Այս օրենքին իբրև օրինակ կարող են ծառայել՝ դայակ-դայէգ, հայիլ-հայէլ, մայիս-մայիս, վայելել-վայլէլ, խնայիլ-խընայէլ, ծառայել-ծառայէլ, պայծառ-պայծառ, փայլել-փայլէլ, հայութիւն-հայութէն, տղայութիւն-տղայութէն (նաև տըղութէն), երեխայութիւն-էրէխայութէն (նաև էրէխութէն), հայելի-հայլի:

39. Միավանկ և բազմավանկ բառերի վերջում, շեշտի տակ այ երկբարբառի դիմաց կա ա կամ այ երկհնչյունը, ինչպես՝ ծառայ-ծառա, փեսայ-փէսա, տղայ-տըղա, ի վերայ-վըրա, հաւայ-հավա, երեխայ-էրէխա, հայ-հայ, վայ-վայ, արիւնլուայ-ջարունլավա:

40. Բազմավանկ բառերում նախաշեշտ վանկի բաղաձայնից առաջ գտնվող այ-ի դիմաց հանդիպում ենք ը հետևյալ բառերում՝ երկայնութիւն-յէրգընութէն, երկայնացնել-յէրգընցընէլ, եղբայրութիւն-ախպըրութէն:

Մանրութիւն 1.—Փայծախ-փիծէխ բառում այ երկբարբառի դիմաց ունենք ի:

41. Գրաբարի աւ երկբարբառի գիմաց բառասկզբում և բառամիջում՝ թե՛ շեշտի տակ և թե՛ շեշտանախորդ վանկում բաղաձայնից առաջ բարբառս ունի օ, ինչպես՝ աււ-օր, աւրհնել-օրնէլ, աւծանել-օծէլ, աւծ-օց, ամաւթ-ամօթ, հաււր-հօր, աւգուտ-օքուդ, աւրէնք-օրէնք, կարաւտ-կարօդ, ծանաւթ-ծանօթ, մաւրութ-մօրութ (նաև միրութ), ծնաւդ-ծընօդ, կաւշիկ-կօշիգ:

42. Բառավերջում շեշտի տակ ունի ավ երկհնչյունը. օրիւնակ՝ ցաւ-ցաւ, հաւ-հաւ, պառավ-պառաւ, հալաւ-հալաֆ:

43. Ձայնավորից առաջ բառասկզբում, բառամիջում և բառավերջում աւ-ի գիմաց բարբառս ունի ավ երկհնչյունը. ինչպես՝ աւել-աւլէլ, զաւակ-զաւագ, աւագ-աւագ, հաւատ-հաւագ, կաւիճ-կաւիճ, հաւան-հաւան:

Մանրութիւն 1.— Այս օրենքը իր ուժը պահպանում է նաև՝ ա) երբ ձայնավորը սղփելով աւ-ը ֆնում է բաղաձայնի մոտ. օրինակ՝ աւելել-աւլլէլ, հաւատաւ-հաւագաւ, աւերել-աւրլէլ, հաւանիլ-հաւլլէլ, հաւասար-հաֆսար, հաւասարել-հաֆսրլէլ (վերջին երկու օրինակներում վ-ն խլացել է ս-ի ազդեցությամբ, բ) անհոգ բարդության մեջ, երբ աւ-ը գտնւիւմ է բաղաձայնի մոտ, ինչպես՝ հաւկիթ-հաւագիթ, հաւկութ-հաւգութ:

44. Բազմական կառերում աւ-ի գիմաց ավ ունենալով՝ աւ-ի հետագա կորուստով (տես § 3) ֆնում է միայն վ հետևյալ բառերում՝ ծարաւիլ-ծառաւլէլ-ծառվընալ, պառաւիլ-պառաւլէլ-պառվընալ:

45. Ատր ածանցով կազմված բառերում ա ձայնավորը և՛ պահւում է, և՛ սղվում, որի համար կայուն օրենք չկա, ինչպես՝ կեղծաւոր-կէղծաւօր, եկաւոր-յէգվօր, սգաւոր-սըքվօր, գոտաւոր-դագաւօր, թագաւոր-թաքաւօր (նաև թաքվօր=նորափեսա), ծօցաւոր-ծօցվօր (հդի կին), կարդացաւոր-կարթըցվօր:

46. Աւ-ի փոխարեն հանդիպում են ու, է հետևյալ բառերում՝ յօնք-ունք, աղաւնի-աղունիգ, աւիլի-էվլէլ, աւելանալ-էվլէլ-նալ: Աւ-ի սղում կա առաւօտուն-յառգուն բառում:

Եւ

47. Գրաբարում մեծ մասամբ բառամիջում գործածվող եւ երկբարբառի գիմաց բարբառս թե՛ միավանկ, թե՛ բազմա-

վանկ բառերում շեշտի տակ ունի է կամ ա ձայնավորները: Օրինակները հետևյալներն են սեամ-շէմ, լեառն-լէո, լեարդ-լէրթ, դայեակ-դայէգ, վառեակ-վառէգ, ցորեան-ցօրէն, կորեակ-կօրէգ, առաջինեակ-յառջինէգ, վայրկեան-վարկէն, յուրեանց-յիրէնց, ձեան-ձ'ան, սեան-սան, իւրեանք-յիրանք, իրեար-յիրար:

48. Գրարարում սեռականում եւն ստացող բառերը (ուղղ. իւն կամ ուրիւն ունեցող գոյականները) ստանում են ան. ինչպես՝ մէծութեան-մէնծութան, ծանրութեան-ծանգոտութան, իւրեան-յիրան, ձեան-ձ'ան, սեան-սան: Նույն կանոնին են հետևում՝ տեղեակ-տէղազ, անկեալ-անգալ բառերը:

49. Գրարարյան ե խոնարհման բայերի հրամայական եզրակի եա վերջավորության և անցյալ դերբայների եա(լ)-ի փոխարեն բարբառս ունի է, ինչպես՝ սիրեա-սիրէ, գիզեա-գիզէ, գրեա-գրէ, գրեալ-գրէր, խօսեալ-խօսէր, գնացեալ-գննացէր, տեսեալ-տէսէր, բերեալ-բէրէր:

50. Գրականից անցած շատ բառերում եա-ին համապատասխանում է էա կամ յա երկհնչյունը, ինչպես՝ լուսաւորեալ-լուսավօրէալ կամ լուսավօրյալ, անցեալ-անցէալ, մատեան-մադէան, համարեա-համարէա, գոնեա-գօնյա նաև գօնէ:

Եաւ

51. Գրարարում բառավերջում գործածվող եաւ երկբարբառի գիմաց բարբառս ունի էվ, ինչպես՝ սեաւ-սէվ, բարեաւ-բարէվ, առաջեաւ-առջէվ, ըստ որում՝ § 47-ի համաձայն եա-ին համապատասխանում է է իսկ լ-ին՝ վ բաղաձայնը:

Եաւ-ով սկսվող միակ բառին՝ «եաւթ»-ին համապատասխանում է «օխտը» ձևը:

Եայ

52. Եայ երկբարբառին՝ իբրև որակական ածական կերտող ածանցի, համապատասխանում է է ձայնավորը, ինչպես՝ թըղ-թեայ-թըխտէ, մազեայ-մազէ, ոսկեայ-օսկէ, արծաթեայ-յարձըթէ:

Եւ

53. Գրաբարում հաճախ իւ-ով փոխարինվող (ալեւը-ալիւր, բելը-բիւր) եւ երկբարբառի գիմաց բարբառս և՛ միավանկ, և՛ բազմավանկ բառերում, բոլոր դեպքերում ունի էվ երկհնչյունը,

ինչպես՝ արևուտքով, գեւ-գէղ, երեւիլ-էրէվայ, թեւ-թէղ, ձեւ-ձէղ, տերեւ-տէրէղ, հարեւան-հարէվան, անձրեւ-ջանձրրէղ, արեւոր-հարէղօր, հեւալ-հէվալ:

Իւ

54. Գրարարում բառակցում իւ ունեն երկու բառ, որոնցից մեկի գիմաց բարբառոս ունի յի մյուսի գիմաց՝ յէ, գրանք են՝ իւրեան-ջիրան, իւղ-յէղ:

Այս երկու օրինակներն էլ, սակայն, միեւնույն կարգին չեն պատկանում (մեկը՝ երկվանի, մյուսը՝ միավանի): Բացի այդ, իւղ բառը գրարարում հանդես է գալիս նաև եւղ, եաւղ ձևերով: § 47-ում տեսանք, որ գրաբարյան եա-ին համապատասխանում է է, հետևապես իւղ-ի գիմաց յէղ ձևը շատ օրինաչափ է բարբառիս համար:

55. Բառամիջում, շեշտված և անշեշտ վանկում (բաղաձայնից առաջ), իւ-ի գիմաց ունենք ու, եղած օրինակներն են՝ ձիւն-ձուն, սիւն-սուն, ալիւր-ալուր, աղբիւր-ախպուր, արիւն- յարուն, մրջիւն-մրջուն, հարիւր-հարուր, ձիւթ-ձութ, նիւթ-նութ, առիւծ-առուծ: Նաև ի՝ կիւրակի-կիրագի բառում:

56. Բառամիջում՝ ձայնավորից առաջ և բաղաձայնից ունենք իվ, ինչպես՝ շիւան-շիվան, հիւանդ-հիվանդ, գիւտո-գիվօդ, հազիւ-հազիֆ (վ-ի խլացումով), ործիւ-արծիվ, հաշիվ-հաշիվ, պատիւ-պագիվ, կոռվ-կրոլվ:

57. Վերացական գոյական կերտող ութիւն անանցի իւ-ի գիմաց ունենք է, ինչպես՝ եղբայրութիւն-ախպրութէն, ցածու-թիւն-ցածութէն, գրութիւն-գրքութէն, մեծութիւն-մէնծութէն:

58. Բառարարգման ժամանակ բաղաձայնից առաջ գտնււ-ված իւ երկրարբանի համապատասխանող ու-ն համաձայն § 32-ի կարող է ճնշյունափոխովել ք-ի, օրինակ՝ աղբիւրաջուր- ախպըրիջուր, արիւնիւլայ-յարընլըվիդ:

59. Բառամիջում ղ բաղաձայնից առաջ իւ-ի գիմաց բարբառոս ունի է, ինչպես՝ գիւղ-գէղ, գիւղացի-գէղացի, շիւղ-շէղ: Բացառություն են կազմում՝ Իւղարեր-Յուղարէր (հատուկ անուն) և ճիւղ-ճուղ բառերը:

Ոյ

60. Բազմավանկ բառերում շեշտից ստաջ ոյ չենք հանգիպում ոչ միայն բարբառումս, այլև գրարարում: Շեշտի տակ

թէ միաժանկ, թէ բազմաժանկ բառերում՝ բառամիջում, ոչ-ի գիմաց բարբառս ունի ու, ինչպես՝ բոյթ-բութ (մատ), բոյն-բուն, թոյլ-թուլ, քոյր-քուր, լոյս-լուս, ծոյլ-ծուլ, կապոյտ-կա-
բուդ, շոյտ-շուդ, ճկոյթ-ճըգութ, սառոյց-սառուց:

61. Բառասկզբում նույնպես ոչ-ին համապատասխանում է ու ձայնավորը, որի համար, սակայն, ունենք միայն մի օրի-
նակ՝ ոյթ-ում:

62. Գրաբարում բառավերջում ոչ հանդիպում ենք՝ գոյա-
կանների սեռական հոլովում, ապառնի դերբայում և երեկոյ բա-
ռում: Այս բոլոր պեպքերի մեծ մասի ոչ-ի գիմաց ևս ունենք
ու, ինչպես՝ մարդոյ-մարթու, աստուծոյ-ասծու, քոյ-քու, գալոյ-
գալու, աղալոյ-աղալու, երեկոյ-ջիրգուն:

Ուս, ուն, ուէ

63. Այս երկբարբառների ու-ի գիմաց բարբառս ունի վ:
եթի ու-ն գտնվում է երկու բաղաձայններից հետո կամ բառասկզբի
բաղաձայնից անմիջապես հետո, վ-ն իրենից առաջ ունենում է
ը, ինչպես ազնուական-ազնրվական, շուարեւ-շըվարէլ, թուել-
թըվէլ, լուսոյթ-լըվոյթ, լուսնալ-լըվանալ, ձուազեղ-ձըվաձէղ,
չուան-չըվան, չուել-չըվէլ:

Եթէ բառամիջում ու-ին նախորդում է միայն մի բաղա-
ձայն կամ գաղտնաժանկ կազմող երկու բաղաձայններ, ապա
բարբառի վ-ն իրենից առաջ չի ստանում ը, օրինակ՝ նեխ-
ուած-նէխված (նախանձ), լեզուանի-լիզվանի, աղուէս-աղվէս, հաշ-
ուէլ-հաշվէլ, թթուաշ-թըթվաշ, զզուել-զըզվէլ, ցցուել-ցըցվէլ,
կոտարար-կըռվարար, դժուար-դըժվար:

Ա մ փ ո փ ու մ

64. Կարնս բարբառը երկբարբառներ չունի: Գրաբարյան
երկբարբառների գիմաց բարբառս ունի մի ձայնավոր կամ ձայ-
նավոր-բաղաձայն երկհնչյունը:

ա) Այ երկբարբառի գիմաց բառասկզբում և բառամիջում
Կարնս, Ախալցխիսի և Ախալքալաքի խոսվածքները ունեն աս
ձայնավորը, Լենինականի խոսվածքը՝ է ձայնավորը (այգ-ադ, էդ,
հայր-հար, հէր): Բառավերջում աչ-ի գիմաց ունենք աս կամ աչ
երկհնչյունը (երեխայ-էրէխա, հայ-հայ):

բ) Ա երկբարբառի գիմաց բառասկզբում և բառամիջում

բաղաձայնից առաջ բարբառս ունի օ, ձայնավորներից առաջ, ինչպես նաև բառավերջում՝ ալ (աւր-օր, կաշիկ-կօշիկ, զաւակ-զավագ, ծաւաւ-ծաւալ):

դ) Եւ, եայ երկրաբառների գիմաց բարբառս ունի է ձայնավորը (լեռոն-լէռ, թղթեայ-թըթտէ):

դ) Եւ, եաւ երկրաբառների գիմաց՝ եվ երկնչյունը (սեաւ-սէվ, անձրև-յանձրէվ):

ե) Ոյ, իւ երկրաբառների գիմաց բառամիջում՝ ու (լոյս-լուս, ալիւր-ալուր): Բառավերջում՝ իւ-ի գիմաց ունի իվ, ոյ-ի գիմաց՝ ու (արծիւ-արծիվ, մարդոյ-մարթու):

Գ. ԲԱՂԱՁԱՅՆՆԵՐԻ ՓՈՓՈՒՅԻՆՈՒՆ

1. ՁԱՅՆԵՂ ՊԱՅԹԱԿԱՆՆԵՐ

Բ

65. Բառակցում, միշտ գտնվելով ձայնավորից առաջ, արտասանվում է ձայնեղ շնչեղ՝ բ, ինչպես՝ բերել-բէրէլ, բաժանել-բաժնէլ, բեմ-բէմբ, բերան-բէրան, բորել-բօրֆէլ, բամբակ-բամբագ, բարեաւ-բարէվ, բիրազի (բոլորը), բոնել-բընէլ, բերել-բէրէլ, բոյն-բուն, բոկիկ-բօրիկ, բոժոժ-բօժոժ, բանալ-բանալ, բագի (երբեմն), բնորոն (վարսավիր):

Բառամիջում և վերջում ձայնավորներից և մ ա նգայնից հետո հանգես է գալիս իրրի ձայնեղ ք, ինչպես՝ բամբակ-բամբագ, ամբար-յամբար, ամբուլ-սըմբուլ, շաբաթ-շաբաթ, լորի-լօրի, խարեայ-խարէրա, թարուջ (մաշիկ), բերէլագան (բարեկալան), բիրաւ, բամբասել-բամբասէլ, դարիւր-դարիր:

Մանրություն 1.—ղ>խ բաղաձայնի մոտ խառնալով արտասանվում է ալ. օրինակներն են՝ եղբայր-ախպար, ախպէր, աղբիւր-ախպուր, աղբ-ախպ:

Մանրություն 2.—բ ձայնորդից հետո հնչվում է խուլ շնչեղ՝ փ, ինչպես՝ արբենալ-հարփէլ, բորբոսնիլ-բօրփնէլ, ուրբաթ-ուրփաթ, սուրբ-սուրփ, հարբուխ-հարփուխ, որբ-փօրփ, երբ-յէփ, լիւր-լիւրփ, որբեայրի-օրփէվէրի: Գուցե այս նույն օրենքով բացատրել Ախալցիխի և Ախալքալաքի խոսվածքներում բերել-փէրէլ արտասանությունը:

66. Բառասկզբում Բ-ի նման միշտ գտնվելով ձայնավորից առաջ արտասանվում է ձայնեղ շնչեղ՝ գ, ինչպես՝ գալ-գալ, գէլ, դործ-գօրծ, գոգնոց-գօքնոց, գզիր-գըզիր, գոմէշ-գօմէշ, Գասպար-Քասպար, Դագիկ-Դաքիգ:

Մանրորայուն 1.—Այս օրենքից բացառություն են կազմում գրչեր-քըշեր, դցել-քըցել բառերը:

67. Բառամիջում և վերջում Յ ուղայինից հետո պահպանում է իր ձայնեղությունը և հանդես է գալիս իրիւ ձայնեղ Գ-օրինակ՝ ծունգն-ծունգ, ժանգ-ժանգրո, հինգ-հինգ, դանդաղ-դանդաղ, մանգաղ-մանգաղ:

Մնացած բոլոր դեպքերում, նույնիսկ ք ձայնորդից հետո գ-ն արտասանվում է խուլ շնչեղ՝ ք. ինչպես՝ տայգը-տէքր, այգուց-յէքուց, ագանիլ-հաքնէլ, պագանիլ-պաքէլ, սգաւոր-սըքփօր, մգլել-մըքլէլ, կըգամ-գուքամ, յոգնիլ-հօքնէլ, կարգուիլ-կարքըվէլ, Մարգարիտ-Մարքըրիդ, ուրագ-աւրաք, արեգակն-յարէքագ, ձագ-ձաք:

68. Երբ գ-ն գտնվում է երկու ն-ի միջև, որոնցից առաջինը սղվում է, ապա այդ գ-ն դառնում է յ: Միակ օրինակն է կանգնիլ բայը՝ կանգնիլ-կայնէլ, կանգնած-կայնած, կանգնեցնել-կայնէցընէլ:

Գ-ի անկում ունենք չգիտեմ-չիդէմ բառում:

Դ

69. Բառասկզբում միշտ արտասանվում է ձայնեղ շնչեղ՝ դ, ինչպես՝ դու-դուսն, դուռն-դուռ, դնել-դընէլ, դեպի-դըրա, դմակ-դըմագ, դանակ-դանագ, դեղնուց-դէղնուց:

70. Բառամիջում պահպանում է իր ձայնեղությունը միայն այն դեպքերում, երբ հաջորդում է ձայնեղ շնչեղներին, ինչպես՝ գդալ-գըդալ, գդալնոց-գըդընոց, գդակ-գըդագ: Մնացած բոլոր դեպքերում արտասանվում է խուլ շնչեղ՝ ք, ինչպես՝ դադար-դաթար, կարդալ-կարթալ, Սեդրակ-Սէթրագ, մեղադրել-մէթըրէլ:

Այս վերջին օրենքը այնքան զորեղ է, որ նույնիսկ այն բառերում, որոնց սկզբում դ-ն արտասանվում է ձայնեղ շնչեղ, բարդման ժամանակ հանդես գալով բառամիջում՝ արտասանվում է ք. օրինակ՝ դի (կոզմ)-չօրսթին, ասթին, էսթին:

71. Ն ուղայինից հետո թէ բառամիջում, թէ վերջում ար-

տատանովում է ձայնեղ դ, ինչպես՝ զնդան-զընդան; թնդալ-թընդալ, հանդիպել-հանդըրէլ, քանդել-քանդէլ, ցնդիլ-ցընդէլ, խնդալ-խընդալ, գունդ-գունդ:

Մանորայում 1. — Արդի հայերենի ազդեցութեամբ հետեւյալ բառերում ն-ի մաս դ-ն արտասանովում է ք՝ խնդիրք-խընթիրք, հանդարտ-հանթարդ:

72. Ու ձայնորդից հետո դ-ն բոլոր դեպքերում արտասանվում է ք, ինչպես՝ որդնել-օրթընէլ, յարդ-էրթ, բուրդ-բուրթ, երգումն-էրթում, արդար-թարթար, վարդ-վարթ, մարդ-մարթ:

73. Բառավերջում ձայնեղութիւնը պահպանում է ազ, էգ, դերանուններում. մյուս դեպքերում դ-ն հաջորդում է ն, ք բաղաձայններին, ուր և պահպանվում են §§ 71, 72 օրենքները, ինչպես՝ սարդ-սարթ, ջարդ-ջարթ, ծնունդ-ծընունդ, գունդ-գունդ:

2

74. Բառակզբում հնչվում է ձայնեղ շնչեղ ճ, ինչպես՝ ձմեռն-ճըմէռ, ձմերուկ-ճըմէրուկ, ձի-ճի, ձայն-ճէն, ձիւն-ճուն, ձեթ-ճէթ:

75. Բառամիջում և վերջում ունենք՝ ա) ն, դ-ից հետո, ուր հանդես է գալիս իբրև լրիվ ձայնեղ, ինչպես՝ խնձոր-խընձոր, անձրև-յանձըրէվ, պապանձել-պարընձէլ, բարձր-բարնձր, մաղձ-մաղձ, խանձել-խանձէլ, բ) ր-ից հետո՝ ուր արտասանվում է խուլ շնչեղ, ինչպես՝ փորձել-փօրցէլ, արձան-արցան, դարձնել-դարցընէլ, բարձ-բարց, որձ-վօրց, փորձանք-փօրցանք, վրձին-վըրցին:

76. Բառավերջում միայն մեկ անկախ օրինակ ունենք, ուր ն-ն արտասանվում է ց, այն է օձ-օց, ֆնացած դեպքերում ն-ն հաջորդում է ն, դ, ք բաղաձայններին, որոնց մասին տեսանք § 75:

2

77. Բառակզբում հնչվում է ձայնեղ շնչեղ ջ. ինչպես՝ ջուր-ջուր, ջորի-ջօրի, ջարդ-ջարթ, ջոկել-ջօգէլ:

78. Բառամիջում՝ ա) երկու ձայնավորների միջև և խ բաղաձայնից հետո՝ խուլ շնչեղ՝ չ, ինչպես՝ արջառ-աչառ (ք-ի անկումով) իջանել-յիչնէլ, հաջել-հաչէլ, յաջողութիւն-աչօղութէն, աղջի(կ)-ըիչի, բ) ն, ք, ո բաղաձայններից հետո ձայնեղ՝ ջ, ինչպես՝ թնջուկ-թընջուկ, ջնջոց-ջընջօց, թրջել-թըրջէլ, տանջել-տանջէլ, առաջի-յառջի, բանջար-բանջար, մրջիւն-մըրջուն:

79. Բառավերջում խ բաղաձայնից հետո՝ շ, ինչպես՝ ողջ-վօխշ, առողջ-առօխշ, մնացած բոլոր դեպքերում՝ շ, ինչպես՝ քաջ-քաջ, մունջ-մունջ, քրոջ-քրոջ, մեջ-մէջ, ականջ-յանգանջ, ղօլինջ (մեջքացավ):

2. ԽՈՒԼ ՊԱՅԹԱԿԱՆՆԵՐ

Պ

80. Պ-ն բառակզրում մնում է անփոփոխ՝ հնչվում է խուլ. ինչպես՝ պանիր-պանիր, պատ-պագ, պատիժ-պագիժ, պսակ-պսագ, պատառել-պառուել:

81. Բառամիջում և բառավերջում ձայնավորներից և ք ձայնորդից հետո պ-ն արտասանվում է ձայնեղ ք, ինչպես՝ սա-պոն-սարոն, շապիկ-շարիք, հպարտանալ-հըըըդհնալ, հապա-ջըըը, պապակիլ-պարագել, կերպ-կէրք, կապոյտ-կարուդ, պապանձել-պարբնձել, վիշապ-վիշաք, ապրանք-աբբանք:

82. Բառամիջում և վերջում խուլ բաղաձայններից հետո մնում է խուլ պ, ինչպես՝ սպասել-ըսպասել, այսպես-ասպէս, էսպէս, ոսպ-վօսպ, սպիտակ-ըսպիտակ, կպչիլ-կըպչել, իսկ յօրիններից հետո ձայնեղանում է և հնչվում ք.՝ օրինակ՝ ամպ-ամք, ճանապարհ-ճամբա, անսպակ-անպագ-ամբագ:

Կ

83. Բառակզրում կ-ն հնչվում է կ, ինչպես՝ կէս-կէս, կաշի-կաշի, կանգնիլ-կայնէլ, կանաչ-կանանչ, կաթն- կաթ, կաղին-կաղին, կարաս-կարաս:

84. Բառամիջում և վերջում ս, շ, խ խուլ. բաղաձայններից հետո մնում է խուլ կ, ինչպես՝ աշակերտ-շաշկէրդ, հասկա-նալ-հասկընալ, կսկում-կըսկում (նաև կըծկում), կոխկըրտել-կօխ-կըրդէլ, մնացած բոլոր դեպքերում՝ արտասանվում է ձայնեղ գ, ինչպես՝ ծակել-ծագէլ, ճակատ-ճագագ, դանակ-գանադ, տափակ-տափագ, երեկոյ-յիրգուն, հաւկիթ-հալգիթ, ականջ-յանգանջ, քակել-քագէլ, հերկել-հէրգէլ:

85. Բնկ բառի փաղաքշական բովիկ ձևում, ինչպես այլ բար-բառներում այստեղ ևս նախափերջի կ-ն առնմամամբ դարձել է ք և ստացել ըօրլիք ձևը:

Կ-ի անկում ենք նկատում մէմ բառում, որը կազմված է մեկ-մ անորոշ հոգը (տես § 198):

86. Բառասկզբում արտասանվում է խուլ՝ ա. ինչպես՝ տախ-տակ-տախտագ, տայգր-տէքր, տուն-տուն, տարի-տարի, տեղ-տեղ, տեսել-տեսել և այլն:

87. Բառամիջևում երկու ձայնավորների, ձայնեղ բաղաձայնի և ձայնավորի միջև արտասանվում է ձայնեղ դ. ինչպես՝ մօտիկ-մօդիգ, գաղտուկ-գօղդուց, քրտնիլ-քըրդընէլ, կատաղել-կադգէլ, մտանել-մըդնէլ, դտանել-գըդնէլ, պուտուկ-պուդուգ, անտէր-ջանդէր:

88. Բառավերջում ձայնավորից և ձայնեղ բաղաձայնից հետո՝ դ, ինչպես՝ գանգատ-գանգագ, աշակերտ-ջաշկէրդ, սուտ-սուդ, խախուտ-խախուդ, աղտոտ-աղդօդ, ժանգոտ-ժանգոդ:

89. Ս, շ, խ խուլերից հետո թե բառամիջևում, թե վերջում մնում է խուլ՝ ա, ինչպես՝ աստառ-աստառ, հաստ-հաստ, բշտել-բըշտէլ, դատաստան-գագաստան, կուշտ-կուշտ, հաստատ-հաստագ, խոստանալ-խօստընալ, սխտոր-սըխտօր:

90. Տ-ի անկում ենք նկատում, երբ գտնվում է երկու բաղաձայնների միջև. եղած օրինակներն են՝ պաշտպան-պաշպան, աստղ-ասխ, աստղանի-ասխանի, աստված-ասված, Աստղիկ-Ասխիգ:

Ծանոթություն 1.—Այս օրենքը ուժի մեջ չի լինում, երբ բաղաձայնները բաժանվում են ը ձայնավորով. ինչպես՝ քրտնել-քըրդընէլ:

91. Հաջորդական ա, և հնչյունների նմանությամբ գտնում է ա, և հետևյալ բառերում՝ կտրել-կըռռէլ, տետրակ-տէռռագ, պատռէլ-պառռէլ, պատճառ-պաճճառ, կոտռել-կօռռէլ, Պետրոս-Պէռռօս:

Ծանոթություն 1.—Ախալցիխեում ա-ն բառասկզբում արտասանվում է ք՝ փ>տ տեղափոխությամբ, փետուր-թէրուր բառում: Բառամիջևում ք արտասանվում է փախիլ-փրթէլ բառում, որը պետք է բաղատել փ-ի ազդեցությամբ:

92. Մ-ն նույնպես բառասկզբում մնում է անփոփոխ, արտասանվում է խուլ, ինչպես՝ ծանր-ծանդըռ, ծայգ-ծէք, ծոց-ծօց, ծալ-ծալ, ծախել-ծախէլ, ծանոթ-ծանօթ:

93. Բառամիջևում և վերջում և ուղագայինին և ը-ձայնորդին հաջորդող ծ-ն արտասանվում է ձայնեղ՝ ձ, օրինակ՝ պարծիլ-

պարձէննալ, արծաթ-շարձաթ, մեծ-մէնձ, գործ-գօրծ, արածիլ-արձէլ, կոնծել-կօնձէլ, ծոծրակ-ծօրձապ:

Մնացած բոլոր դեպքերում ծ-ն մնում է անփոփոխ, ինչպես՝ ածել-աձէլ, ծիծ-ծիծ, այծ-էծ, ծեծ-ծէծ, լծել-լըծէլ, կայծակ-կէծակ:

Ճ

94. Բառասկզբում մնում է խուլ՝ ն, օրինակ՝ ճիւղ-ճուղ, ճրագ-ճըրագ, ճաշ-ճաշ, ճերմակ-ճէրմագ, ճանաչել-ճանչէլ:

95. Բառամիջում և վերջում դ, ն, բ, ռ բաղաձայններէց հետո արտասանվում է ձայնեղ՝ ջ, ինչպես՝ ճանճ-ճանջ, կարճ-կառջ, կնճիւն-կըռիւնջ-կընջիւն, խիղճ-խիղջ, ճենճ-ճէնջ, արճիւճ-արջիւճ:

Այլ դեպքերում մնում է ն, ինչպես՝ աճել-աճէլ, կոճակել-կօճղէլ, աճուկ-աճուղ, ըրգուճ-թըրթուճ, կաւիճ-կավիճ, կոճ-կօճ, մաճառ-մաճառ:

3. ԽՈՒԼ ԾՆՁԵՂ ՊԱՅԹԱԿԱՆՆԵՐ

Փ

96. Ամեն դեպքում էլ արտասանվում է փ, ինչպես՝ բառասկզբում՝ փռնջ-փռնջ, փուշ-փուշ, փայտ-փագ, փէգ, փոր-փօր. բառամիջում՝ չափել-չափէլ, շփել-շըփէլ, թափել-թափէլ, փափախ-փափախ, փափակ-փափագ. բառավերջում՝ շերեփ-շէրէփ, չափ-չափ, ծափ-ծափ, եփ-էփ, կանեփ-կանէփ, ծեփ-ծէփ:

Ք

97. Ամենուրեք արտասանվում է խուլ շնչեղ՝ ք. ինչպես՝ բառասկզբում՝ քաղել-քաղէլ, քոյր-քուր, քար-քար, քիթ-քիթ, քսան-քըսան, քէնի-քէնի:

Բառամիջում՝ շաքար-շաքար, գոքանշ-գօնքանշ, աքան-ցաքան-աքան-ցաքան, այնքան-էնքան, անքան:

Բառավերջում՝ ցամաք-ցամաք, կուրծք-կուրծք, շնորհք-շընօրք, աղիք-աղիք, քաղաք-քաղաք, ցանք-ցանք:

Թ

98. Սովորաբար բոլոր դեպքերում շնչվում է ք, ինչպես՝ բառասկզբում՝ թել-թէլ, թոռն-թօռ, թաղել-թաղէլ, թաթախել-թաթխէլ, թոյլ-թուլ, թան-թան:

Բառամիջում՝ երթալ-էրթալ, կիթել-կըթէլ, տիթալ-տիտալ, թեթեթ-թէթէվ, թիթու-թըթու, թիթեռն-թիթէո:

Բառավերջում՝ շարաթ-շարաթ, մութ-մութ, ամօթ-ամօթ, ուրբաթ-ուրիաթ, հաւկիթ-հաւկիթ:

Ընդհանուր առաջ կանոնից բացառութիւնն է կազմում բմբէլ բառը, որ արտասանվում է զըմբէլ:

99. Խ հնչյունից հետո բառամիջում և վերջում հնչվում է տ, ինչպես՝ յաղթել-էլտէլ, թուղթ-թուխտ, մաղթել-մախտել, գաղթական-գախտական, եօթն-օխտը:

Թ-ի խլացում է նկատվում նաեւ տարնմանությամբ, երբ երկու ք հանդիպում են իրար: Եղած օրինակներն են՝ փաթաթել-փաթտել, աթուրմա-աթտուրմա (խաղ): Թ-ի հաւելում ունենք օրհնել-օրթնէլ բառում:

3

100. Առանց բացառութեան բոլոր գեղաքերում հնչվում է ց, ինչպես՝ բառասկզբում՝ ցանել-ցանէլ, ցուրտ-ցուրդ, ցերեկ-ցէրէգ: Բառամիջում՝ զրուցել-զըրցել, կացին-կացին, խնոցի-խընօցի, գիւղաղի-գէղաղի, հարցանել-հարցընէլ, անցանել-անցընէլ:

Բառավերջում գտնվում է մեծ մասամբ ձայնավորներից հետո՝ հայ-հայ, սղոց-սղոց, ծոց-ծոց, գոգնոց-գօփնոց, ջրաղաց-ջաղաց (նաեւ ջաղաջք):

2

101. Սովորաբար բոլոր գեղաքերում հնչվում է շ, ինչպես՝ բառասկզբում՝ շուան-շըվան, չամիչ-չամիչ, չափ-չափ, չար-չար, չարչարել-չարչըրէլ, չէչ-չէչ:

Բառամիջում՝ ոչխար-օչխար, փշել-փըշէլ, միշկ-միշէվ, կանչել-կանչել, փշացած-փըշացած:

Բառավերջում՝ կանաչ-կանանչ, ինչ-ինչ, գունչ-գունչ, չամիչ-չամիչ, փուշ-փուշ, գոքանչ-գօնքանչ:

102. Բառավերջում ու ձայնորդից հետո ձայնեղանալով հինչվում է ջ, օրինակ՝ փարշ-փասջ:

Այն բոլոր բայերը, որոնք գրաբարում ունեն շիլ վերջավորութիւնը, բարբառումս հանդես են գալիս առանց շ-ի, ինչպես՝ թռչիլ-թըռնէլ, փախչիլ-փախնէլ, կաչիլ-կըրնէլ, գիպչիլ-գիրբնէլ նաեւ զիրնէլ:

Զ

103. Բոլոր գեպքերում էլ և՛ բառասկզբում, և՛ բառամիջում, և՛ վերջում հնչվում է զ, ինչպես՝ զօրք-զօրք, զարդ-զարթ, զարկանել-զարգել, զաւակ-զավագ, լիզել-լիզէլ, խուզել-խուզէլ, ազատել-ազագէլ, գզել-գըզէլ, գերեզման-գէրէզման, հազար-հազար, ուզել-ուզէլ, մագ-մագ, խոզ-խօզ, եզն-յէզ, հազ-հազ:

104. Գրական երագ-ի գիմաց բարբառս ունի էրած ձևը, որի պատճառը գծվարանում ենք բացատրել, իսկ ձուագեղ բառի գիմաց՝ առնմանամբ ձրվածէլ:

Ժ

105. Սովորաբար հնչվում է ժ: Բառասկզբում միշտ գտնվում է ձայնավորից առաջ, իսկ բառավերջում՝ միայն ձայնավորից հետո, ինչպես՝ ժամ-ժամ (եկեղեցի), ժանգ-ժանգրո, ժայռ-ժէռ, ժլատ-ժըլագ, ժում-ժում, ժամանակ-ժամանագ, ույծ-ուծ, ժախ-ժախ, շարժ-ժաժ, ապառաժ-արառաժ:

Բառամիջում պատահում է մեծ մասամբ ձայնավորից և ք-ից հետո, ինչպես՝ բաժանել-բաժնէլ, բաժին-բաժին, յօժար-հօժար, արժել-աժէլ, վարժապետ-վաժարէդ:

Պատիժ-պագիժ ձևերում >ճ փոփոխությունը բացատրվում է պ-ի առնմանամբ:

Ղ

106. Գրաբարում բառասկզբում ղ սակավ ենք հանդիպում. բարբառումս բառասկզբում ղ հանդիպում ենք մեծ մասամբ փոխառյալ բառերում, ինչպես՝ ղալօդ (յուզոտ), ղազմա (քլունգ) ղալչա (տավարի ազդր), ղարիբ-ղարիբ, ղաթ (հարկ, շերտ), ղավալ (սրինգ), ղափաղ (կափարիչ), ղուլումճի (ոսկերիչ), ղալիբ (կաղապար) և այլն:

107. Բառամիջում երկու ձայնավորի, ինչպես նաև ձայնավորի և ձայնեղ բաղաձայնի միջև մնում է ղ, ինչպես՝ ծաղիկ-ծաղիգ, շաղուել-շաղվէլ, մեղր-մեղրը, աղի-աղի, սղոց-սըղօց, կատաղել-կադիէլ, գողանալ-գօղնալ, գեղին-գէգին, Բաղդասար-Բաղդասար, մատղաշ-մագդաշ: Խուլ բաղաձայնի մոտ խլանալով հընչվում է լս. ինչպես՝ աղբիւր-ախպուր, եղբայր-ախպէր-ախպար, հաղթել-էխտէլ, թուղթ-թուխտ, աղճիկ-ըխչի, գաղթել-գախտէլ:

108. Բառավերջում դ-ն հնչվում է դ, ինչպես՝ ադ-ադ, գիւղ-գէղ, խաղ-խաղ, իւղ-յէղ, հող-ֆօղ, մաղ-մաղ, ասէղ-ասէղ, ան-մեղ-ամմէղ:

Մանրութիւն 1.—Բաղաձայնների կուտակման պատճառով դ-ն սղվել է միայն խղեմտանք-խրեմտանք բառում:

Ղխ կապակցութեան դիմաց բարբառս ունի միայն խ. օրի-նակ՝ բղխել-բրխել:

Սղմել բառը արտասանվում է սրխմել, թերևս սրխ (խիտ) բառի նմանողութեամբ:

վ

109. Բառասկզբում վ-ն մնում է վ. ինչպես՝ վարել-վարել, վեց-վէց, վիզ-վիզ, վարպետ-վարբէդ, վառել-վառէլ:

Բառամիջում վ գտնվում է կամ բարդ բառերի երկրորդ բաղադրիչի սկզբում կամ օ ձայնավորից հետո: Այս երկու պարագաներում էլ հնչվում է վ, ինչպես՝ դար ի վէր-դէրիվէր, ան-վախ-անվախ, գեղվրայ-գէղվրա, խորոված-խօրոված, վարդա-վառ-վարթէվօր, խոովել-խրոովել, գովել-գօվել, ժողովել-ժօղվել, տօփորիլ-տօրվել, կառավարիչ-կառավարիչ:

Բերված օրինակներում վ-ն գտնվում է ձայնավորներից առաջ: Բաղաձայնից առաջ, եթե բաղաձայնը ձայնեղ է, վ-ն մնում է անփոփոխ, իսկ եթե հաջորդող բաղաձայնը խուլ է վ-ն ևս խլանալով հնչվում է ֆ, ինչպես՝ հաւսար-հաֆսար, հաւք-հաֆք, ուժովանալ-ուժօվնալ, համովանալ-համօվնալ:

110. Բառավերջում վ գտնվում է, ներառյալ նաև գործիականի օվ վերջավորութիւնը, օ ձայնավորից հետո և հնչվում է վ, ինչպես՝ հով-հօվ, ծով-ծօվ, կով-կօվ, ով-վօվ (նաև վէվ) համով-համօվ, ուժով-ուժօվ, քարով-քարօվ:

Մանրութիւն 1.—վ-ի խլացման մասնակի դեպքերից են՝ բոռամիջում նաւթ-նաֆթ, գաւթել-գաֆթէլ, բովել-բօրֆէլ, բառավերջում՝ հարաւ-հարաֆ, ետեւ-յէդէֆ, հալաւ-հալաֆ, փրլաւ-փրլաֆ:

յ

111. Բարբառիս բնորոշ հնչյուններից է ձայնեղ ե-ն (յ), որը մեծ մասամբ հանդես է գալիս բառասկզբում բաղաձայններից և նույնիսկ ամենաուժեղ ձայնավորներից (ա, է) առաջ: ինչպես՝ ախանջ-յանդանջ, ախ-յագ, ամուր-յամուր, արիւն-յա-

բուն, ետնկիթ-յէդընկիթ, ուղեղ-յղուղ, ոտնաման-յօդնաման, ռեհան-յռէան, ուրիշ-յուրիշ:

Յ հնչյունը հանդիպում ենք նաև փոխառյալ բառերում օր. յադըթին (կարգին, բավականին), յօդա (սենյակ):

Յ. ԽՈՒԼ ՇՓԱԿԱՆՆԵՐ

Ս

112. Բառակզրում ձայնավորից առաջ հնչվում է ս, ինչպես՝ սոխ-սօխ, սեաւ-սէվ, սանր-սանդրո, սալ-սալ, սիսեռն-սիսէո, բաղաձայնից առաջ՝ ըս, կամ սը, ինչպես՝ սպասել-ըսպասէլ, սպանել-սըբանէլ, սգաւոր-սըքվօր, սնդուկ-սընդուգ, ստեղծել-ըստէղծէլ:

113. Բառամիջում և վերջում թէ ձայնավորից և թէ բաղաձայնից հետո՝ ս, ինչպես՝ անել-ըսէլ, կասկած-կասկած, հարսանիք-հարսնիք, պակաս-պագաս, բորբոսնել-բօրփրսնէլ, միսմիս, թուխս-թուխս, ոսկի-օսկի:

114. Մասնակի գեպքեր.

Թս խումբը արտասանվում է ց, վաթսուն-վացուն (նաև վացցուն) բառում, ս-ն արտասանվում է շ՝ սալոր-շլօր, սեամշէմ, տասչորս-տաշչորս բառերում:

Ս-ի անկում ենք նկատում սկեսուր-կէսուր, սկեսրայր-կէրսար բառերում:

Ս-ի ձայնեղացման միայն մի գեպք ունենք՝ խորիսխ-խօրիզ:

Շ

115. Բոլոր գեպքերում էլ հնչվում է շ:

Բառակզրում՝ շուն-շուն, շերեփ-շէրէփ, շարել-շարէլ, շաղվել-շաղվէլ, շապիկ-շարիգ:

Բառամիջում՝ մաշել-մաշէլ, տաշել-տաշէլ, խաշել-խաշէլ, աշուն-աշուն:

Բառավերջում՝ ախիշ-ափիշ, գոմէշ-գօմէշ, փուշ-փուշ, ուշուշ, անոյշ-անուշ, էշ-էշ:

Մանրութիւն 1.—Շարժ բառաձևի գիմաց բարբառս ունի ժած ձևը, ուր նախաձայն շ-ն ազգվելով հաջորդող ծ-ից առնմանմամբ դարձել է ժ և տեղի է ունեցել ք-ի անկում:

116. Առանց բացառութեան բոլոր գեպքերում հնչվում է խ, ինչպես՝ խարել-խարէլ, կախել-կախէլ, թաթախել-թաթխէլ, ծախել-ծախէլ, քացախ-քացախ, թուխս-թուխս, գլուխ-գլուխ, կանուխ-կանուխ, խաղ-խաղ, խմոր-խմոր, ոչխար-օչխար, կախել-կախէլ:

Խ-ի անկման միայն մի օրինակ ունենք՝ խորխախ-խորխախ:
Խ-ի ձայնեղացման դարձյալ մի օրինակ՝ խակ-ղագ:

Ֆ

117. Կարնո բարբառում ֆ հնչյունը բառասկզբում հանդիպում ենք մեծ մասամբ՝ ա) թուրքերենից փոխառյալ բառերում, ինչպես ֆալճի (բախտագուշակ), ֆարգա (վարագույր), ֆլուրնգիգ (հոլ), ֆիշագ (հրթիռ), ֆլուրգ (բծախնդիր) և այլն,

բ) Հ բաղաձայնի հնչյունափոխությամբ, երբ նրան հաջորդում է ո ձայնավորը, ինչպես՝ հող-ֆող, հոտ-ֆոտ (տե՛ս § 118),

գ) գրական լեզվում ֆ-ով սկսվող մի քանի բառերում, օր՝ փուռ-ֆուռ:

Բառամիջում ֆ հանդիպում ենք սծանցավոր բառերում, ինչպես՝ անֆայմ, անֆող, կրկնակ ձևերում՝ ինչպես ֆլուսֆլուսիգ, ֆլուս-ֆլուսան և վ բաղաձայնի խլացման դեպքում (տե՛ս § 109):

Բառավերջում՝ դարձյալ վ-ի խլացման պատճառով (տե՛ս § 110):

Հ

118. Բառասկզբում հնչվում է հ, ինչպես՝ համ-համ, հայր-հէր, հարսն-հարս, հաւ-հաւ, հեղ-հէղ: Բացառություն է կազմում՝ հաւտաս-ավդաս (լենինականի խոսվածքում):

Միավանկ բառերի սկզբում, երբ հ-ին հաջորդում է ո ձայնավորը, հ-ն դառնում է ֆ, ինչպես՝ հող-ֆող, հորթ-ֆորթ, հորֆօր (ջրհոր), հոտ-ֆոտ:

Միավանկներից բարդված բազմավանկ բառերը հետևողականորեն պահպանում են հ>ֆ հնչյունափոխութեան այս օրենքը, ինչպես՝ անհող-անֆող, անհորթ-անֆորթ: Այլ բարբառներում գործածվող հօս, հօդ, հօն բառերը Կարնո բարբառում արտասանվում են՝ ֆօս, ֆօդ, ֆօն:

Երկվանկ և բազմավանկ բառերը այս հնչյունափոխութեանը չեն ենթարկվում. ինչպես՝ հոգի-հօքի, հոկտեմբեր-հօգեմբեր,

բացառութեամբ՝ բոճերէլ բառը, որ ր-ի դրափոխութեամբ արտասանվում է բօրֆել:

119. Բառամիջում՝ երկու միենուշն ձայնավորների միջև մնում է անփոփոխ, ինչպես՝ սանահայր-սանահէր, Նահապետ-Նահաբէդ, քահանայ-քահանա, երկու տարբեր ձայնավորներէ, ինչպես նաև ձայնավորի և ձայնորդի միջև հնչվում է յ, ինչպես՝ սահել-սայել, պահել-պայել, պահմըտոցի-պայմըդօցի, մտահան-մըդյան, Վահրամ-Վայրամ, դահիճ-դայիճ, Թագունի-Թաքուշի (այսպես նաև բոլոր ունի վերջացող անունները): Այս նկատվում է նաև այն դեպքում, երբ հ-ն լինելով վանկի վերջին հնչյունը, հաջորդ վանկը սկսվում է բաղաձայնով, ինչպես՝ մահուան-մայվան:

120. Բառամիջում, ինչպես նաև բառավերջում ր-ից հետո հ-ն ընկնում է, ինչպես՝ օրհնէլ-օրթնէլ-օրնէլ, արհամարհել-արամարել, շնորհակալ-շընօրագալ, խոնարհ-խոնար, աշխարհ-աշխար:

Բառավերջում ձայնավորից հետո հ-ն հնչվում է շատ թույլ, ինչպես՝ մահ-մա(հ), ագահ-աքա(հ):

Մանրութիւն 1.— Հետևյալ բարդ և ածանցավոր բառերը, որոնց առաջին մասը վերջանում է բաղաձայնով, իսկ երկրորդ մասը սկսվում է հ-ով, կորցնում են իրենց հ-ն՝ մեկ հատմէադըմ, հինգ հարիւր-հինգարուր, անհամբեր-անամբէր, անհաւատ-անավադ, այս հեղուան-էսէղվան:

6. ՁԱՅՆՈՐԴՆԵՐ

Լ

121. Առանց բացառութեան ամեն դեպքում էլ հնչվում է լ, ինչպես՝ լու-լու, լուանալ-լըվալ, լեզու-լիզու, լայն-լէն, ալիւր-ալուր, ծիլ-ծիլ, ուլն-ուլ, անալի-անլի, դայլ-գալ-գէլ, թոյլ-թուլ և այլն: Բոլոր բայերի անցյալ դերբայի լ-ի դիմաց բարբառս ունի ր, ինչպես՝ սիրեալ-սիրէր, մոռացեալ-մօռ(ա)ցէր:

Մ

122. Բոլոր պարագաներում առանց բացառութեան հնչվում է մ, ինչպես՝ մայր-մար, մէր, մուկն-մուգ, մեծանալ-մէնձընալ, մենակ-մէննազ, աման-աման, ամիս-ամիս, ձմեռն-ձըմէռ, իմ-իմ, հում-հում, ծոմ-ծում, գամ-գամ:

Ինչպես մի շարք բարբառներում, այնպես էլ Կարնո բար-

բառում ամմէն բառի մեջ մ-ն կրկնված է իմաստի սաստկութեան ցույց տալու համար:

8

123. Գրաբարյան բառակցքի յ-ի դիմաց բարբառս արդի հայերենի նման ունի ն, ինչպես՝ յիշել-հիշել, յուլիս-հուլիս, յոժաք-հոժաք, յոգնիլ-հոգնել, կամ ոչինչ, ինչպես՝ յաղթել-էթտել, յաջողել-աջողել, Յովհաննէս-Օաննէս, Օնես:

Բառասկզբում գործ էածվում փոխառյալ բառերում: օրինակ՝ յօխուշ, յախու, յափու:

Բառամիջում յ-ն հանդես է գալիս իբրև ձայնակապ, ինչպես՝ իլլայի (մանավանդ), յայլա (յայլաղ), կային, խաղային, իսկ բառավերջում հանդես է գալիս մի քանի միավանկ բառերում՝ հատկապես ձայնարկություններին մեջ՝ հայ, ան, հայ, հէյ և այլն:

Ն

124. Բառասկզբում հնչվում է ն. ինչպես՝ նեղանալ-նէղնալ, նոր-նօր, նախ-նաքիթ, նուռն-նուռ, նստել-նըստել:

Նմանիլ ձևի դիմաց բարբառս ունի գըլմանի(լ), ուր ն-ն մ-ի տարնմանութեամբ հնչյունափոխվել է լ-ի:

Բառամիջում հիմնականում ֆնում է անփոփոխ. օրինակ՝ մանել-մանել, դանգատ-գանգադ, մատանի-մադնիք, բացի այն դեպքից, երբ իրեն հաջորդող շրթնային ք-ի մոտ (այդ մոտիկությունը առաջացած լինի բնական, թե՛ ձայնավորի սղման պատճառով՝ միենույն է) հնչյունափոխվում է մ-ի, ինչպես՝ անապակ-ամբագ, անբախտ-ամբախտ, ճանապարհ-ճամբա:

Իրեն հաջորդող կատկայինի հետ ն-ն ենթարկվում է երկու տեսակ հնչյունափոխութեան՝ նախ կատկայինը դառնում է յ, իսկ ն-ն ընկնում է, երկրորդ՝ կատկայինը պահպանվում է, ն-ն դարձյալ ընկնում է: Նրկու դեպքերի համար էլ ունենք մեկական օրինակ. կանգնիլ-կայնել, ցնկնել-ցըգնել:

125. Բառավերջում հնչվում է ն. ինչպես՝ բան-բան, րեւրան-բէրան, տուն-տուն, շուն-շուն:

Այն բոլոր բառերը, որոնք գրաբարում ունեն վերջահանգ ն, բարբառումս հանդես են գալիս առանց ն-ի. օրինակ՝ ծունգն-ծունգ, մուկն-մուգ, թիթեռն-թիթէռ, գառն-գառ և այլն:

126. Բառասկզբում, երբ Ուին հաջորդում են ու, է, օ ձայնավորները, Ուն ստանում է յ հենարանը, ինչպես՝ *ռեհան-յոէան, ուումը-յոումը, ոռճիկ-յոճիկ, ռեխ-յոէխ, բայց և կարող է չըստանալ, ինչպես՝ ոէան, ոռճիկ:*

Բառամիջում և վերջում ևս հնչվում է ո, ինչպես՝ *կոիւկըռիվ, առաւօտուն-յառդուն, խոովել-խըռովել, պառավ-պառավ, աստառ-աստառ, ծառ-ծառ, ասոռ-ասոռ:*

Բարբառումս Ուն ունի գործողության սաստկացնողի կիրառություն, ինչպես՝ *ճանգել-ճանգոյն, ժանգոտել-ժանգոյն:*

127. Բարբառս Բով սկսվող բառ չունի:

Բառամիջում սովորաբար մնում է անփոփոխ, ինչպես՝ *երագէրած, արեւ-արէվ, բարակ-բարագ, կարմիր-կարմիր, բացի հետևյալ դեպքերից՝ ա) ատամնային դ (թ) և սուլական ձ հնչյունների հաջորդող Բն հնչվում է ո, ինչպես՝ դադ(ա)րել-դարթել, ընտրել-ընդոյն, մանր-մանդրո, ծանր-ծանդրո, բարձր-բանձրո: բ) Մի քանի բառերում ջ, ծ հնչյուններից առաջ Բի փոխարեն բարբառս ունի ո, ինչպես արջ-առջ, կրծել-կըռձել, մրջիւն-մըռջուն:*

Մանրություն 1.—Ատամնային դ, տ, ք հնչյուններից առաջ գտընվող Բն ենթարկվում է հետևյալ հնչյունափոխություններին.

Րդ> քք ինչպես՝ *արդար-յարթար, վարդ-վարթ, զարդ-զարթ, որդի-վօրթի, ժողովուրդ-ժօղովուրթ:*

Այս օրենքից բացառություն է կազմում դանդ բառը իր ածանցավոր ձևերով՝ *դարդոտ-դանդօդ:*

Րտ> րդ, ինչպես՝ *աշակերտ-յաշկէրդ, վարտիք-վարդիք, քրտինք-քըրդինք, արտասուք-յարդըսունք, սիրտ-սիրդ, որտեղ-յուրդէղ, դատարկ-դարդագ:*

Րթ> քք ինչպես (զ)արթուն-զարթուն, երթալ-էրթալ, հորթ-ֆօրթ, քերթել-քէրթէլ, շուրթն-շուրթ, խորթ-խորթ:

128. Րն բառավերջում նույնպես մնում է անփոփոխ, ինչպես՝ *այսօր-ասօր, էսօր, աղբիւր-ախպուր, հազար-հազար, դիշեր-քըշէր:*

Բայց կան մի քանի բառեր, որոնց վերջում ունենք ո,

դրանք են՝ ոսկր-օսկոտ, ոսկրոտ-օսկրուօղ, մարմար-մարմար, ձա-
գար-ճաքառ:

Մանրություն 1.— Կրկնությամբ կազմված բառերում ք-ն հնչվում
է ո, օրինակ՝ թրթուռ-թրթուռ, փրփուր-փրփուռ, սար-
սուր-սրսուրու, թրթուր-թրթուր:

Մանրություն 2.— Բ-ի անկման դեպքեր նկատվում են առաջնալեզ-
վային ժ, շ, ս բաղաձայններից առաջ, ինչպես՝ արժեկ-
աժէ(լ), գոլորշի-գօլօշի, դուրս-դուս (տե՛ս § 129):

Դ. Ա Ն Կ Ո Ի Մ

129. «Ձայնավորների փոփոխություններ» բաժնում խոսե-
լով յուրաքանչյուր ձայնավորի մասին նկատեցինք նաև նրանց
անկման դեպքերը: Բաղաձայնների անկման մասին հիշատակ-
վեց կողմնակիորեն՝ նրանց փոփոխությունների մասին խոսելիս:
Ամփոփելով և ի մի բերելով բարբառիս բաղաձայնների անկման
բոլոր դեպքերը, ստանում ենք հետևյալ պատկերը.

1. Բ ձայնորդն ընկնում է՝

ա) ժ, շ, ս շփականներից առաջ. եղած օրինակներն են՝
արժան-աժան, էժան, շարժել-ժաժէլ, վարժապետ-վաժարէդ, տար-
ժանելի-տաժանէլի, գոլորշի-գօլօշի, խարշել-խաշէլ, քարշել-քաշէլ,
խարշ-խաշ, ներս-նէս, դուրս-դուս, մրսել-մըսէլ, մրսկան-մսկան,
որսկան-փօսկան, չորսդին-չօսթին, վաղարշակ-վաղաշադ:

բ) Պ, ֆ պայթականներից առաջ՝ երբ-յէփ, երբոր-յէփօր,
գրպարտել-գըբարդէլ:

գ) Զ, Շ շչականներից առաջ՝ բաղարշ-բաղաջ, արջառ-աշառ:

դ) Զ կոկորդայինից առաջ՝ շնորհաւոր-շընաւօր:

ե) Մ սուլականից առաջ և ջ շչականից հետո, որոնց հա-
մար ունենք մեկական օրինակ՝ կրծկալ-կըժգալ, ջրաղաց-ջաղաց
(նաև ջաղաջք):

2. Դ-ն բաղաձայնների խճողման պատճառով ընկնում է
խղճմտանք-խըճմըդանք լատում:

3. Լ-ն ընկնում է՝

ա) Բառամիջում և բառավերջում ք-ից հետո. եղած օրի-
նականներն են՝ շնորհակալ-շնորապալ, արհեստաւոր-արէստաւօր,
արհամարհել-արամարէլ, Միհրան-Միրան, շնորհ-շընօրք, խոր-
հուրդ-խօրուրթ, աշխարհ-աշխար, շնորհաւոր-շընօրաւօր (նաև շը-
նաւօր):

բ) Բարդ և ածանցավոր բառերում, որոնց առաջին մասը վերջանում է բաղաձայնով, իսկ երկրորդ մասը սկսվում է նախաձայն և-ով՝ անհամբեր-անամբեր, անհարմար-անարմար, ջրհեղեղ-ջրեղեղ, մեկ հատ-մէադըմ (տե՛ս § 120):

4. Ն-ն ընկնում է կատկային կ>գ-ից առաջ՝ կանգնել-կայնէլ, ցնկնել-ցըգնէլ, արմուռնկ-արմուգ: Վերջահանգ և-ի մասին տե՛ս § 125:

5. Տ-ն ընկնում է, երբ գտնվում է երկու բաղաձայնների միջև՝ պաշտպան-պաշպան, աստղանի-ասխանի, աստված-ասված, Աստղիկ-Ասխիգ: Բացառություններն մասին տես § 90:

6. Ս-ն ընկնում է կ, ք կատկայիններից առաջ, եղած օրինակներն են՝ սկեսուր-կէսուր, սկեսրայր-կէրսար, սքանչեցնել-քանչացընել, քանչեցընէլ:

7. Գ, խ բաղաձայնների անկման մասին խոսվել է §§ 68, 116-ում:

Ե. Հ Ա Վ Ե Լ Ո Ի Մ

130. Ձայնավորների հավելում, որը մեծ մասամբ հետեւյալն է ներդաշնակության՝ բաղաձայնների ավելի թեթև հընչման պահանջի, բարբառումս գոյություն չունի, եթե նկատի չունենանք գաղտնավանկերի ը-ն, որը կարնո բարբառում հընչվում է ավելի ուժեղ, քան արգի հայերենում:

Բաղաձայնների հավելումով ևս հարուստ չէ բարբառս:

Ավելանում են հետևյալ բաղաձայնները.

1. Բարբառիս բնորոշ ձայնեղ յ-ն, որն ավելանում է մեծ մասամբ բառասկզբում՝ ձայնավորներից առաջ և բառամիջում՝ բառաքարդման դեպքում, երբ բարդություն երկրորդ բաղադրիչը սկսվում է յ-ով. ինչպես՝ ակն-յագ, արծաթ-յարծաթ, արդար-յարթար, անյարթար, օրին-յարուն, անյարուն, ետե-յէ-դէֆ, ետ-յէդ, երգիկ-յէրթիգ, հրեք-յիրէք, ուրիշ-յուրիշ:

յ-ի ավելացում ունենք նաև բաղաձայններից առաջ՝ ուղեղ-յղուղ, ռիս-յոէիս, զգալ-յզգալ:

2. Ն ոնգայինն ավելանում է՝

ա) Բառի վերջում, որոշիչ հոգի անալոգիայով՝ դու-գուն, երեկոյ-յիրիգուն (նաև յիրգուն):

բ) Բառամիջում նախահանգ ոնգականի (մ կամ և) ազդեցությամբ՝ ձայնավորի և բաղաձայնի միջև՝ ամաչել-ամընչէլ, (նաև ամչընալ), կամուրջ-կարմունջ, մեծ-մէնծ, կանաչ-կանանչ,

մեք-մէնք, զոքանչ-զօնքաչ-զօնքանչ, բանալիք-բաննլիք-բալ-լիք, տկանջ-յանգանջ-յանգանջ:

գ) Բառամիջուժում ավելանում է նաև արտասուք-յարդըսունք, ավելորդ-էվէնօրթ բառերում:

3. Գաղտնավանկ ունեցող միավանկ բառերի նր խմբի մեջ ավելանում է դ ատամնայինը, ինչպես՝ ծանր-ծանդրո, սանր-սանդրո, մանր-մանդրո, ծունր-ծունդրո, (ը>ա-ի մասին տե՛ս § 127):

Դ-ի ավելացման այս երևույթը առաջին անգամ նկատել է Միք. Նալբանդյանը: Նկատի ունենալով գաղտնավանկի թույլ ք-ն, Մ. Նալբանդյանը այդպիսի բառերի մեջ տեսել է մեկ ու կես վանկ: Նրա կարծիքով մեկ ու կես վանկ արտասանելը դժվար է եղել, և ժողովուրդը այդ դժվարությունից խուսափելու համար ավելացրել է ա (բարբառումս ոչ) բաղաձայնը՝ նման բառերը վերածելով երկվանկ ձևերի:

4. Հ-ի հավելում նկատում ենք բառասկզբում՝ ձայնավորից առաջ, ալեւոր-հալէվօր, ագանիլ-հաքնէլ, արբենալ-հարփէլ, ուլունք-հըլուն:

5. Բ շրթնայինն ավելանում է բառամիջուժում, մք խմբի մեջ, ինչպես՝ համրանք-համբռանք, թմրել-գըմբռէլ, բառավերջում՝ մ ձայնորդից հետո՝ բեմ-բէմբ:

6. Վ ձայնորդը ավելանում է բառամիջուժում՝ բաղաձայնի և ձայնավորի միջև, բառին տալով փաղաքշական իմաստ. ինչպես՝ ցածիկ-ցածիկդ, խածան (կծուն)-խածլան, խաբան-խաբլան, հաստ-հաստիկ:

7. Կ-ն ավելանում է բառասկզբում, սրի միակ օրինակն է՝ եռալ-կէռալ (քոր Կալ):

2. ԴՐԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆ

131. Ամենից շատ տեղափոխվում է ք բաղաձայնը, ինչպես՝ ծոծրակ-ծօրձագ, կապերտ-կարբէդ, դատարկ-գարգադ, կամուրջ-կարմունջ, սկեսրայր-կէրսար, սովորել-սօրվէլ, մեղր-մերդ, տոպրակ-տօրբագ, անձրև-յանձրվէր, փշրանք-փըրշանք, դատարկել-գարդըգէլ, կճրտացնել-կըռջըգացնէլ, Մեսրոբ-Մէքսօր:

132. Ն բաղաձայնը տեղափոխվում է հետևյալ բառերում՝ թալանել-թանլէլ, տկանջ-յանգանջ, շլինք-շընլիք, բանալի-բալ-նիք, զոքանչ-զօնքանչ-զօնքաչ, անալի-անլի, ալնի, կնճիռն-կըռինջ:

133. Խ բաղաձայնի տեղափոխման գեպքերն են.

ոչխար-օխշար, բաշխել-բախշել (տալով իմաստի տարբերակում), նաշխ-նախշ, աշխատանք-ախշատանք, խստոր-սըխտոր, նաշխուն-նըխշուն, աշխարհ-ախշար, թաթախել-թաթխել-թախտել:

134. Մյուս բաղաձայնների տեղափոխման համար ունենք հետևյալ օրինակները.

լղ>ղլ հաղա (օղակ)-հաղլա, տաղա (ալիք)-տաղլա:

լվ>վլ լվաղք-վլաղք, դօլվաթ-դօվլաթ կամ հակառակը՝ աւել-աւվէլ, ալվէլ.

պլ>լբ պլոկել-լբոգէլ

խլ>լխ փխլել-փըլխէլ

մլ>լմ տամլա-տալմա

կլ>լգ ծկլատել-ծըլգադէլ

զց>ցք գցել-ցըքէլ

կո>ոգ ահոա-յաոգա

փտ>քք փետուր-թէքուր (Ախց.):

135. Եզրային հնչյունների դրափոխության օրինակներ են՝ շարֆ-ֆառշ, կճեպ-կըբէճ, կճեպել-կըբճէլ, սարդոստայնիկ-սանդոստիպ:

Է. Կ Ր Կ Ն Ո Ի Թ Յ Ո Ի Ն

136. Բաղաձայնների կրկնություն, որն առաջ է բերում իմաստի սաստկացում, բարբառումս քիչ ենք հանդիպում, եթե նկատի չունենանք բնաձայնական բառերի բաղաձայնների կրկնությունը. եղած օրինակներն են՝ մենակ-մէննադ, ամեն-ամմէն:

Ա Մ Փ Ո Փ Ո Ի Մ

137. Ձայնեղ պայթականները բառասկզբում, առանց բացառություն, արտասանվում են ձայնեղ շնչեղ: Բառամիջում և վերջում բ, ձ ձայնեղները պահպանում են իրենց ձայնեղությունը և խուլ շնչեղի վերածվում բ ձայնորդին հաջորդելիս միայն, իսկ գ, դ, ջ-ն վեր են ածվում խուլ շնչեղների և վերականգնում իրենց ձայնեղությունը՝ ն ռգայինին հաջորդելիս միայն: Ձայնեղ պայթականի խլացման մի դեպք ունենք, երբ բ-ին նախորդում է խ բաղաձայնը:

138. Խուլ պայթականները բառասկզբում հնչվում են խուլ, բառամիջում և վերջում ձայնեղանում են ձայնորդներից հետո և խլանում՝ խուլ շփականներից հետո:

139. Խուլ շնչեղ պայթականները, ձայնորդները, ձայնեղ ու

խուլ շփականները հիմնականում մնում են անփոփոխ, բացառությամբ վ, ճ, ր բաղաձայնների, որոնց մասնակի փոփոխությունների մասին խոսեցինք համապատասխան տեղում (§§ 109, 118, 127):

140. Բարբառիս ևս հատուկ են ընդհանրական հնչյունափոխությունները իրենց բոլոր դրսևորումներով՝ հնչյունների անկում, հավելում, պրափոխություն, առնմանում և տարմանում:

ՉԵՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. ԳՈՅԱԿԱՆ

Ա. ՀՈԳՆԱԿԻԻ ԿԱԶՄՈՒԹՅՈՒՆԸ

141. Կարնո բարբառում հոգնակին կազմվում է՝ էր, նէր, էստան-ստան, ք, իք, դիք, վրդիք, վի, վրնէր, անք, դանք, աննէր, էնք, օնք մասնիկներով:

142. Գոյականների մեծ մասը ստանում են էր, նէր հոգնակիները: Միավանկ բառերը ստանում են էր, բազմավանկ բառերը՝ նէր, ինչպես՝ հավ-հավէր, քօղ-քօղէր, թուշ-թըշէր, կուժ-կըժէր, կով-կովէր, լու-լըվէր, ախիգ-ախչըգնէր, խընձօր-խընձօրնէր, հալաֆ-հալվընէր, կադու-կադվընէր:

Այն միավանկ բառերը, որոնք գրաբարում ունեցել են արմատական վերջահանգ ն, հոգնակիում ունեն նէր, ինչպես՝ մուկն մուգ-մըգնէր, հարսն-հարս-հարսնէր, գուռն-գուռ-գըրնէր, թոռն-թօռ-թօռնէր, լեռն-լէռ-լէռնէր, մատն-մադ-մադնէր: Բայց և կան այնպիսիները, որոնք ստանում են էր, ինչպես՝ ուլն-ուլ-ուլէր, կաթն-կաթ-կաթէր: Մի քանի միավանկ բառեր անալոգիայով ստանում են նէր հոգնակին, ինչպես՝ ծառ-ծառնէր:

143. Մեկ ու կես վանկանի բառերը ստանում են նէր, ինչպես՝ սանր-սանդր-սանդրնէր, մանդր-մանդրնէր, տէքըր-տէքըրնէր (նաև տէքըրդիք): Այս կանոնից բացառություն է կազմում աստղ-ասիս-ասիսէր:

144. Գրաբարում ք հոգնակի ունեցող բառերը Կարնո բարբառում չեն գիտակցվում իբրև հոգնակի և նորից ստանում են պահանջված էր կամ նէր մասնիկները, ինչպես՝ ոտք-վօդքէր, պարտք-պարդքէր, արտասուք-ջարդըսունքնէր, բամբասանք-բամբասանքնէր:

145. Այն բազմավանկ բառերը, որոնք եզակիում ունեն

վերջահանգ Ե, հոգնակիում պահպանում են իրենց Ե-ն և ստանալով նէր մասնիկը ունենում են երկու Ե, ինչպես՝ յէրգամ-յէրգընէր, յիրգուկ-յիրգընէր, շամդամ-շամդընէր, մէնձութէն-մէնձութէնէր:

146. Ան, չ նախածանցներով բարդված միավանկ բառերը, նաև այն բարդ բառերը, որոնց երկրորդ բաղադրիչը միավանկ է, իբրև բազմավանկ բառեր ստանում են միշտ նէր մասնիկը. ինչպես՝ անսիրդ-անսիրդնէրը, անտէր-յանդէր-յանդէրնէրը, չտէս-չտէսնէրը, հօրքուր-հօրքուրնէրը, էսպէս-էսպէսնէրը, սանամէր-սանամէրնէրը, սանահար-սանահարնէրը, անէրցաք-անէրցաքնէրը:

147. Ստան կամ էստան հոգնակի մասնիկն են ստանում մեծ մասամբ այն բառերը, որոնք ունեն ի, իք վերջավորությունը, ինչպես՝ գարշէլի-գարշէլէստան, գարիք-գարէստան (գարիներ), հոգիք-հօքէստան (հոգիներ), տարիք-տարէստան (տարիներ), վարդիք-վարդէստան (վարդիքներ), երդիք—յէրթէստան (երդիքներ), բաղանիք-բաղնէստան (բաղնիքներ), բանալիք-բալնէստան (բանալիներ), բայց նաև փէսա-փէսէստան (փեսաներ), փառա-փառէստան (դրամներ), հարս-հարսնէստան (հարսներ), գուլբա-գուլբէստան (գուլպաներ):

էստան հոգնակի մասնիկն են ստանում նաև մի շարք փոխառյալ բառեր, ինչպես՝ բօռ-բօռէստան (վառարանի խողովակներ), սըրա-սըրէստան (հերթեր), շիշա-շիշէստան (ապակիներ), մալ-մալէստան (անասուններ): Այժմ էստան մասնիկի հոգնակի նշանակությունը շատ դեպքերում մթազնվում է, և բառը ստանում է նորից նէր, երբեմն նաև ք հոգնակին. օրինակ՝ բալնէստաննէր, բաղնէստաննէր, գարշէլէստանք:

148. Գրաբարյան ք հոգնակին բարբառս պահպանում է ի-ով և ա-ով վերջացող բազմավանկ բառերում՝ գինի-գինիք, հայի-հայիք, ածիլի-ածըլիք, խընամի-խընամիք, օսկի-օսկիքը, թգենի-թըզի-թըզիք, տղայ-տըզա-տըզաք, տըղէք, երեխայ-էրէխա-էրէխէք, բալա-բալէք, թուլա-թուլէք, ինչպես նաև ացի, էցի, ցի՝ որտեղացի լինելը ցույց տվող ածանցներով կազմված բառերում, ինչպես՝ գէղացի-գէղացիք, քաղքըցի-քաղքըցիք, զարսէցի-զարս(է)ցիք, պօլսէցի-պօլսէցիք և այլն:

Ք հոգնակի ստացող գոյականները հոգնակի սեռականում ստանում են օց, ինչպես գինօց, հայլօց, ածիլօց, խընամօց, (նաև խնամօնց), օսկօց, թըզօց, տըղօց, էրէխօց, բալօց, թուլօց, գէղա-

ցոց, քաղքըցոց (նաև քաղքըցօնց), դարս(է)ցոց, պօլսէցոց (նաև պօլսէցօնց),

149. Իք, դիք, վրդիք մասնիկներն են ստանում հետևյալ գոյականները. աման-ամնիք, մարթ-մարթիք, կընիգմարթ-կընիգմարթիք, ախպար-ախպէր-ախպարդիք-ախպըրդիք, կընիգ-կընգդիք, խընամի-խընամիիք, տէքը-տէքըրդիք-տէր-տիրվրդիք (նաև տիրվրդանք), քուր-քուրվրդիք, տալ-տալվրդիք:

Սրանք նույնպես հոգնակի սեռականում ստանում են օց, ինչպես՝ ամնօց, մարթօց, ախպըրդօց, կընգդօց, խընամդօց, տէքըրդօց, քուրվրդօց, ախպըրդօց:

150. Վի, վընէր մասնիկները գործ են ածվում Ախալցի-խեում և Ախալքալաքիում: Մեծ մասամբ այդ մասնիկները ստանում են մարմնի զույգ անդամները ցույց տվող բառերը, ինչպես՝ վօդ-վօդվի, վօգվընէր, ճէոք-ճէովի, ճէովընէր, ունք-ունքվի-ունքվընէր, ծունգ-ծունգվի-ծունգվընէր, մագ-մագվի-մագվընէր, յաչք-յաչվի-յաչվընէր:

151. Անք, դանք, աննէր մասնիկները շատ սակավ են գործածվում. եղած օրինակներն են՝ էշ-իշանք, իշաննէր, ճի-ճիանք, ճիաննէր, կաքավ-կաքվունանք, յազն-յազնունանք (թանկագին քարեր), հավք-հավքունանք (հավքեր), օսկօո-օսկըռդանք, յընգէր-յընգէրդանք, ախպէր-ախպէրդանք, կըգօր-կըգօրդանք, փը-շօրդանք:

Անք մասնիկը ավելի շատ է կիրառվում հավաքական իմաստ արտահայտելու համար, ինչպես՝ քէռի-քէռանք, մօրքուր-մօրքուրանք, անէր-անէրանք, քավօր-քավօրանք և այլն:

152. Էնք, օնք մասնիկները ավելի շատ հավաքական իմաստ են արտահայտում, ինչպես՝ պար-պարօնք, Մըգօյէնք, Մարդօյէնք, Ավդըլէնք և այլն. Օնք մասնիկով իրենց հոգնակին են կազմում նաև մի շարք գերանուններ, ինչպես՝ ադօնք, իդօնք, ձէրօնք, իսօնք, իմօնք, անօնք, իսօնք և այլն:

Բ. ՀՈՂՈՎՆԵՐ ԵՎ ՆՐԱՆՑ ԿԱԶՄՈՒԹՅՈՒՆԸ

153. Կարնո բարբառը կը ճյուղի մյուս բարբառների նման ունի 6 հոլով՝ ուղղական, սեռական, տրական, հայցական, բացառական և գործիական: Ներգոյական գաղափարը արտահայտվում է սեռական + մեջ հտադրությամբ և հայցականով:

Ուղղական հոլովը գործածվում է նաև իբրև կոչական: Սեռականը ստանում է ն հոգը, որով և (բացի գերանուններից)

ձեռով նմանվում է տրականին: Իր ցույց տվող դոյականների հայցականը ձեռով նման է ուղղականին, իսկ անձ ցույց տվողներինը՝ տրականին: Հայցականը գործածվում է ոչ միայն իբրև նախդրիվ հայցական՝ շարժման ուղղությունը ցույց տալու համար, այլև իբրև բուն ներգոյական. օրինակ՝ յառավօղ կանուխ կեքքար բաղնիք: Փըշեքնէրը բ'ազի դուսը կը քընիր: Բացառականը թե եզակիում, թե հոգնակիում կազմվում է էն, էցէն (քաղքէն, փէսէցէն) մասնիկներով, գործիականը՝ օվ մասնիկով: Գոյականների թեքումը սկսվում է եզակի սեռականից:

Բարբառս ունի յոթը հոլովիչ (ի, ու, օջ, օր, վա, ամ, ց), սրոնք և կազմում են եզակի սեռականի հոլովական վերջավորությունները, ուրեմն և յոթը հոլովում: Հոգնակի թվում գոյականների ճնշող մեծամասնությունը ենթարկվում է ու հոլովման:

Գ. Հ Ո Լ Ո Վ Ո Ի Մ

154. Կարևո բարբառում հոլովումը կատարվում է գերազանցապես կցական սիստեմով՝ եզակի թվում հոլովական վերջավորությունները կցվում են անմիջապես բառարմատին, հոգնակի թվում՝ բառի հիմքի վրա ավելացած հոգնակի մասնիկներին: Հոլովումը պարզ է ու կանոնավոր: Որոշյալ առումով հոլովվելիս գոյականները ստանում են ը հոգը:

ԱՌԱՋԻՆ ՀՈԼՈՎՈՒՄ

155. Բարբառիս ամենատարածված և ամենագործուն հոլովումն է: Այս հոլովմանն են պատկանում այն բոլոր բառերը, սրոնք եզակի սեռականում ստանում են ի: Բարբառիս բառերի ամենամեծ մասը ենթարկվում են այս հոլովման: Հոլովական վերջավորություններն են՝ սեռ. ի, տր. ին, հայց. իրի առման դեպքում նման է ուղղականին, անձի առման դեպքում՝ տրականին, բացառ. էն, գործ. օվ: Հոգնակի սեռ. և տր. էրու կամ նէրու, բաց. էրէն, նէրէն, գործ. էրօվ, նէրօվ: Օրինակ՝

եզակի	Հոգնակի
Ուղղ. ծով(ը) պառավ(ը)	ծովէր(ը) պառվընէր(ը)
Սեռ. ծովի(ն) պառվի(ն)	ծովէրու(ն) պառվընէրու(ն)
Տր. ծովի(ն) պառվի(ն)	ծովէրու(ն) պառվընէրու(ն)
Հայց. ծով(ը) պառվի(ն)	ծովէր(ը) պառվընէրու(ն)
Բաց. ծովէն պառվէն	ծովէրէն պառվընէրէն
Գործ. ծովօվ պառվօվ	ծովէրօվ պառվընէրօվ

156. Այս հոլովմանն են ենթարկվում նույնիսկ մյուս հոլովումներին պատկանող շատ գոյականներ (էշ-իշու նաև իշի, շաթ-շաթթըվա նաև շաթթի), օտար փոխառությունների մեծ մասը (ղավալ-ղավալի, դուշման-դուշմընի), օտար մասնիկներով ածանցված կամ բարդված հայերեն շատ բառեր (ձընթօփ-ձընթօփի, մարթասըզ-մարթասըզի, բեմուրադ-բէմուրադի), ենթակայական դերբայը՝ իբրև փոխանուն հոլովվելիս (խըմօղ-խըմօղի), վերջապես գրաբարում վերջահանգ և ունեցող միավանկ բառերի մեծ մասը (ճուգ-ճըգի, թօռ-թոռի), որոնք հոգնակի թվում պահպանում են հիմքի ն-ն և ունենում նէր հոգնակին (ճըգնէր, թօռնէր, մըգնէր և այլն) բացառություն են կազմում՝ սէրմ-սէրմէր, նուռ-նըռէր, մաս-մասէր, ուլ-ուլէր, կաթ-կաթէր:

157. Առաջին հոլովման պատկանող այն բառերը, որոնք ուղղականում ունեն ու, սեռականում ստանում են վ, ինչպես՝ լուլըվի, լիզու-լիզվի, կադու-կադվի:

Ուղղականում ա-ով վերջացող բառերը եզակի սեռականում կորցնում են ա-ն, հոգնակի ուղղ. ստանում ք, սեռ.՝ օց, բաց. օցէն, գործ. օցով: Օրինակ՝

Տըղա, տըղի, տըղէք, տըղօց, տըղօցէն, տըղէքով (կամ տըղօցով). փէսա, փէսի, փէսէք, փէսօց, փէսօցէն, փէսէքով (կամ փէսօցով). թուլա, թուլի, թուլէք, թուլօց, թուլօցէն, թուլէքով (կամ թուլօցով). բալա, բալի, բալէք, բալօց, բալօցէն, բալէքով (կամ բալօցով):

ԵՐԿՐՈՐԿ ՀՈՒՈՎՈՒՄ

158. Երկրորդ հոլովման պատկանում են բոլոր այն գոյականները և գոյականաբար գործածվող մյուս բառերը, որոնք եզակի սեռականում ստանում են ու: Այդպիսի բառերի մեծ մասը ուղղականում վերջավորվում են ի և ին:

Այս հոլովման վերջավորությունները հոգնակի թվում նույնըն են, ինչոր առաջին հոլովման նույն թվի վերջավորությունները: Եզակի թվում սեռ. և տր. ունեն ու, բաց. էն, էցէն գործ. օվ վերջավորությունները: Իբրև ընդհանուր կանոն այս հոլովման պատկանող բոլոր բառերի ուղղականի վերջահանգ ի ձայնավորը դուրս է ընկնում եզակի թվի հոլովներում: Այս կանոնից բացառություն է կազմում ձի միավանկ բառը, որը պահպանում է ի-ն և ստանում համապատասխան վերջավորություններ: Օրինակ՝

Ե Կ Ա Կ Ի

Հ Ո Վ Ն Ա Կ Ի

Ուղղ. գինի(ն)	ճի(ն)	գինինէր(ը)	ձիէր(ը)	ձիանք
Սեռ. գինու(ն)	ճիու(ն)	գինինէրու(ն)	ձիէրու(ն)	
Տը. գինու(ն)	ճիու(ն)	գինինէրու(ն)	ձիէրու(ն)	
Հայց. գինի(ն)	ձիու(ն)	գինինէր(ը)	ձիէրու(ն)	
Բաց. գինէցէն	ձիէն	գինինէրէն	ձիէրէն	
Գործ. գինով	ձիով	գինինէրով	ձիէրով	

159. Ուղղականում ի-ով վերջացող գոյականները հոգնակի թվում ստանում են նաև ք և ենթարկվում կրկնաձև՝ գրաբարախառն հոլովման, ստանալով օց (սեռ., տը.), օցէն (բաց.), օվ (գործ.) վերջավորությունները. ինչպես՝ գինիք-գինօց-գինօցէն-գինիքով, հայլիք-հայլօց-հայլօցէն-հայլիքով:

160. Երկրորդ հոլովմանն են ենթարկվում նաև՝ ա) բոլոր անորոշ դերբայները իբրև փոխանուն հոլովվելիս, օրինակ՝ սիրելու, խընդալու, էրթըլու, բ) ացի, եցի, ցի ածանցով կազմված բառերը, որոնք հոգնակիում ստանալով ք՝ հոլովվում են կրկնաձև հոլովմամբ (գյումրէցիք, գյումրէցօց, գյումրէցօցէն), գ) այն փոխառյալ բառերը, որոնք ունեն ի վերջավորությունը կամ բարդված են՝ գրազմունք, արհեստ ցույց ավոդ ճի ածանցով, ինչպես՝ ուստաբաշի, սւստաբաշու, գնմըրճի-գնմըրճու (գարբի), չըսփի-չըսփու (որմնագիրների լարը), գ) ուղղականում ի հունցող մի քանի գոյականներ՝ մարթ, կընիգմարթ, ճամբա, որոնց հոգնակին լինում է մարթիք, կընիգմարթիք, ճամբէք (մյուս հոլովները § 159 նման) նաև մանչ, գըլօխ, ամիս, սէր, էշ, ասված բառերը, որոնցից առաջին երեքը հոլովվում են կանոնափոխ, իսկ վերջին երեքը հետևյալ առանձնահատկություններով.

Ուղղ. սէր, սեռ. սիրու, բաց. սէրէն, հոգնակիում չի գործածվում
 » էշ » իշու հոգն. ուղղ. էշէր նաև իշանք, սեռ. իշէրու(ն)
 » ասված » ասծու կամ աստծու, բաց. աստըծմէն կամ աստըծէն:

ԵՐՐՈՐԿ ՀՈՒՈՎՈՒՄ

161. Այս հոլովման ենթարկվում են սակավաթիվ բառեր, որոնք սեռականում ստանում են օջ հոլովիչը և այն պահպանում եզակի թվի բոլոր թեք հոլովներում: Մյուս հոլովները թեև եզակիում, թեև հոգնակիում ստանում են իրենց հիմնական վերջավորությունները. օրինակ՝

Ե զ ա կ ի

Ուղղ. քուր(ը)
Սեռ. քըրօջ(ը), քուրօջ(ը)
Տր. քըրօջ(ը)
Հայց. քըրօջ(ը)
Բաց. քըրօջէն
Գործ. քըրօջօվ

Հ ո գ ն ա կ ի

քուրէր(ը) նաև քուրվըդիք
քուրէրու(ն) քուրվըդօց
քուրէրու(ն) քուրվըդօց
քուրէրու(ն) քուրվըդօց
քուրէրէն քուրվըդօցէն
քուրէրօվ քուրվըդիքօվ

162. Երբորդ հոլովմանն են պատկանում ազգակցություն ցույց տվող հետևյալ բառերը՝ քուր, կէտուր, տաքըր (նաև տէքըր), տալ, նաև՝ տէր, յընգէր: Բայց այն բարդ բառերը, որոնց երկրորդ բաղադրիչը կազմվում է քուր կամ տէր բառերով (մօրքուր, տէրտէր և այլն), ենթարկվում են ոչ թե այս հոլովման, այլ՝ առաջին:

163. Օչ հոլովման պատկանող բառերը հոգնակիում ստանալով դիք, վրդիք հոգնակիները, սեռականում լինում են քուրվըդօց, տէրվըդօց, յընգէրդօց, այսինքն ենթարկվում են գրաբարախառն հոլովման:

ՉՈՐՐՈՐԴ ՀՈՒՈՎՈՒՄ

164. Այս հոլովման են ենթարկվում դարձյալ ազգակցություն արտահայտող սակավաթիվ բառեր՝ ախպէր (ախպար), հէր (հար), մէր (մար), նաև այն բաղադրյալ բառերը, որոնց վերջին բաղադրիչն են հանգիստանում այս նույն բառերը, ինչպես՝ ծըծմէր, մէնձախպէր նաև մէնձախպար:

Չորրորդ հոլովման բնորոշ հատկանիշն է սեռականի օր հոլովիչը, որը պահպանվում է եզակի թվի բոլոր թեք հոլովներում: Հոգնակի թվում միայն ախպէր գոյականը կարող է ստանալ նաև դիք հոգնակին և հոլովվել երկրորդ ձևով՝ գրաբարախառն.

Ե զ ա կ ի

Ուղղ. ախպէր(ը)
Սեռ. ախպօր(ը)
Տր. ախպօր(ը)
Հայց. ախպօր(ը)
Բաց. ախպօրէն
Գործ. ախպօրօվ

Հ ո գ ն ա կ ի

ախպէրնէր(ը) կամ ախպըրդիք(ը)
ախպէրնէրու(ն) ախպըրդօց(ը)
ախպէրնէրու(ն) ախպըրդօց(ը)
ախպէրնէրու(ն) ախպըրդօց(ը)
ախպէրնէրէն ախպըրդօցէն
ախպէրնէրօվ ախպըրդօցօվ

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՀՈՂՈՎՈՒՄ

165. Այս հոլովման առանձնահատկությունն այն է, որ սեռականում ունի վա հոլովիչը, որը, սակայն, բացառական և գործիական հոլովներում հաճախ ընկնում է: Հինգերորդ հոլովմանն են ենթարկվում՝ ժամանակ ցույց տվող համարյա բոլոր բառերը՝ տարի, ցերեք, յիբ(ի)գուն, ամիս, յերեք, հերու, յառավօր, կիրազի, ճըմէն և այլն, նույնիսկ ժամանակ արտահայտող փոխառյալ բառերը, ինչպես՝ սա(հ)աթ-սա(հ)աթվա (ժամ), մինուդ-մինուդվա: Այս հոլովման հոգնակի թիվը կազմվում է շատ կանոնավոր՝ հիմքի վրա ավելանում են հոլովական համապատասխան վերջավորությունները. օրինակ՝

Եզակի	Հոգնակի
Ուղղ. տարի(ն)	տարինէր(ը)
Սեռ. տարվա(ն)	տարինէրու(ն)
Տր. տարվա(ն)	տարինէրու(ն)
Հայց. տարի	տարինէր(ը)
Բաց. տարվանէն	տարինէրէն
Գործ. տար(վան)օվ	տարինէրօվ

166. Ամսվա և շաբաթվա անունները ենթարկվում են առաջին և երկրորդ հոլովման, մինչդեռ կէս բառը, իբրև երկրորդ բաղադրիչ հանդես գալով ժամանակ արտահայտող անունների հետ, ենթարկվում է վա հոլովման, ինչպես՝ սա(հ)աթուկէս-սա(հ)աթուկէսվա, օրուկէս-օրուկէսվա:

Վա հոլովմանն է ենթարկվում նաև մահ բառը:

ՎՅՅԵՐՈՐԴ ՀՈՂՈՎՈՒՄ

167. Այս հոլովման պատկանող բառերը սեռականում ստանում են ան հոլովիչը, զբանք ուղղականում ունենում են ուն վերջավորությունը, ինչպես՝ շուն, տուն, ճուն, Այս հոլովմանն են ենթարկվում նաև գրաբարում վերջահանգ և ունեցող մի քանի բառեր (գուռ-գըռան), որոնց մեծ մասը, սակայն, ենթարկվում են առաջին հոլովման (տես § 156): Ան հոլովման ենթարկվող միավանկ բառերի հոգնակին անպայման լինում է նէր, որի ն-ն կամ արմատական է (տուն-տընէր, ճուն(ձյուն)-ճընէր, կամ գրաբարյան հիմքի ն-ն (գուռ-գըռնէր), որը պահպանվում է նաև եզակի բացառ. և գործ. հոլովներում:

վեցերորդ հոլովման բառերը թեքական հոլովներում ունեն հետևյալ վերջավորությունները՝ սեռ. և տր. ան, բաց. և գործ. էն, օվ՝ առանց ան հոլովիչի: Հոգնակին կազմվում է կանոնավոր, բառահիմքին ավելանալով համապատասխան հոլովական վերջավորությունները. օրինակ՝

Եզակի		Հոգնակի	
Ուղղ. ճուն(ը)	գնու(ը)	ճընէր(ը)	գըռնէր(ը)
Սեռ. ճան(ը)	գըռան(ը)	ճընէրու(ն)	գըռնէրու(ն)
Տր. ճան(ը)	գըռան(ը)	ճընէրու(ն)	գըռնէրու(ն)
Հայց. ճուն(ը)	գնու(ը)	ճընէր(ը)	գըռնէր(ը)
Բաց. ճընէն	գըռնէն	ճընէրէն	գըռնէրէն
Գործ. ճընօվ	գըռնօվ	ճընէրօվ	գըռնէրօվ

168. Այս հոլովմանն են ենթարկվում նաև էրիզ, կընիզ, ախչիզ գոյականները և Ղարս, էջմիածին հատուկ անունները, որոնցից առաջինը հոլովվում է կանոնավոր, իսկ մյուսները ունեն այն առանձնահատկությունը, որ եզակի սեռ. և տր. հոլովներում ան-ի փոխարեն ունեն ա (կընգա, ախչըգա, Ղարսա, էջմիածնա): Հոգնակի թվում վերջին երկուսը հասկանալի պատճառով չեն գործածվում, իսկ մյուս երկուսը հոլովվում են կանոնավոր: Անհրաժեշտ է նշել, սակայն, որ կընիզ գոյականը ստանում է նաև դիք հոգնակին և հոլովվում գրաբարախառն ձևով՝ ուղղ. կընգդիք, սեռ. կընգդօց, տր. կընգդօց, հայց. կընգդօց, բաց. կընգդօցէն, գործ. կընգդօցօվ (կամ կընգդիքօվ):

169. Բոլոր ութէն-ուրիւն ամանցով բարդված վերացական գոյականները նույնպես ենթարկվում են այս հոլովմանը, և որովհետև այդպիսի գոյականները գործածվում են իրի առումով, այդ պատճառով նրանց հայցականը միշտ նման է լինում ուղղականին. օրինակ՝

Եզակի	Հոգնակի
Ուղղ. գիշութէն(ը)	գիշութէննէր(ը)
Սեռ. գիշութան(ը)	գիշութէննէրու(ն)
Տր. գիշութան(ը)	գիշութէննէրու(ն)
Հայց. գիշութէն(ը)	գիշութէննէր(ը)
Բաց. գիշութէնէն	գիշութէննէրէն
Գործ. գիշութնօվ	գիշութէննէրօվ

170. յիրիգուն և ցօրէց բառերը իբրև ժամանակի անուններ թեև ենթարկվում են վա հոլովման, բայց կարող են հոլովվել նաև այս հոլովմամբ՝ յիրիգուն, յիրիգութան, ցօրէգ-ցօրէգութան:

ՅՈԹԵՐՈՐԴ ՀՈԼՈՎՈՒՄ

171. Այս հոլովման ենթարկվում են այն գոյականները կամ գոյականաբար գործածված բառերը, որոնք հոգնակի սեռականում ստանում են ց հոլովիչը: Դրանք հոգնակի ուղղականում անպայման ունեն ք: Յոթերորդ հոլովումը հանդես է գալիս միայն հոգնակի թվում և բաժանվում է երկու խմբի: Առաջին խմբին պատկանում են այն գոյականները, որոնք ուղղականում ունեն էք, իք, վրդիք, դիք վերջավորութունները, ինչպես՝ գինիք-գինիօց, կրնգգիք-կրնգգօց, տըղէք-տըղօց և այլն: Մյուս հոլովումների մասին խոսելիս զուգընթացաբար խոսել ենք այս խմբի մասին (տես §§ 157, 159, 160, 163, 164, 168): Երկրորդ խմբին պատկանում են այն գոյականները, որոնք վերջավորվում են անք, օնք, էնք հոգնակի, մասամբ և հավաքական իմաստ պարունակող, մասնիկներով: Այս խմբի հոլովումը կատարվում է հետևյալ կերպ՝ ուղղականի ք-ն սեռականում փոխարինվում է ց-ով և պահպանվում մյուս հոլովներում. օրինակ՝

Ուղղ. Պարօնք	քէռանք	Մարդօյէնք
Սեռ. Պարօնց	քէռանց	Մարդօյէնց
Տր. Պարօնց	քէռանց	Մարդօյէնց
Հայց. Պարօնց	քէռանց	Մարդօյէնց
Բաց. Պարօնցէն	քէռանցէն	Մարդօյէնցէն
Գործ. Պարօնցօվ	քէռանցօվ	Մարդօյէնցօվ

172. 7-րդ հոլովման երկրորդ խմբի նման են հոլովվում նաև ցուցական և իբրև ստացական հանդես եկող մի քանի գերանուններ, ինչպես՝ խօնք-խօնց, ձէրօնք-ձէրօնց, մէրօնք-մէրօնց:

Ա մ փ ո փ ու մ

173. Ինչպես երևում է գոյականների հոլովման քնդհանուր պատկերից, կարնո բարբառը ունի ինքնուրույն, կանոնավոր և կուս հոլովման սխառնմ. Բոլոր գոյականները և գոյականաբար գործածվող բառերը, այդ թվում նաև փոխառյալ բառերը, հո-

լովում են հիշատակված յոթը հոլովումներից որևէ մեկով: Հոլովումներից ամենից տարածվածը և գործածականը առաջին հոլովումն է, մյուս հոլովումներին պատկանող շատ բառեր հաճախ ենթարկվում են այդ հոլովման: Կարնո, Ախալցխեի, Ախալքալաքի խոսվածքներում սեռական հոլովը ստանում է ն հոգը (Պողոսին հարսը, սեղանին վրա) Լենինականի խոսվածքում սեռականը այժմ հոգ չի ստանում, որը պետք է բացատրել ում ճյուղի բարբառների և գրական լեզվի ազդեցությամբ: Բարբառս չունի այլաձև կամ արտադրի հոլովումներ, եթե նկատի չունենանք ք-ով վերջացող բառերը, որոնք ենթարկվում են գրաբարախառն հոլովման, և մի քանի դարձվածքներում ու ասույթներում գործածվող գրաբարյան հոլովաձևերը (խրմողաց, հիշողաց, մօրուց, լըսողաց, առաջուց, հիմիգուց), որոնք մասնակի բնույթ են կրում:

174. Հնչյունաբանության բաժնում նկատեցինք, որ շեշտափոխության հետևանքով բարբառիս նախաշեշտ ձայնավորները հնչյունափոխվում են ը-ի կամ սղվում: Հնչյունական այդ փոփոխությունները տեղի են ունենում նաև հոլովման ժամանակ: Շեշտի տեղափոխության պատճառով հոլովման ժամանակ ևս ձայնավորները կամ սղվում են կամ հնչյունափոխվում, օր. պառավ-պառվի-պառվընէր, քուր-քըրօջ, գըլօխ-գըլխի և այլն:

Այս ընդհանուր կանոնից բացառություն են կազմում ա, է ձայնավորներով կազմված միավանկ բառերը (ծառ, փէդ, քար, ճէն, բան) և ի-ով վերջավորվող միավանկ բառերը (ճի, դի):

2. Ա Մ Ա Կ Ա Ն

175. Կարնո բարբառում ածականը որպես որոշիչ, ինչպես և ամեն մի որոշիչ, առաջագաս է լինում: Գոյականի հետ գործածվելիս ածականը մնում է անփոփոխ հոլովով, թվով չի համաձայնում գոյականին. հոգ ստանում է միայն գոյականը. օր. հաստ փէգը, հաստ փէգէրը: Ածականն իբրև փոխանուն՝ գոյականաբար գործածվելիս, կիրառվում է որոշյալ առումով և ենթարկվում գոյականների առաջին հոլովման: Հարաբերական ածականները չունեն համեմատական աստիճաններ:

ա) ԱԾԱԿԱՆՆԵՐԻ ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆՆԵՐ

176. Որակական ածականների համեմատական աստիճանը Կարնո բարբառում կազմվում է մի քանի կերպ՝ ա) գրական

աստիճանը գործ է ածվում բացառական խնդրով. օր. էս (կամ իսի), տունը էն (ինի) տընէն մէնձ է, ր) դրական աստիճանի վրա ավելի, էլ, ալ և սրանց համազոր թուրքական տըհա, ջիլիզ մակ-րայների ավելացման միջոցով. օր. Իսի տունը ավելի (տըհա, ջիլիզ, էլ, ալ) մէնձ է, գ) նաև քանց, քանց քէ շողկապներով այս գեպքում համեմատվող առարկան գրվում է ուղղական հո-լովով (էս տունը մէնձ է, քանց մէզալը): Բացառական իմաս-տով համեմատական աստիճան կազմելու համար, բացի չ ժըխ-տական ածանցից, օգտագործվում է նաև թուրքերենից փոխ առյալ րէքար (ավելի վատ) ածականը:

177. Գերադրական աստիճանը կազմվում է դրականի վրա ավելացնելով յամմէնէն կամ յամմէքէն բառը (որը այլ բան չէ, բայց եթե յամմէն-ամեն գերանվան բացառական հոլովը):

Մի խումբ ածականների, հատկապես գույն ցույց տվող, գերադրական աստիճանը կազմվում է ածականի արմատի հըն-չյունափոխված կրկնությամբ, որն ավելի է սաստկացնում ածականի որակը. օր. կաս-կարմիր, չըփ-չըրլազ, չիփ-չիդազ, ճէփ-ճէրմազ, դէփ-դէղին, սէվ-սէվ:

Երբ գերադրական աստիճանը ցույց է տալիս այնպիսի սրակ, որ իր գերազանցությամբ չի համեմատվում մեկ ուրիշի հետ (բացարձակ գերադրական), ապա ածականի վրա գրվում է շատ մակրայը. օր. շատ գէշն է:

Մանորություն 1.—Գերադրական է կազմվում նաև ածականի առա-ջին վանկին մի ուժեղ և երկար շեշտ դնելով, ինչպես՝ յէրգան=շատ երկար, կանրմիր=շատ կարմիր:

3. Թ Վ Ա Կ Ա Ն

178. Քանակական թվականներն են՝ մէզ, էրգու, յիրէք չօրս, հինգ, վէց, օխտ, ութ, ինը, տաս, քրսան, յէսսուն (բալ-դացման ժամանակ գործ է ածվում միայն յէն արմատը. օր. յէսմէզ), քառսուն (բարդացման ժամանակ՝ քառմէզ և այլն), յիցուն, վացցուն, օխտանասուն, ութանասուն, ինըսուն, նաև քննասուն, հարուր, հազար, տասը հազար:

179. Մինչդեռ զբարարում տասից սկսած մինչև տասնյոթ քանակական թվականները կազմվում են թեքական սիստեմով, ընդ որում միավորը գրվում է սկզբում, իսկ տասնավորը՝ երկ-րորդ տեղը և սեռական հոլովով, կարճ բարրառում, արգի հայե-

բենի նման, տասից սկսած բոլոր բաղադրյալ թվականները կազմվում են կցական սիստեմով:

180. Տասնավորից և միավորից կազմված բարդ թվերում տասնավորը գրվում է նախագաս, իսկ միավորը անփոփոխ կըցվում է նրան: Այդպիսի բարդությունների մեջ առա թվականը ունենում է և հանգը և հավելյալ ը հոդը (որն այս դեպքում կատարում է հոգակապի պաշտոն), եթե հաջորդող միավորը—երկրորդ բաղադրիչը—սկսվում է բաղաձայնով, իսկ եթե միավորը սկսվում է ձայնավորով, ապա տասնավորի վերջում ը չի լինում. ըստ այսմ ստանում ենք՝ տասնըմէք, տասնէրգու, տասն(ը)յիքէք, տասնըչորս (նաև տասչորս), տասնըհինգ, տասնըվէց, տասնօխտ, տասնութ, տասնինը:

181. Հարյուրավորները կազմվում են միավորների և հարիւր-հարուր բառի կցական բարդությամբ. օր. էրգուհարուր, չորսհարուր, վէցհարուր: Հարուր-ը և հազար-ը միավորի և տասնավորի հետ միանում են առանց հոգակապի:

Մանրորոշում 1.—Բաղադրյալ թվականներում՝ բարդացման հետևանքով թեև շեշտը տեղափոխվում է երկրորդ բաղադրիչի վրա, սակայն շեշտի տեղափոխությունը այս դեպքում պատճառ չի դառնում առաջին բաղադրիչի որևէ հնչյունի անկման:

182. Քանակական թվականները գոյականաբար գործածվելիս միշտ ստանում են որոշյալ հոգ, հոգնակի գործածվելիս կանոնավոր կարգով ստանում են էր կամ և էր մասնիկները և ենթարկվում առաջին հոլովման. օրինակ՝

Ուղղ. չորսը	չորսէրը
Սեռ. չորսի	չորսէրու(ն)
Տր. չորսի(ն)	չորսէրու(ն)
Հայց. չորսը (չորսին)	չորսէրը, չորսերուն
Բաց. չորսէն	չորսէրէն
Գործ. չորսով	չորսէրով

Մանրորոշում 1.—էրգու թվականը հոլովվելիս և որոշյալ հոգ ստանալիս ունենում է նաև հավելյալ և բաղաձայնը, որը պահպանվում է նաև տասնավորի հետ բարդացման ժամանակ (տասնէրգուսի, տասնէրգուսէն) և չափականի կազմության մեջ (էրգըսնոց):

183. Դասական թվականները, արդի հայերենի նման, կազ-

մըվում են քանակական թվականներին ավելացնելով բոքք (երկուսից մինչև չորսը ներառյալ) և էքքք (հինգ և հնգից բարձր) ածանցները:

Մանրություն 1.—Մէկ, քանակականի դասականը կրինի յառջի:

2. Մի քանի քանակական թվականներից կազմված դասական թվականներն իրենց դասական կերտող ածանցը ստանում են միայն վերջին թվականի համար:

184. Բաշխական թվականները կազմվում են քանակականների կրկնությամբ կամ ազան մասնիկի ավելացմամբ. ինչպես՝ մէգ-մէգ, էրգու-էրգու, չորո-չորո, վէց-վէց կամ մէգազան, էրգուազան, չորսազան, վէցազան:

185. Չափականները կազմվում են քանակականներին ավելացնելով նոց մասնիկը, ինչպես՝ մէգնոց, էրգւնոց, վէցնոց, օխտնոց, տասնոց:

186. Բազմապատկական (մակրայական) թվականները կազմվում են առաջ ըստմասնիկով, ինչպես՝ էրգու տագ, չորս տագ, հինգ տագ:

Մանրություն 1.—Դասական և չափական թվականները հոլովվում են առաջին հոլովմամբ: Բաշխական և բազմապատկական թվականները գործ են ածվում իբրև մակրայներ, ուստի և չեն հոլովվում:

4. Գ Ե Ր Ա Ն Ո Ւ Ն

187. Անձնական գերանուններն են՝ յէս, զուէն, ան, անիկ (Ախց.), էն, ինքք, մէնք, զուք, անօնք, էնօնք, յիրանք, որոնք հոլովվում են հետևյալ կերպ.

Ե զ ա կ ի

Ուզզ. յէս	զուէն	ինքք
Սեռ. իմ	քու	յիրան
Տը. ինձի (ընձի)	քէզի	յիրան
Հայց. ինձի (ընձի)	քէզի	յիրան
Բաց. ինձէն (ընձէն)	քէզնէն	յիրանէն
Գործ. ինձնօվ (ընձօվ)	քէզնօվ	յիրանօվ

Հ ո գ ն ա կ ի

Ուզզ. մէնք	զուք	յիրանք
Սեռ. մէր	ձէր	յիրանց

Տր. մէզի	ձ'էզի	շիրանց
Հայց. մէզի	ձ'էզի	շիրանց
Բաց. մէզնէն	ձ'էզնէն	շիրանցէն
Գործ. մէզնով	ձ'էզնով	շիրանցով

Եզական

Հոգնակի

Ուղղ. ան	էն	անօնք	էնօնք
Սեռ. անօր	էնօր	նաև ինօր	անօնց
Տր. անօր	էնօր	ինօր	անօնց
Հայց. անօր	էնօր	ինօր	անօնց
Բաց. անօրէն	էնօրէն	ինօրէն	անօնցէն
Գործ. անօրով	էնօրով	ինօրով	անօնցով

188. Անձնական գերանական ան, էն 3-րդ դեմքը գործ է անվում իբրև ցուցական գերանուն: Յուցական գերանուններն են՝ առ, ադ, ան (Աւց.), էս, էդ, էն (էնն.), իսի, իզի, ինի, իսիկ, իզիկ, ինիկ, էսիկ, էդիկ, էնիկ, Յուցական գերանունները գոյականի հետ իբրև որոշիչ գործածվելիս, ածականների նման, չեն հոլովվում. իբրև գերանուն գործածվելիս առ, ադ, էս, էդ ցուցականները հոլովվում են այնպես, ինչպես ան, էն, անձնական գերանունները. իսիկ, իզիկ, ինիկ, էսիկ, էդիկ, էնիկ ձևերը չեն հոլովվում, ֆիացած երեքը հոլովվում են հետևյալ կերպ.

Եզական

Ուղղ. իսի	իզի	ինի
Սեռ. իսօր	իզօր	ինօր
Տր. իսօր	իզօր	ինօր
Հայց. ուղղ. կամ տրականի նման		
Բաց. իսօրէն	իզօրէն	ինօրէն
Գործ. իսօրով	իզօրով	ինօրով

Հոգնակի

Ուղղ. իսօնք	իզօնք	ինօնք
Սեռ. իսօնց	իզօնց	ինօնց
Տր. իսօնց	իզօնց	ինօնց
Հայց. ուղղ. կամ տրականի նման		
Բաց. իսօնցէն	իզօնցէն	ինօնցէն
Գործ. իսօնցով	իզօնցով	ինօնցով

189. Իրրև ստացականներ գործ են ածվում անձնական դե-
րանուանների սեռականները՝ իմ, քու, անօր, ինօր, էնօր, չիրան,
մէր, ձէր, անօնց, ինօնց, էնօնց, չիրանց, որոնք գոյականի հետ
գործածվելիս դրվում են գոյականից առաջ և հանդիսանում են
հատկացուցիչներ, ընդ որում եզակիների կիրառման դեպքում
գոյականը ստանում է ա, դ, ը ստացական հոգերը, ինչպես՝ իմ
տունըս, քու տունըդ, անօր, ինօր, էնօր, չիրան տունը. հոգնա-
կիների կիրառման դեպքում գոյականը բոլոր դեմքերում ստա-
նում է ը ստացական հոգը, ինչպես՝ մէր տունը, ձէր տունը,
անօնց, ինօնց, չիրանց տունը:

190. Իրրև ստացական կիրառվող այս դերանունները գո-
յականաբար գործածվելիս հոլովվում են, ընդ որում առաջին,
երկրորդ դեմքերի դերանունները եզակի թվում ստանում են ս,
դ գիմորոշ հոգերը և ունեն հոլովման կրկնակի ձև. Երկրորդ
դեմքի դերանունը բացի այդ թե՛ եզակիում, թե՛ հոգնակիում
ստանում է զ հավելյալ բաղաձայնը:

Ե զ ա կ ի

Ուղղ. իմըս	քուգըդ		
Սեռ. իմիս նաև իմինիս	քուգիդ	նաև	քուգինիդ
Տր. իմիս իմինիս	քուգիդ		քուգինիդ
Հայց. իմըս, իմիս, իմինիս, իմըս	քուգըդ, քուգիդ		քուգինիդ
Բաց. իմէս իմինէս	քուգէդ		քուգինէդ
Գործ. իմօվս իմինօվս	քուգօվդ		քուգինօվդ

Հ ո գ ն ա կ ի

Ուղղ. իմօնքըս	քուգօնքըդ
Սեռ. իմօնցըս	քուգօնցըդ
Տր. »	»
Հայց. իմօնքըս, իմօնցըս	քուգօնքըդ, քուգօնցըդ
Բաց. իմօնցէս	քուգօնցէդ
Գործ. իմօնցօվս	քուգօնցօվդ

Առաջին, երկրորդ դեմքերի անձնական դերանունների հոգ-
նակի սեռականները իրրև ստացականներ գործածելիս եզակի
թվում դարձյալ ունեն հոլովման կրկնակի ձև, բայց հոլովվելիս
գիմորոշ հոգ չեն ստանում:

Ե զ ա կ ի

Ուղղ. մէր	ձ'էր
Սեռ. մէրի նաև մէրինի	ձ'էրի նաև ձ'էրինի
Տր. »	»
Հայց. մէր, մէրի մէր, մէրինի	ձ'էր, ձ'էրի, ձ'էր, ձ'էրինի
Բաց. մէրէն մէրինէն	ձ'էրէն ձ'էրինէն
Գործ. մէրով մէրինով	ձ'էրով ձ'էրինով

Հ ո գ ն ա կ ի

Ուղղ. մէրօնք	ձ'էրօնք
Սեռ. մէրօնց	ձ'էրօնց
Տր. »	»
Հայց. մէրօնք, մէրօնց	ձ'էրօնք, ձ'էրօնց
Բաց. մէրօնցէն	ձ'էրօնցէն
Գործ. մէրօնցով	ձ'էրօնցով

Մանորայում 1. — Անձնական գերանման երրորդ գեմքի թե՛ եզակի թե՛ հոգնակի սեռականները իրեն ստացական շատ սակավ են գործածվում, այնուամենայնիվ կիրառվում են և հոլովվում են ինչպես առաջին, երկրորդ գեմքի ստացականները:

Մանորայում 2. Մէր, ձէր ստացականների փոխարեն կարող են գործածվել ստացական հոգ ստացած գոյականները՝ հոգնակի թվով, օրինակ՝ տընէրըս-մեր տները, տընէրըդ-ձեր տները:

191. Փոխադարձ գերանուններն են՝ մէգ մէգու, յիրար(ու):

Սեռ. մէգ մէգու	յիրար(ու)
Տր. մէգ մէգու(ն)	յիրար(ու)
Հայց. մէգ մէգու(ն)	յիրար(ու)
Բաց. մէգ մէգէն	յիրարէն
Գործ. մէգ մէգով	յիրարով

192. Հարաբերական գերանուններն են վով նաև վէվ(ով), վօրը(սըրը) ինչ, վօրնօր (որը որ), վէվ օր (ով որ), վերջին երկուսը չեն հոլովվում, երրորդը հոլովվում է գոյականների առաջին հոլովման նման (միայն եզակի սեռականից սկսած նախածայնի-ն հնչյունափոխվում է ը-ի). առաջինը, որ հոգնակի թվում ունի միայն բացառական հոլովածն՝ յումէնցէն և երկրորդը՝ հոլովվում են այսպես.

Եզակի.		Հոգնակի
Ուղղ. վով	վօրբ	վօրօնք
Սեռ. յուսմ	վօրի	վօրօնց
Տր. յուսմ	վօրի	վօրօնց
Հայց. յուսմ	վօրը, վօրի	վօրօնք, վօրօնց
Բաց. յուսմէն	վօրէն	վօրօնցէն
Գործ. յուսմով	վօրով	վօրօնցով

193. Հարցական դերանուններն են՝ վծվ, վծրբ, Բնչ, Բնչըդ (Ինչպէս), յո՛ւր (ո՛ւր), Բնչքան (ո՛րքան), յո՛ւրդէդ (որտեղ), քանի՛ս: Վերջին երկուսը, ընդ սրում առաջինը միայն եզակի թվով, հոլովվում են հետևյալ կերպ՝

Եզակի	Հոգնակի	
Ուղղ. յուրդէ՞դ	քանի՛ս	քանիսնէ՛րբ
Սեռ. յուրդէ՞ղի(ն)	քանի՛սի	ուղղ. կամ ար. նման
Տր. »	»	»
Հայց. յուրդէ՞դ, յուրդէ՞ղին	քանի՛ս, քանի՛սի	քանիսնէ՛րու(ն)
Բաց. յուրդէ՞ղէն	քանի՛սէն	քանիսնէ՛րէն
Գործ. յուրդէ՞ղով	քանի՛սով	քանիսնէ՛րով

Առաջին երեքի հոլովման մասին տես § 192, Ինչըդ, յո՛ւր, հարցականները չեն հոլովվում: Ինչքան-ը հոլովվում է քանի՛սի նման.

Մանրորայրուն 1.—Կարնո բարբառը հավանաբար ում ճյուղի բարբառներից փոխ առնելով բացառականի ից վերջավորութունը, կազմել է յուրդէ՞դ (որտեղ) հարցականի բացառականի յուրդից հոլովածը:

194. Որոշյալ դերանուններն են՝ յամմէն (ամեն), յամէնքը (ամենք), թօլօր, յամմէն մէգը (յուրաքանչյուրը):

Ուղղ. յամմէն	թօլօր	յամմէն մէգը
Սեռ. յամմէնի(ն)	թօլօրի(ն)	յամմէն մէգի(ն)
Տր. »	»	»
Հայց. ուղղականի կամ արականի նման		
Բաց. յամմէնէն	թօլօրէն	յամմեն մէգէն
Գործ. յամմէնով	թօլօրով	յամմէն մէգով

Մանրորայրուն 1.—յամենքը հոլովվում է յամմէն-ի նման:

195. Անորոշ դերանուններն են՝ մէգը, մէգն ու մէգը, մէ-

քանիմ կամ քանիմ (մի քանի), վօր մէջը, յուրիշ (ուրիշ) մէ-
 գալը (Ախց.), մէգէլը (մյուսը).

Ե Վ ա կ ի

Ուղղ. մէգը	յուրիշ	մէգալը
Սեռ. մէգի(ն)	յուրիշի(ն)	մէգալի(ն)
Տը. »	»	»
Հայց. ուղղականի կամ արականի նման		
Բաց. մէգէն	յուրիշէն	մէգալէն
Գործ. մէգով	յուրիշով	մէգալով

Հ ո գ ն ա կ ի

Ուղղ. յուրիշները	մէգալները
Սեռ. յուրիշներու(ն)	մէգալներու(ն)
Տը. »	»
Հայց. ուղղականի կամ արականի նման	
Բաց. յուրիշներէն	մէգալներէն
Գործ. յուրիշներով	մէգալներով

Մանորություն 1.—Հասկանալի պատճառով մէգը հոգնակի թվով
 չի գործածվում: Մեզն ու մեզը, վօր մէգը, հոլովվում են
 ինչպես մէգը: Մէգէլը հոլովվում է ինչպես մէգալը, իսկ
 քանիմ գերանունը չի հոլովվում:

196. Ժխտական գերանուններն են՝ հէշ մէգը (ոչ մեկը),
 հէշ մէ (ոչ մի), հէշ բան (ոչինչ), հէշ մարթ (ոչ ոք): Առաջինը
 հոլովվում է ինչպես մէգը (տե՛ս § 195), երկրորդը չի հոլովվում,
 երրորդը ենթարկվում է գոյականների առաջին հոլովմանը, իսկ
 չորրորդը՝ երկրորդ հոլովմանը, բայց բացառական և գործիական
 հոլովներով չի գործածվում:

Ծ. Հ Ո Գ

197. Ուրոյալ հոգերն են՝ ք, ն: Բաղաձայնով վերջացող բա-
 րերն ստանում են ք, օր. շունը, տունը, քունը, իսկ ձայնավորով
 վերջացող բառերը՝ ն, օր. կադուն, ձ'ին, գինիմ: Սեռական հոլովը
 այժմ հոգ է ստանում Ախալցիխի և Ախալքալաքի խոսվածք-
 ներում: Բացառական և գործիական հոլովները որոշյալ հոգ չեն
 ստանում ոչ եզակիում, ոչ հոգնակիում:

Երբ հաջորդ բառը սկսվում է ձայնավորով, նախորդ բառի

ը հոգը չի կատնում ն, մի բան, որ կատարվում է արդի գրական հայերենում պարզապես բարենշնչյունության համար, այլ մնում է դարձյալ ք, ինչպես՝ գիրքը էնօր տըվի, բացի այն դեպքից, երբ ք հոգը ստացած բառին հաջորդում են էլ, ալ բառերը՝ նույնպես, նաև, ևս իմաստով և էական բայք. ինչպես՝ մարթն էլ, ալ գուրա: Իսիկ էլ Ալմաստի մարթն է: Ախալքալաքի խոսվածքում՝ իսիկ ա(լ) Ալմաստի մարթն է: Իսկ էթե էլ, ալ բառերը գործ են ածվում այլևս իմաստով՝ ք-ն մնում է անփոփոխ, ինչպես՝ մարթը էլ, ալ չի գա:

Քարբառումս որոշյալ հոգ են ստանում նաև հատուկ գոյականները, տեղանունները (Գիրքօրը, Անին, Աղինը) և գրեթե բոլոր խոսքի մասերը, երբ գործ են ածվում գոյականաբար, ինչպես՝ յառջինը, յերգանը, տագինը, վրայինը. Գոյականները հոգնակի թվում մեծ մասամբ գործ են ածվում որոշյալ առումով:

198. Անորոշ հոգ է գործածվում, երբ խոսողը կամենում է գոյականի ընդհանուր բովանդակությունը կոնկրետացնել այդ տեսակի առարկաներից մեկի, մասնակիի մեջ՝ առանց տարբերակելու, որոշելու այդ մեկը նույն տեսակի մյուս առարկաներից. օրինակ՝ փեղըմ տու—մի փայտ տուր: Այստեղ ըմ հոգը փայտ գոյականի ընդհանուր բովանդակությունը կոնկրետացնում է մասնավորի, մեկի մեջ, բայց չի որոշում, թե որ փայտը: Անորոշ հոգերն են՝ բաղաձայնով վերջացող բառերի համար՝ ըմ, օր. ձանջըմ, յեզըմ, տունըմ, իսկ ձայնավորով վերջացող բառերի համար՝ մ, օր. էրէխէմ, կագում, որոնք այլ բան չեն, բայց եթե մեկ թվականը: Այս բանը այժմ, իհարկե, չի գիտակցվում, որի հետևանքով և շատ հաճախ անորոշ հոգ ունեցող գոյականի հետ գործ է ածվում նաև մէ—մեկ թվականը, ինչպես մէ թուխտըմ, մէ կովըմ, մէ օչխարըմ:

Անորոշ հոգը գրվում է գոյականից հետո, բայց ի տարբերություն կը ճյուղի մյուս բարբառների, որոնք անորոշ հոգը արտասանում և գրում են գոյականից անջատ, բարբառս անորոշ հոգը արտասանում է գոյականի հետ միասին (էջըմ, մուգըմ, ախշիգըմ) բացի այն դեպքից, երբ գոյականին հաջորդում են էլ, ալ շաղկապները և էական բայք: Այսպիսի պարագաներում հնչման գյուրության համար անորոշ հոգը արտասանվում է այդ բառերի հետ. ինչպես՝ զըրիշ մէլ, զըրիշ մալ: Մէ գարուրանք բան մեր (մի զարհուրելի բան էր): Գոյականը անորոշ հոգ կարող է ստանալ եզակի թվի բոլոր հոլմիսերում, օր. փեղըմ,

փէզիմ, փէզէմ, փէզօվըմ, մինչդեռ հոգնակի թվում բայերովին չի ստանում: Այս երևույթը գալիս է հաստատելու, որ իբրք, անորոշ հոգը մեկ թվականն է:

Գոյականից բացի, անորոշ հոգ կարող են ստանալ ածականը, թվականը (քանակական և չափական), մակրայը. օր. շաղբւմ, քիչւմ, շուղբւմ, մէնձրւմ, ուսուլւմ, ուժօվւմ, հինգրւմ, վէցրւմ, սէվրւմ, ճէրմագրւմ:

Երբեք որոշյալ բառի վրա անորոշ հոգ չի գրվում:

199. Ստացական հոգերն են՝ առաջին գեմքի համար՝ ա, 2-րդ գեմքի համար՝ դ, 3-րդ գեմքի համար՝ ր (բաղաձայնահանգ բառերի համար) կամ ն (ձայնավորահանգ բառերի համար): Պատկանելիություն արտահայտելու համար անձնական գերանվան սեռական հոլովի փոխարեն կարելի է գործածել գոյականը ստացական հոգերով, ինչպես՝ վիգըս, վիգըղ, վիգը (իմ, քո, իր կամ նրա վիգը), թեև ստացական հոգ ունեցող գոյականը կարող է նաև հատկացուցիչ ստանալ թե՛ եզակիում, թե՛ հոգնակիում, ինչպես՝ իմ բերանըս, քու տունըդ, անօր, ինօր, էնօր կրնիգը, մէր բեւրընները, ձ'եր տնէրը, անոնց, ինօնց, էնօնց կրնիգները կամ կրնգը դիքը:

Գոյականները ստացական հոգ են ստանում նաև հոգնակի թվում, ինչպես՝ սըրդերըս, սըրդէրըդ, սըրդէրը: Այսպիսի գեպքերում պարտադիր չէ, որ գոյականը ստանա հոգնակիութեան երկու վերջավորություն՝ մեկն առարկայի հոգնակիութեան համար, մյուսը ստացական հոգի, ինչպես կատարվում է արդի գրական հայերենում (սրտ-ն-եր-ս, սրտ-ն-եր-դ, սրտ-ն-եր-ը): Կարնո բարբառում հոգը մնում է անփոփոխ և միայն գոյականն է ստանում հոգնակիութեան նշան: Ահա այս պատճառով հոգնակի թվում ստացական հոգ ստացած գոյականը փաստորեն արտահայտում է երեք իմաստ, ինչպես՝ ևացէրըս = իմ հացերս, մեր հացը, մեր հացերը:

Ստացական հոգ կարող են ստանալ ոչ միայն գոյականները, այլև փոխանուն հանդիսացող մյուս խոսքի մասերը, օր. նէղիս մարթը—ինձ հետ եկող մարդը: Ինչէրուն է պէղք— իրենց ինչերին է պետք: Էրբըրներէդ յէդէֆ—ձ'եր գնալուց հետո:

200. Դիմորոշ հոգերն են նույն ա, դ, ր, ն-ն, որոնք այս գեպքում գործ են ածվում գեմք չունեցող բառերին (գոյական, ածական, թվական) գեմք տալու համար: Ս դիմորոշ հոգը բառերին տալիս է առաջին գեմքի իմաստ (էրգուսըս գրնացիւնք)։

դ-ն՝ 2-րդ գեմքի իմաստ (էրգուսը գընացիր), ն-ն կամ Բ-ն՝ 3-րդ գեմքի իմաստ (էրգուսը գընացին):

6. Բ Ա Յ

ա) ԴԵՐԲԱՅՆԵՐՆ ՈՒ ՆՐԱՆՑ ԿԱԶՄՈՒԹՅՈՒՆԸ

201. Կարնո բարբառն ունի վեց գերբայ՝ անորոշ, վաղա-
կատար, հարակատար, ապառնի, ենթակայական, բղձական կամ
ժխտական: Արդի գրական հայերենի համեմատությամբ բացա-
կայում է անկատար գերբայի հիմնական ձևը՝ ում վերջավորու-
թյամբ, որի հետևանքով նաև այդ գերբայով կազմվող ժամա-
նակները: Անկատար գերբայի երկրորդական ձևի՝ ելիս, ալիս
վերջավորության փոխարեն գործ էածվում ուս վերջավորու-
թյունը (էթթլուս, գալուս, տէսնէլուս), որը, կարծում ենք, այլ
բան չէ, բայց եթե անորոշ գերբայի սեռական հոլովը՝ ս ստա-
ցական հոդով: Երկրորդական այս ձևը իբրև եղանակային ձևերի
բաղադրիչ չի գործածվում: Նա կիրառվում է մեծ մասամբ որ-
պես գերբայական լրացում:

202. Անորոշ գերբայն ունի էլ, ալ, իլ վերջավորություն-
ները. ըստ այսմ բայերը բաժանվում են երեք կարգի, բայց
երրորդ կարգի իլ վերջավորության բայերը անորոշ գերբայում
գործ ենածվում էլ վերջավորությամբ, թեև խոնարհման ժա-
մանակ հիմքում ունեն ի ձայնավորը և ենթարկվում են 3-րդ
կարգի խոնարհման:

Սոսքի մեջ անորոշ գերբայը երբեմն գործ էածվում առանց
լ-ի, ինչպես՝ կըրնամ մարէ, խօսի, աղա:

Իբրև փոխանուն անորոշ գերբայը ստանում է հոգ (օր.
էրթալըդ էղնի, գալըդ չէղնի) և հոլովվում՝ ենթարկվելով երկ-
րորդ հոլովման: Անորոշ գերբայի բացառական հոլովը նախա-
դասության մեջ կիրառվում է օրպես ձևի պարագա՝ համապա-
տասխանելով արդի հայերենի գործիական հոլովին, օր. ֆրոբե-
շիմ խըմօրը դօղդղալէն (դողդողալով) շաղվէ ու քրցէ կը
ֆուրը, երբեմն նաև պատճառի պարագա. օր. շաղ ուղէլէն փօրը
ցավի կը—շատ ուտելուց փորը ցավում է. երկու դեպքում էլ
հանգիստանալով որպես ստորոգյալի լրացում: Դիմորոշ հոգ ստա-
ցած անորոշ գերբայի սեռական հոլովը գործածվելով պաշտան
բառմանիկի հետ, ցույց է տալիս գործողության կատարման
անմիջականությունը. օր. գ'ալուն՝ պաշտան՝ գալուն պես:

Գալ բայր անորոշ գերբայի հետ գործ է ածվում իբրև
օժանդակ բայ, օր. խրնդալը գութա, ձէծէլըս գութա:

203. Վաղակատար գերբայն ունի եր վերջավորությունը:
Առաջին և 3-րդ կարգի բայածանց չունեցող բոլոր բայերը էր
վերջավորությունը ընդունում են ներկայի հիմքի վրա, ինչպես՝
սըրանէմ-սըրանէր, հարփիմ-հարփէր, երկրորդ կարգի և բայա-
ծանց ունեցող բոլոր բայերը՝ անց. կատարյալի հիմքի վրա,
ինչպես՝ հազալ-հազաղի-հազացէր, աղալ-աղցա-աղցէր, տէսնիլ-
տէսա-տէսէր, փախնէլ-փախա-փախէր, հասնիլ-հասա-հասէր:

Բազմապատկական և կրավորական կերպածանց ունեցող
բայերի վաղակատար գերբայը կազմվում է նույն ձևով, ինչպես
նույն բայերի սոսկական կերպերը, ինչպես՝ բաժնեվիմ-բաժնե-
վէր, բանալ-բացվա-բացվէր, կօգըռգէմ-կօգըռգէր: Բոլոր կարգի
բայերի պատճառական կերպի վաղակատար գերբայը կազմվում
է կատարյալի հիմքից, ինչպես՝ տէսցընէլ-տէսցըրի-տէսցըրէր,
քէլցընէլ-քէլցըրի-քէլցըրէր, խաղցընէլ-խաղցըրի-խաղցըրէր:

Վաղակատար գերբայը գործ է ածվում միայն օժանդակ
բայի ժամանակների հետ՝ սահմանական եղանակի վաղակատար
և անց. վաղակատար ժամանակները կազմելու համար, ընդ որում,
եթե օժանդակ բայը գրվում է առաջագա՝ գերբայի վերջահանդ
ըն նկնում է, ինչպես՝ բէրէր էմ-յէս էմ բէրէ, վըռընգէր էմ-
յէս էմ վըռընգէ, կարթըցէր էմ-յէս էմ կարթըցէ: Նույնը նաև
մխտական խոնարհման գեպքում, ինչպես՝ աղցէր էմ-չէմ աղցէ:

204. Հարակատար գերբայը ունի ան վերջավորությունը,
որը գրվում է ներկայի կամ կատարյալի հիմքի վրա վաղակա-
տարի կանոններով, այլ կերպ ասած հարակատարի վերջավորու-
թյունը գրվում է վաղակատարի վերջավորության տեղում, ինչ-
պես՝ սըրանէր-սըրանած, հարփէր-հարփած, աղցէր-աղցած, տէ-
սէր-տէսած, տէսցըրէր-տէսցըրած, բացվէր-բացված:

Մանրորոշում 1. — Այս բնդհանուր կանոնից բացառություն են
կազմում գալ, էթալ բայերը, որոնց հարակատար գերբայը
կազմվում է նաև անորոշից՝ գալած, էրթըցած:

205. Հարակատար գերբայը ևս մասնակցում է եղանակա-
յին ձևերի կազմությանը՝ օժանդակ բայի հետ բաղադրելով հա-
րակատար ժամանակները: Իբրև փոխանուն հոլովվում է՝ ենթարկ-
վելով առաջին հոլովման, նախադասության մեջ կիրառվում է որ-
պես ենթակա, ստորոգյալի մաս կազմող և որոշիչ:

Հարակատար գերբայը մխտական ձևում կարող է ստանալ

թուրքերին դան մասնիկը և արտահայտել մի այնպիսի վիճակ, երբ մի գործողություն դեռ չկատարված, գրան հաջորդել է երկրորդ գործողությունը, ինչպես՝ չըխօսած դան բէրնիս գուլբաս— դեռ չխօսած բերանիս ես գալիս:

206. Ապառնի գերբայը ունի ու, իբ վերջավորությունները, որոնք ավելանում են անորոշ գերբայի վրա. գըրէլ-գըրբելու-գըրէլիք, խաղալ-խաղալու-խաղալիք, խօսէլ-խօսելու-խօսէլիք. Երրորդ խոնարհման բայերի ապառնի գերբայը կազմվում է հիմքի ի ձայնավորը է-ի փոխելով: Թեև ապառնի ժամանակի գաղափարը արտահայտվում է նաև այլ միջոցներով (տես § 216), բայց արդի հայերենի նման սահմանական եղանակի ապառնի ժամանակները կազմվում են ապառնի գերբայի առաջին ձևով և օժանդակ բայի համապատասխան ժամանակներով: Առաջին ձևը գործ էածվում նաև իբրև որոշիչ, օր. աղալու դ'ան, խաբ-չէլու փաբա: Ապառնի գերբայի երկրորդ ձևը կիրառվում է մեծ մասամբ որպես փոխանուն և ենթարկվում է առաջին հոլովման:

207. Ենթակայական գերբայը ունի օղ վերջավորությունը: Առաջին և 3-րդ խոնարհման բայերի ենթակայական գերբայը կազմվում է ներկայի հիմքից, օր. բէրէմ-բէրօղ, գըրէմ-գըրնօղ, մըգնիմ-մըգնօղ, խօսիմ-խօսօղ, իսկ 2-րդ կարգի բայերինը՝ կատարյալի հիմքից, օր. տալ-տըվի, տըվօղ, խընդալ-խընդացի-խընդացօղ, դառնալ-դառցա-դառցօղ, գալ-էգա-էգօղ. ենթակայական գերբայը հիմնականում գործ էածվում իբրև գերբայական լրացում, իբրև փոխանուն հոլովվում է՝ ենթարկվելով առաջին հոլովման:

Մանրորոշում 1.— էրբալ, գալ բայերի ենթակայական գերբայները կազմվում են նաև անորոշ գերբայից՝ էրբըցօղ, գ'ալօղ:

208. Ըղձական կամ ժխտական գերբայը ունի է, ա, ի վերջավորությունները: Կարնո բարբառում ժխտական գերբայը առաջացել է անորոշ գերբայից՝ լ ձայնորդի անկումով, օր. գ'ըրէլ—չի գ'ըրէ, մօռնալ—չի մօռնա, հավնիլ—չի հավնի: Խոսքի մեջ հանդես է գալիս միայն օժանդակ բայի ժխտական ձևերի հետ և գործ էածվում սահմանականի ներկա և անց. անկատար ժամանակների ժխտական ձևերը կազմելու համար, և քանի որ վերջիններս գործածվում են նաև որպես ենթադրական եղանակի ժամանակներ (տես § 218), ուրեմն ժխտական գերբայը բարբառում հանդես է գալիս ժխտական բնույթի խոնարհման չորս ժամանակների կազմության մեջ. օրինակ՝

Ն Ե Ր Կ Ա

չէմ լըսէ	չէմ մօռնա	չէմ խօսի
չէս լըսէ	չէս մօռնա	չէս խօսի
չի լըսէ	չի մօռնա	չի խօսի
չէնք լըսէ	չէնք մօռնա	չէնք խօսի
չէք լըսէ	չէք մօռնա	չէք խօսի
չէն լըսէ	չէն մօռնա	չէն խօսի

Ա Ն Գ. Ա Ն Կ Ա Մ Ա Ր

չէի լըսէ	չէի մօռնա	չէի խօսի
չէիր լըսէ	չէիր մօռնա	չէիր խօսի
չէր լըսէ	չէր մօռնա	չէր խօսի
չէինք լըսէ	չէինք մօռնա	չէինք խօսի
չէիք լըսէ	չէիք մօռնա	չէիք խօսի
չէին լըսէ	չէին մօռնա	չէին խօսի

Բ) Խ Ո Ն Ա Ր Հ Ո Ի Մ

209. Օժանդակ բայի ներկան է՝ էմ, էս, է, էնք, էք, էն անցյալ անկ. էի, էիր, էր, էինք, էիք, էին: Երկրորդական բաղադրյալ ժամանակներ կազմելու համար իրբն՝ օժանդակ բայ Ախալ-ցիխեի և Ախալքալաքիի խոսվածքները գործ են ածում ըլ-լիմ, ըլլիս, ըլլի, ըլլինք, ըլլիք, ըլլին, Լենինականինը՝ էղնիմ, էղնիս, էղնի, էղնինք, էղնիք, էղնին, ինչպես նաև՝ էղա, էղար, էղալ, էղանք, էղաք, էղան ձևերը:

210. Եղանակային ձևերից պարզ ժամանակներ ունեն ըզ-ձականը՝ ներկայում և անցյալում, սահմանականը՝ անց. կա-տարյալում և հրամայականը՝ առաջին ձևում:

Ըզձականի ժամանակները իրենց կազմությամբ և իմաստով նման են արգի հայերենի նույն ժամանակներին, այն տարբերությամբ միայն, որ Յ-ըզ կարգի բայերը բարբառումս պահպանում են իրենց հիմքի ի ձայնավորը, ինչպես՝ լըսէմ, խաղամ, խօսիմ:

211. Կատարյալի կազմությամբ առաջին խոնարհման բայերը բաժանվում են երկու խմբի: Բայերի մի մասը արմատի վրա ընդունում են էցի, էցիր, էց, էցինք, էցիք, էցին վերջավորությունները, ինչպես՝ ամբնչեցի, ամբնչեցիր, ամբնչեց, ամբնչ-

չէցիճք, ամբնչէցիք, ամբնչէցին: Երկրորդ խմբին պատկանող բայերը արմատի վրա ստանում են ի, իբ, էց, ինք, իք, ին վերջավորութիւնները, ինչպես՝ վազի, վազիք, վազէց, վազիճք, վազիք, վազին: Հաճախ առաջին խմբի բայերը խոնարհվում են 2-րդ ձևով և ընդհակառակը՝ 2-րդ խմբի բայերը առաջին ձևով: Մանրութիւն 1.— Երկրորդ խմբին պատկանող բէքէլ, ըսէլ բայերը եզ. 3-րդ դեմքում էց-ի փոխարեն ունեն ավ վերջավորութիւնը:

212. Երրորդ խոնարհման բայերը կատարյալում շատ կանոնավոր կարգով արմատի վրա ընդունում են ա, ար, ավ, անք, արք, ան վերջավորութիւնները, ինչպես՝ հասա, հասար, հասավ, հասանք, հասարք, հասան:

Երկրորդ խոնարհման բայերը կատարյալի կազմութեամբ դարձյալ բաժանվում են երկու խմբի: Առաջին խմբի բայերի կատարյալը կազմվում է առաջին խոնարհման առաջին խմբի բայերի նման, միայն է-ի փոխարեն հիմքում ունենալով ա ձայնավորը, ինչպես՝ խընդացի, խընդացիք, խընդաց, խընդացիճք, խընդացիք, խընդացին: Երկրորդ խմբի բայերը հիմքում ունենում են ց և այդ ցոյական հիմքի վրա ստանում են 3-րդ խոնարհման բայերի վերջավորութիւնները, ինչպես՝ խաղցա, խաղցար, խաղցավ, խաղցանք, խաղցարք, խաղցան:

213. Հրամայականի առաջին կամ պարզ ձևը ունի միայն եզ. և հոգն. 2-րդ դեմք:

Առաջին խոնարհման և 2-րդ խոնարհման առաջին խմբի բայերի անորոշ դերբայի հիմքերը (ներառյալ հիմքի ձայնավորները) ստանալով շեշտ ծառայում են որպես եզ. 2-րդ դեմքի հրամայական: Հոգնակի 2-րդ դեմքի հրամայականը կազմելու համար 2-րդ խոնարհման առաջին խմբի բայերը ստանում են ցէ՛ք, իսկ առաջին խոնարհման բայերը ք, ինչպես՝ գըրէլ-գըրէլ-գըրէք, լըսէլ-լըսէլ-լըսէք, խընդալ-խընդալ-խընդացէք, հազալ-հազալ-հազացէք:

Երրորդ և 2-րդ խոնարհման 2-րդ խմբի բայերի հրամայականը կազմվում է կատարյալի հիմքի վրա ավելանալով ի՛ կզակիի համար և էք՝ հոգնակիի համար. ինչպես՝ հասիլ-հասիլ-հասսէք, խօսիլ-խօսիլ-խօսէք, խաղալ-խաղցիլ-խաղցէք:

Մանրութիւն 1.— Մի քանի բայերի համար եզ. 2-րդ դեմքի հրամայական է հանդիսանում կատարյալի հիմքը, հոգնակի թվում այդպիսի բայերը ստանում են էք, ինչպես՝ բէքէլ-

բէ'(ր)-բէրէք, ուղէլ-կէ(ր),-կէրէ'ք, լալ-լանց-լացէ'ք, յէնիլ-
'յէլ-յէլէ'ք, տէսնիլ-տէս-տէսէ'ք, առնիլ-ան-առէ'ք, բանալ-
բանց-բացէ'ք, զարգէլ-զարգ-զարգէ'ք, լըցնէլ-լըց-լըցէ'ք:

214. Հրամայականի 2-րդ կամ բարդ ձևը կազմվում է ըդ-
ձագան եղանակի և թող մասնիկի հարադրությամբ: Երկրորդ ձևը
ունի երկու ժամանակ՝ ներկա և անցյալ, երկու թիվ՝ եզակի և
հոգնակի: Ներկա ժամանակը թե՛ եզակիում, թե՛ հոգնակիում ու-
նի երկու դեմք՝ առաջին և 3-րդ, անցյալ ժամանակը՝ դարձյալ
երկու դեմք, բայց 2-րդ և 3-րդ:

Թող մասնիկը կարող է լինել ետագաս. այս դեպքում հրա-
մայականի շեշտը բնկնում է բայի վրա. օր. խաղան թող, էրթան
թող, Մի քանի հրամայական բայեր իրար հաջորդելիս, թող
մասնիկը գործ է ածվում մեկ անգամ. ինչպես՝ թո՛ղ գա, էր-
թա, կէնա:

215. Սահմանականի ներկան և անց. անկատարը կազմը-
վում են ըզձականի համապատասխան ժամանակների և կը մաս-
նիկի հարադրությամբ: Կը մասնիկը Կարնո բարբառում դրվում
է խոնարհվող բայից հետո: Ձայնավորով սկսվող բայերը կ'կամ
զ են ստանում նաև սկզբից, օր. կուգէմ կը, գուզէմ կը, կէղնիմ
կը, կէրթայի կը, կէնէմ կը և այլն: Տալ, գալ, լալ միավանկ բա-
յերը սկզբից ստանում են կու կամ գու (կուտամ կը, գուքամ կը
գուլայի կը), ներկայի մի քանի ձևեր իրար հաջորդելիս կը մաս-
նիկը կարող է դրվել միայն վերջին բայից հետո, օր. ճամբէն
քունը տանի, գընգնի քընի կը:

Երբ կը-ին անմիջապես հաջորդում են օր (որ), ու չադկապ-
ները արագախոսության դեպքում կը մասնիկը ը-ի սղումով
կարող է միանալ դրանց և ստացվել կօր, կու ձևերը. օր.՝ տէս-
նի կօր տըղէն բէրընքսըվար յընգած գուլա, վազէ կու մօրը յի-
մաց կուտա:

Ծանոթություն 1.— Սուանց կը մասնիկի ներկա են կազմում
գիղէմ, ունիմ, կամ, էմ բայերը, որոնց ժխտականը կազմը-
վում է պարզ ձևով՝ դրականի վրա ավելացնելով չ ժխտա-
կանը:

2.— Երրորդ խոնարհման բայերի անց. անկատարի եզ.
3-րդ դեմքը շատ դեպքերում է-ի փոխարեն լինում է ի (ունէր-
ունիր, խօսէր-խօսիր):

216. Սահմանականի ապառնին և անց. ապառնին կազմը-
վում են ապառնի դերբայի և օժանդակ բայի ներկա և անցյալ

ժամանակները բաղադրությամբ: Բացի այս, բարբառս ունի նկարագրական ապառնի, որը կազմվում է պիդի մասնիկով և ըզձականի ժամանակներով, ինչպես՝ պիդի սիրէմ, պիդի սիրէի: Մի քանի ապառնի բայեր իրար հաջորդելիս պիդի մասնիկը կարող է գրվել միայն տռաջինի վրա: Այդ մասնիկը բացից հետոնում է այն գեպքում, երբ մասնիկի և բայի միջև գրվում է բայի հետ կապակցություն ունեցող որևէ բառ, ինչպես՝ պիդի ման գամ: Ապառնու գաղափար են արտահայտում նաև ըզձականի և սահմանականի ներկայի ձևերը:

217. Վաղակատարի և հարակատարի ներկա և անցյալ ժամանակները արդի հայերենի նման ունեն բաղադրյալ կազմություն, կազմվում են համապատասխան գերբայներով և օժանդակ բայի ներկայի և անց. անկատարի հարագրությամբ:

218. Ենթագրական կամ պայմանական եղանակի ապառնու և անց. ապառնու համար բարբառս հատուկ ձևեր չունի: Այդ ժամանակների գաղափարը արտահայտելու համար գործ են ածվում սահմանական եղանակի ներկայի և անց. անկատարի ձևվերը: Պայմանականությունը արտահայտվում է նաև քէ շադկապով կազմված թեակաՆ նախադասությունների միջոցով: Այդպիսի նախադասության ստորոգյալը գրվում է ըզձական եղանակով. ինչպես՝ թէ էրթամ, գութամ: Թէ թուխտ տամ, գըրէս կը:

219. Հարկադրական եղանակը կազմվում է ըզձականից՝ պիդի եղանակիչով, որը ետագաս գործածվելիս Ախալքաուաքիի և Ախալցիխեի խոսվածքում հանդես է գալիս դի ձևով, օր. պիդի վառէմ, վառէմ դի, պիդի վառէի, վառէի դի: Ինչպես արգեն նկատել ենք (§ 216), նույն ձևերը կիրառվում են որպես սահմանականի ապառնի և անց. ապառնի:

220.

ԱՌԱՋԻՆ ԽՈՆԱՐՀՈՒՄ

Դերբայներ

Անսրոշ	աշէլ (նայել)	կարէլ
Ապառնի	աշէլու	կարէլու
Վաղակատար	աշէր	կարէր
Հարակատար	աշած	կարած
Ենթակայական	աշօղ	կարօղ
Ըզձական	աշէ	կարէ

Բ ղ ձ ա կ ա ն ե ղ ա ն ա կ

Ապառնի (ներկա)

Ե զ ա կ ի

Հ ո գ ն ա կ ի

աշէմ	կարէմ	աշէնք	կարէնք
աշէս	կարէս	աշէք	կարէք
աշէ	կարէ	աշէն	կարէն

Անց. ապառնի

Ե զ ա կ ի

Հ ո գ ն ա կ ի

աշէի	կարէի	աշէինք	կարէինք
աշէիր	կարէիր	աշէիք	կարէիք
աշէր	կարէր	աշէին	կարէին

Ս ա ն մ ա ն ա կ ա ն ե ղ ա ն ա կ

Ներկա

Ե զ ա կ ի

Հ ո գ ն ա կ ի

աշէմ կը	կարէմ կը	աշէնք կը	կարէնք կը
աշէս կը	կարէս կը	աշէք կը	կարէք կը
աշէ կը	կարէ կը	աշէն կը	կարէն կը

Անց. անկատար

Ե զ ա կ ի

Հ ո գ ն ա կ ի

աշէի կը	կարէի կը	աշէինք կը	կարէինք կը
աշէիր կը	կարէիր կը	աշէիք կը	կարէիք կը
աշէր կը	կարէր կը	աշէին կը	կարէին կը

Ապառնի (ներկա)

Ե զ ա կ ի

Հ ո գ ն ա կ ի

աշէլու էմ	կարէլու էմ	աշէլու էնք	կարէլու էնք
» էս	» էս	» էք	» էք
» է	» է	» էն	» էն

Անց. ապառնի

Ե զ ա կ ի

Հ ո գ ն ա կ ի

աշէլու էի	կարէլու էի	աշէլու էինք	կարէլու էինք
» էիւր	» էիւր	» էիք	» էիք
» էր	» էր	» էին	» էին

Վաղակատար (ներկա)

Ե զ ա կ ի

Հ ո գ ն ա կ ի

աշէր էմ	կարէր էմ	աշէր էնք	կարէր էնք
» էս	» էս	» էք	» էք
» է	» է	» էն	» էն

Անց. վաղակատար

Ե զ ա կ ի

Հ ո գ ն ա կ ի

աշէր էի	կարէր էի	աշէր էինք	կարէր էինք
» էիւր	» էիւր	» էիք	» էիք
» էր	» էր	» էին	» էին

Հարակատար (ներկա)

Ե զ ա կ ի

Հ ո գ ն ա կ ի

աշած էմ	կարած էմ	աշած էնք	կարած էնք
» էս	» էս	» էք	» էք
» է	» է	» էն	» էն

Անց. հարակատար

Ե զ ա կ ի

Հ ո գ ն ա կ ի

աշած էի	կարած էի	աշած էինք	կարած էինք
» էիւր	» էիւր	» էիք	» էիք
» էր	» էր	» էին	» էին

Անց. կատարյալ

Ե զ ա կ ի

Հ ս գ ն ա կ ի

աշէցի	կարի	աշէցի՛նք	կարի՛նք
աշէցի՛ր	կարի՛ր	աշէցի՛ք	կարի՛ք
աշէց	կարէց	աշէցի՛ն	կարի՛ն

Հ ա ի կ ա դ ը ա կ ա ն Ե դ ա ն ա կ

Ապառնի (ներկա)

Ե զ ա կ ի

Հ ս գ ն ա կ ի

պիպի աշէմ	պիպի կարէմ	պիպի աշէնք	պիպի կարէնք
» աշէս	» կարէս	» աշէք	» կարէք
» աշէ	» կարէ	» աշէն	» կարէն

կամ

աշէմ գի	կարէմ գի	աշէնք գի	կարէնք գի
աշէս գի	կարէս գի	աշէք գի	կարէք գի
աշէ գի	կարէ գի	աշէն գի	կարէն գի

Անց. ապառնի

Ե զ ա կ ի

Հ ս գ ն ա կ ի

պիպի աշէի	պիպի կարէի	պիպի աշէի՛նք	պիպի կարէի՛նք
» աշէի՛ր	» կարէի՛ր	» աշէի՛ք	» կարէի՛ք
» աշէր	» կարէր	» աշէի՛ն	» կարէի՛ն

կամ

աշէի գի	կարէի գի	աշէի՛նք գի	կարէի՛նք գի
աշէի՛ր գի	կարէի՛ր գի	աշէի՛ք գի	կարէի՛ք գի
աշէր գի	կարէր գի	աշէի՛ն գի	կարէի՛ն գի

Հ ը ա մ ա յ ա կ ա ն Ե դ ա ն ա կ

Առաջին կամ պարզ ձև

Ե զ ա կ ի

Հ ս գ ն ա կ ի

աշէ՛, կարէ՛	աշէ՛ք, կարէ՛ք
-------------	---------------

Երկրորդ կամ բարդ ձև

Ներկա

Ե զ ա կ ի

Հ ո գ ն ա կ ի

Թօղ աշէմ

Թօղ կարէմ

Թօղ աշէնք

Թօղ կարէնք

Թօղ աշէ

Թօղ կարէ

Թօղ աշէն

Թօղ կարէն

Անցյալ

Ե զ ա կ ի

Հ ո գ ն ա կ ի

Թօղ աշէիր

Թօղ կարէիր

Թօղ աշէիք

Թօղ կարէիք

Թօղ աշէր

Թօղ կարէր

Թօղ աշէին

Թօղ կարէին

Մանորութիւն 1.— Այսպէս են խոնարհւում՝ սիրէլ, պաքէլ, լըսէլ, խընդրէլ, ըրննէլ, համբէրէլ, համբուրէլ, հանէլ, մաշէլ, վառէլ, խածէլ, վայլէլ, կանչէլ, ծեծէլ, ազադէլ, խտոնէլ, սըբանէլ, թանլէլ, վազէլ, չարչըրէլ, գըլօրէլ, շաղվէլ, ժողվէլ, կանչէլ, ծալէլ, խաշէլ, խանծէլ, հրէլ, ժըրէլ և այլն:

221.

Ե Ր Կ Ր Ո Ր Գ Խ Ո Ն Ա Ր Հ Ո Ի Մ

Դերայներ

Անորոշ

խընդալ

խաղալ

Ապառնի

խընդըլու

խաղլու

Վաղակատար

խընդացէր

խաղցէր

Հարակատար

խընդացած

խաղցած

Ենթակայական

խընդացօղ

խաղցօղ

Ըղծական

խընդա

խաղա

Ը ղ ձ ա կ ա ն Ե ղ ա ն ա կ

Ապառնի (ներկա)

Ե զ ա կ ի

Հ ո գ ն ա կ ի

խընդամ

խաղամ

խընդանք

խաղանք

խընդաս

խաղաս

խընդաք

խաղաք

խընդա

խաղա

խընդան

խաղան

Անց. ապառնի

Ե զ ա կ ի

Հ ո գ ն ա կ ի

խընդայի	խաղայի	խընդայինք	խաղայինք
խընդայիւր	խաղայիւր	խընդայիք	խաղայիք
խընդար	խաղար	խընդային	խաղային

Ս ա հ մ ա ն ա կ ա ն ե դ ա ն ա կ

Ներկա

Ե զ ա կ ի

Հ ո գ ն ա կ ի

խընդամ կը	խաղամ կը	խընդանք կը	խաղանք կը
խընդաս կը	խաղաս կը	խընդաք կը	խաղաք կը
խընդա կը	խաղա կը	խընդան կը	խաղան կը

Անց. անկատար

Ե զ ա կ ի

Հ ո գ ն ա կ ի

խընդայի կը	խաղայի կը	խընդայինք կը	խաղայինք կը
խընդայիւր կը	խաղայիւր կը	խընդայիք կը	խաղայիք կը
խընդար կը	խաղար կը	խընդային կը	խաղային կը

Ապառնի (ներկա)

Ե զ ա կ ի

Հ ո գ ն ա կ ի

խընդըլու էմ	խաղըլու էմ	խընդըլու էնք	խաղըլու էնք
» էս	» էս	» էք	» էք
» է	» է	» էն	» էն

Անց. ապառնի

Ե զ ա կ ի

Հ ո գ ն ա կ ի

խընդըլու էի	խաղըլու էի	խընդըլու էինք	խաղըլու էինք
» էիւր	» էիւր	» էիք	» էիք
» էր	» էր	» էին	» էին

Վաղակատար (ճերկա)

Ե զ ա կ ի				Հ ո գ ն ա կ ի			
խընդացէր	էմ	խաղցէր	էմ	խընդացէր	էնք	խաղցէր	էնք
»	էս	»	էս	»	էք	»	էք
»	է	»	է	»	էն	»	էն

Անց. վաղակատար

Ե զ ա կ ի				Հ ո գ ն ա կ ի			
խընդացէր	էի	խաղցէր	էի	խընդացէր	էինք	խաղցէր	էինք
»	էիր	»	էիր	»	էիք	»	էիք
»	էր	»	էր	»	էին	»	էին

Հարակատար (ճերկա)

Ե զ ա կ ի				Հ ո գ ն ա կ ի			
խընդացած	էմ	խաղցած	էմ	խընդացած	էնք	խաղցած	էնք
»	էս	»	էս	»	էք	»	էք
»	է	»	է	»	էն	»	էն

Անց. հարակատար

Ե զ ա կ ի				Հ ո գ ն ա կ ի			
խընդացած	էի	խաղցած	էի	խընդացած	էինք	խաղցած	էինք
»	էիր	»	էիր	»	էիք	»	էիք
»	էր	»	էր	»	էին	»	էին

Անցյալ կատարյալ

Ե զ ա կ ի				Հ ո գ ն ա կ ի			
խընդացի	խաղցա	խընդացինք	խաղցանք				
խընդացիր	խաղցար	խընդացիք	խաղցաք				
խընդացի	խաղցալ	խընդացին	խաղցան				

Հ ա ր կ ա դ ր ա կ ա ն Ե դ ա ն ա կ

Ապառնի (ճերկա)

Ե զ ա կ ի				Հ ո գ ն ա կ ի			
պիդի	խընդամ	պիդի	խաղամ	պիդի	խընդանք	պիդի	խաղանք
»	խընդաս	»	խաղաս	»	խընդաք	»	խաղաք

պիտի խընդա պիտի խաղա պիտի խընդան պիտի խաղան

Անց. ապառնի

Ե զ ա կ ի

Հ ո գ ն ա կ ի

պիտի խընդայի պիտի խաղայի պիտի խընդայինք պիտի խաղայինք
» խընդայիր » խաղայիր » խընդայիք » խաղայիք
» խընդար » խաղար » խընդային » խաղային

Հ ր ա մ ա յ ա կ ա ն Ե ղ ա ն ա կ

Առաջին կամ պարզ ձև

Ե զ ա կ ի

Հ ո գ ն ա կ ի

խընդա, խաղցի

խընդացէ՛ք, խաղցէ՛ք

Երկրորդ կամ բարդ ձև

Ներկա

Ե զ ա կ ի

Հ ո գ ն ա կ ի

թօղ խընդամ թօղ խաղամ թօղ խընդանք թօղ խաղանք
թօղ խընդա թօղ խաղա թօղ խընդան թօղ խաղան

Անցյալ

Ե զ ա կ ի

Հ ո գ ն ա կ ի

թօղ խընդայիր թօղ խաղայիր թօղ խընդայիք թօղ խաղայիք
թօղ խընդար թօղ խաղար թօղ խընդային թօղ խաղային

Մանրորոշում 1.— Այսպես են խոնարհվում՝ հազալ, հըննալ, ըս-
տանալ, էրէվալ, հէվալ, հավտալ, հատնալ, մօռնալ, ամհը-
նալ, հիգնալ, վըլալ, պարծէննալ, յիմանալ, թուլնալ, հի-
մանալ, ըառնալ, հըբըրդնալ, մընալ, կարօգնալ, հասկընալ,
վախէնալ, տաքնալ, ճվալ, խըղջալ, շօրօրալ, հիվընդնալ, զար-
մանալ, հիւնջանալ և այլն:

222.

Ե Ր Ր Ո Ր Դ Խ Ո Ն Ա Ր Հ Ո Ւ Մ

Դերբայներ

Անուրոշ

խօսիլ

Ապառնի

խօսէլալ

Վաղակատար	խօսէր
Հարակատար	խօսած
Ենթակատար	խօսող
Էղծական	խօսի

Ը դ ձ ա կ ա ն ե դ ա ն ա կ

Ապառնի (ներկա)		Անց. ապառնի	
խօսիմ	խօսինք	խօսէի	խօսէինք
խօսիս	խօսիք	խօսէիր	խօսէիք
խօսի	խօսին	խօսէր	խօսէին

Ս ա հ մ ա ն ա կ ա ն ե դ ա ն ա կ

Ներկա		Անց. անկատար	
խօսիմ կը	խօսինք կը	խօսէի կը	խօսէինք կը
խօսիս կը	խօսիք կը	խօսէիր կը	խօսէիք կը
խօսի կը	խօսին կը	խօսէր կը	խօսէին կը

Ապառնի (ներկա)		Անց. ապառնի	
խօսելու էմ	խօսելու էնք	խօսելու էի	խօսելու էինք
» էս	» էք	» էիր	» էիք
» է	» էն	» էր	» էին

Վաղակատար (ներկա)		Անց. վաղակատար	
խօսէր էմ	խօսէր էնք	խօսէր էի	խօսէր էինք
» էս	» էք	» էիր	» էիք
» է	» էն	» էր	» էին

Հարակատար (ներկա)		Անց. հարակատար	
խօսած էմ	խօսած էնք	խօսած էի	խօսած էինք
» էս	» էք	» էիր	» էիք
» է	» էն	» էր	» էին

Անց. կատարյալ

խօսա	խոսանք
խօսար	խոսարք
խօսալ	խոսան

Հ ա ր կ ա դ ր ա կ ա ն ե դ ա ն ա կ

Ապառնի (ճերկա)		Անց. ապառնի	
պիպի խօսիմ	պիպի խօսինք	պիպի խօսելի	պիպի խօսելինք
» խօսիս	» խօսիք	» խօսելիր	» խօսելիք
» խօսի	» խօսին	» խօսիր	» խօսին

Հ ր ա մ ա յ ա կ ա ն ե դ ա ն ա կ

Առաջին ձև		Երկրորդ ձև	
խօսի, խօսէ՛ք		թօղ խօսիմ	թօղ խօսինք
		թօղ խօսի	թօղ խօսին
		թօղ խօսելիր	թօղ խօսելիք
		թօղ խօսիր	թօղ խօսին

Մանորություն 1.— Այսպես են խոնարհվում՝ տէսնիլ, չօքնիլ, մըրսիլ, նըստիլ, հաֆսիլ, կայնիլ, բանիլ, ծընիլ, հաքնիլ, մէռնիլ, հասնիլ, բուսնիլ, գանգըզիլ, աշխադիլ, զարթնիլ, հանգիբիլ, բէրզիլ, քըրդընիլ, անցնիլ, գըդնիլ, յիջնիլ, հէծնիլ, կըրնիլ, փախնիլ, թըռնիլ, սօրվիլ, մըգնիլ, առնիլ, գանիլ, գիբնիլ, բրիլ, քընիլ, արբիլ, բօրփրսնիլ, խրոօփիլ, չօքիլ և այլն:

գ) Բ Ա Յ Ի Կ Ե Ր Պ Ե Ր

223. Պատճառական բայերը կազմվում են երկու կերպ՝ ա) ցրն ածանցով, բ) բայի և տալ բայի հարադրությամբ: Յրն ածանցը ավելանում է ներկայի հիմքին, բնդ սրում՝ երրորդ խոնարհման բայերի հիմքի ի ձայնավորը փոխարինվում է է-ով:

Ներկայի հիմքում ան, էն, ն ածանցներն ունեցող բայերը կորցնում են այդ ածանցները, իսկ 2-րդ ու 3-րդ խոնարհման բայերը ստանալով ցրն ածանցը անսրոշում ունենում են էլ վերջավորությունը, ինչպես՝ սիրէմ-սիրէցրնէլ, հասկընամ-հասկըցրնէլ, խօսիմ-խօսէցրնէլ, աղամ-աղացրնէլ, ճանչընամ-ճանչըցրնէլ, մօռնամ-մօռցրնէլ, տէսնիմ-տէսցրնէլ, թըռնիմ-թըռցրնէլ, ուզէմ-ուզէցրնէլ, հաքնիմ-հաքցրնէլ:

Ներգործական սեռի բայերը պատճառական են դառնում ցրն ածանցի միջոցով: Չեզոք սեռի բայերը, ստանալով ցրն վերածվում են ներգործական սեռի՝ օր. վազէմ-վազէցրնէլ մէսնիլ-մէսցրնէլ, իընդալ-իընդացրնէլ, լօղնալ-լօղցրնէլ:

Պատճառականի ձևով աշուղիսի ներգործական բայերը պատճառական են դառնում տալ բայի հարադրությամբ, օր. վազէցընէլ տալ:

Կրկնակի պատճառական է ստացվում, երբ ներգործական սեռի բայը, բացի ցըն ածանցից, գործ է ածվում նաև տալ բայի հետ, օր. սիրէցընէլ-սիրէցընէլ տալ (գործողութուն, որ կատարվում է 3 հոգու միջև):

Կրավորական սեռի բայերը ևս երբեմն ստանում են ցըն ածանցը, օր. ուզվէլ-ուզվէցընէլ, գըրվիլ-գըրվէցընէլ: Պատճառական բայերի խոնարհումը մեծ մասամբ նման է առաջին կարգի բայերի խոնարհմանը, միայն վաղակատար և հարակատար գերբայներում գերբայական վերջավորություններից առաջ սրանք ունեն հավելյալ ր, անց. կատարյալում ստանում են ցուցի, ցուցիք, ցուց, ցուցինք, ցուցիք, ցուցին վերջավորությունները և հրամայականի պարզ ձևում ունեն ցո՛ւ(ր), ցուցե՛ք ձևերը:

Տալ բայով կազմված պատճառականի բուն բայը մնում է անփոփոխ, խոնարհվում է տալ բայը: Տալիս ենք խըմէլ բայի պատճառական կերպի խոնարհումը:

Դերբայներ

Անորոշ	խըմցընէլ
Ապառնի	խըմցընէլու
Վաղակատար	խըմցըրէր
Հարակատար	խըմցըրած
Ենթակայական	խըմցընօղ
Ըղծական	խըմցընէ

Ը դ ա կ ա ն ե դ ա ն ա կ

Վալառնի (ներկա)

Անց. անկատար

խըմցընէմ	խըմցընէնք	խըմցընէի	խըմցընէինք
խըմցընէս	խըմցընէք	խըմցընէիր	խըմցընէիք
խըմցընէ	խըմցընէն	խըմցընէր	խըմցընէին

Ս ա հ մ ա ն ա կ ա ն ե դ ա ն ս ա կ

Ներկա

Անց. անկատար

խըմցընէմ	կը	խըմցընէնք	կը	խըմցընէի	կը	խըմցընէինք	կը
խըմցընէս	կը	խըմցընէք	կը	խըմցընէիր	կը	խըմցընէիք	կը

խումբընէ կը խումբընէն կը խումբընէր կը խումբընէին կը

Ապառնի

Անց. ապառնի

խումբընէլու էմ խումբընէլու էնք խումբընէլու էի խումբընէլու էինք

» էս » էք » էիւր » էիք
» է էն » էր » էին

Վաղակատար

Ներկա

Անցյալ

խումբըրէր էմ խումբըրէր էնք խումբըրէր էի խումբըրէր էինք

» էս » էք » էիւր » էիք
» է էն » էր » էին

Հաբակատար

Ներկա

Անցյալ

խումբըրած էմ խումբըրած էնք խումբըրած էի խումբըրած էինք

» էս » էք » էիւր » էիք
» է էն » էր » էին

Անց. կատարյալ

խումբուցի խումբուցինք

խումբուցիւր խումբուցիւք

խումբունց խումբունցին

Հ ա ր կ ա դ ր ա կ ա ն ե դ ա ն ա կ

Ապառնի (ներկա)

Անց. ապառնի

Պիգի խումբընէմ

պիգի խումբընէի

» խումբընէս

» խումբընէիր

» խումբընէ

» խումբընէր

» խումբընէնք

» խումբընէինք

» խումբընէք

» խումբընէիք

» խումբընէն

» խումբընէին

Հ ր ա մ ա յ ա կ ա ն ե դ ա ն ա կ

Առաջին ձև

Երկրորդ ձև

խումբու(ր), խումբուցէք թօղ խումբընէմ, թօղ խումբընէնք

Թօղ խըմցընէ Թօղ խըմցընէն
 » խըմցընէիւր » խըմցընէիք
 » խըմցընէր » խըմցընէին

Մանորութիւն 1.— Նույն կերպ են խոնարհւում հարցընէլ, վեր-
 ցընէլ և կորցընէլ բայերը:

224. Ներգործական սեռի բայերից կրավորական կերպի
 կամ սեռի բայերը կազմվում են վ ածանցով: Առաջին և 3-րդ
 խոնարհման բայերը վ-ն ընդունում են անորոշի հիմքի և վեր-
 ջավորության միջև, իսկ 2-րդ խոնարհման բայերը՝ կատար-
 յալի հիմքի և վերջավորության միջև (բաղաձայնների խճողման
 դեպքում ընդունում են ըվ, (օր. բէլէլ-բէլըվիլ, սիրէլ-սիրվիլ,
 ծէծէլ-ծէծվիլ, թանլէլ-թանլըվիլ, տէսնիլ-տէսնըվիլ, խօսիլ-խօս-
 վիլ, բանալ-բացիլ-բացվիլ, հասկընալ-հասկըցալ-հասկըցվիլ:

Պատճառական բայերը կրավորական են դառնում ցընէլ
 վերջավորութիւնը վերածելով ցըվիլ, ինչպես՝ հաքցընէլ-հաքցը-
 վիլ, ուզէցնէլ-ուզէցվիլ, հասկըցնէլ-հասկըցվիլ, որով և նման-
 վում են 2-րդ խոնարհման բայերի կրավորականներին և շատ
 դեպքերում գծվար է լինում իմանալ, թե տվյալ կրավորական ձևը
 առաջացել է երկրորդ խոնարհումից, թե՞ պատճառական կերպից:

Չեզոք սեռի բայերի կրավորականը, իբրև ընդհանուր կա-
 նոն, կազմվում է պատճառական կերպից, օր. կայնէլ-կայնըցը-
 նէլ-կայնըցվիլ, վազէլ-վազէցընէլ-վազէցվիլ: Բայց մի քանի չե-
 զոք բայերի կրավորականը կազմվում է ներգործական սեռի
 բայերի նման, օր. մըրթէլ-մըրթըվիլ, նըստիլ-նըստըվիլ, սօր-
 վիլ-սօրվըվիլ:

Կրավորական բայերը խոնարհվում են 3-րդ խոնարհման
 բայերի նման՝ օրինակ.

Ներկա	Անց. անկատար	Անց. կատարյալ
ծէծվիմ կը	ծէծվէի կը	ծէծվա
ծէծվիս կը	ծէծվէիր կը	ծէծվար
ծէծվի կը	ծէծվիր կը	ծէծվա՛վ
ծէծվինք կը	ծէծվէինք կը	ծէծվանք
ծէծվիք կը	ծէծվէիք կը	ծէծվաք
ծէծվին կը	ծէծվէին կը	ծէծվան

Հրամ.

ծէծվիք, ծէծվէ՛ք.

Դերը. ծէծվէի, ծէծվէիւ, ծէծվէր, ծէծվա՛ծ, ծէծվօղ, ծէծվի՛:

Մանորություն 1.— Անկանոն բայերի կրավորականները կազմվում են կանոնավոր, բացառությամբ դրնել, տանիլ բայերի, որոնց կրավորականը 2-րդ խոնարհման բայերի նման կազմվում են կատարյալի հիմքից՝ դբրվիլ, տարվիլ:

225. Բազմապատկական կերպի բայերը կազմվում են պ, ոդ, նդ, շտ ածանցներով, օրինակ՝ փրնդբողել, օլբրդել, կօդբողել, թարբրդել, ժօղվբողել, պադբողել, խօսվբողել, ճէխբրդել հրբրդել, կրովբշտել, հրմբբշտել:

Բազմապատկական կերպածանցները փոփոխությունն չեն մտցնում բայերի խոնարհման ձևերի մեջ:

դ) ԵՐԿՐՈՐԴԱԿԱՆ ԲԱՂԱԴՐՅԱԼ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐ

226. Երկրորդական բաղադրյալ ժամանակները կազմվում են հարակատար ու ապառնի դերբայների և ըլիլ (Ախց., Ախք.), եղնել (Լեն.) օժանդակ բայերի հարադրությունով: Բերում ենք յուրաքանչյուր ձևից մեկական օրինակ:

Սիրած ըլիմ	էղնիմ	սիրած լինեմ
սիրած ըլէի	էղնէի	սիրած լինեի
սիրելու ըլիմ	էղնիմ	սիրելու լինեմ
սիրելու ըլէի	էղնէի	սիրելու լինեի
սիրած կըլիմ	կէղնիմ	սիրած կլինեմ
սիրած կըլէի	կէղնէի	սիրած կլինեի
սիրելու կըլիմ	կէղնիմ	սիրելու կլինեմ
սիրելու կըլէի	կէղնէի	սիրելու կլինեի

սիրած պիգի ըլիմ, էղնիմ	սիրած պիտի լինեմ
սիրած պիգի ըլէի, էղնէի	սիրած պիտի լինեի
սիրելու պիգի ըլիմ, էղնիմ	սիրելու պիտի լինեմ
սիրելու պիգի ըլէի, էղնէի	սիրելու պիտի լինեի
սիրած էղա	սիրած եղա
սիրելու էղա	սիրելու եղա

ե) Ա Ն Կ Ա Ն Ո Ն Բ Ա Յ Ե Ր

227. Բայերի անկանոնությունը երևան է գալիս սահմանականի կատարյալում, նրա հիմքից կազմված ձևերում և հրամայականի պարզ ձևում: Բարբառիս անկանոն բայերն են՝

1. Գալ

Դերբ. գալ, գալու, էգէր, գալած, էգօղ (նաև գալօղ), գա

Ներկա	Անց. անկ.	Անց. կատարյալ
գալիս եմ	գալիս եմ	էգա
գալիս ես	գալիս եմ	էգար
գալիս եք	գալիս եք	էգավ
գալիսք եք	գալիսք եք	էգանք
գալիք եք	գալիք եք	էգաք
գալան եք	գալին եք	էգան

Հրամ. արի, արէ՛ք:

2. Դընէլ

Դերբ. դընէլ, դընէլու, դըրէր, դըրած, դընօղ, դընէ

Ներկա	Անց. անկ.	Անց. կատարյալ
դընէմ եմ	դընէի եմ	դըրի
դընէս եմ	դընէի եմ	դըրիւ
դընէ եք	դընէի եք	դըրէց
դընէնք եք	դընէինք եք	դըրինք
դընէք եք	դընէիք եք	դըրիք
դընէն եք	դընէին եք	դըրին

Հրամ. դիւր, դըրէ՛ք:

3. Էնէլ

Դերբ. էնէլ, էնէլու, էրէր, էրած, էնօղ, էնէ:

Ներկա.— կէնէմ եմ, կէնէս եմ, կէնէ եք, կէնէնք եք, կէնէք եք, կէնէն եք:

Անց. անկ. կէնէի եմ, կէնէի եք, կէնէր եք, կէնէինք եք, կէնէիք եք, կէնէին եք:

Անց. կատ. էրի, էրիւ, էրավ, էրինք, էրիք, էրին:

Հրամ. էրա, էրէ՛ք:

4. Էրթալ

Դերբ. էրթալ, էրթալու, գընացէր, էրթըցած, էրթըցօղ, էրթա:

Ներկա.— կէրթամ եմ, կէրթաս եմ, կէրթա եք, կէրթանք եք, կէրթաք եք, կէրթան եք:

Անց. անկ. կերթայի կը, կերթայիր կը, կերթար կը, կերթայինք
կը, կերթայիք կը, կերթային կը:

Անց. կատ. գընացի, գընացիր, գընաց, գնացինք, գընացիք, գը-
նացին:

Հրամ. գընա՛, գընացէ՛ք:

5. Ուզել

Դերբ. ուզէլ, ուզէլու, կէրէր, կէրած, ուզող, ուզէ:

Ներկա.—կուզեմ կը, կուզես կը, կուզէ կը, կուզէնք կը, կուզէք կը,
կուզէն կը:

Անց. անկ. կուզէի կը, կուզէիր կը, կուզէր կը, կուզէինք կը,
կուզէիք կը, կուզէին կը:

Անց. կատ. կէրա, կէրար, կէրավ, կէրանք, կէրաք, կէրան:

Հրամ. կէ՛(ր), կէրէ՛ք:

6. Տալ

Դերբ. տալ, տալու, տըվէր, տըված, տըվող, տա:

Ներկա.—կուտամ կը, կուտաս կը, կուտա կը, կուտանք կը, կու-
տաք կը, կուտան կը:

Անց. անկ. կուտայի կը, կուտայիր կը, կուտար կը, կուտայինք
կը, կուտայիք կը, կուտային կը:

Անց. կատ. տըվի, տըվիր, տըվավ, տըվինք, տըվիք, տըվին:

Հրամ. տա՛(ր) տըվէ՛ք:

7. Տանիլ

Դերբ. տանիլ, տանէլու, տարէր, տարած, տանող, տանի:

Ներկա.—տանիմ կը, տանիս կը, տանի կը, տանինք կը, տանիք
կը, տանին կը:

Անց. անկ. տանէի կը, տանէիր կը, տանէր կը, տանէինք կը,
տանէիք կը, տանէին կը:

Անց. կատ. տարա, տարար, տարավ, տարանք, տարաք, տարան:

Հրամ. տա՛ր, տարէ՛ք:

228.

գ) ՊԱԿԱՍԱՎՈՐ ԲԱՅԵՐ

1. Էմ

Ներկա.—էմ, էս, է, էնք, էք, էն:

Անց. անկ. էի, էիր, էր, էինք, էիք, էին:

Պակասող ժամանակները լրացվում են ըլիլ (Ախց., Ախք.), էղնէլ (Լեն.) բայով:

2. Կամ

Ներկա.— կամ, կաս, կա, կանք, կաք, կան:

Անց. անկ. կայի, կայիր, կար, կայինք, կայիք, կային:

Պակասող ժամանակները լրացվում են ըլիլ (Ախց., Ախք.), էղնէլ (Լեն.) և գ'ըղնվէլ բայերով:

3. Ըլիլ

Ներկա.— ըլիմ, ըլիս, ըլի, ըլինք, ըլիք, ըլին:

Անց. անկ. ըլէի, ըլէիր, ըլէր, ըլէինք, ըլէիք, ըլէին:

Պակասող ժամանակները լրացվում են եղնէլ բայով:

4. Գիգէմ

Ներկա.— գիգէմ, գիգէս, գիգէ, գիգէնք, գիգէք, գիգէն:

Անց. անկ. գիգէի, գիգէիր, գիգէր, գիգէինք, գիգէիք, գիգէին:

Պակասող ժամանակները լրացվում են գիղնալ բայով:

5. Ունիմ

Ներկա.— ունիմ, ունիս, ունի, ունինք, ունիք, ունին:

Անց. անկ. ունէի, ունէիր, ունէր, ունէինք, ունէիք, ունէին:

Պակասող ժամանակները լրացվում են ունէնալ բայով:

է) ԺԽՏԱԿԱՆ ԽՈՆԱՐՀՈՒՄ

229. Պարզ կազմություն ունեցող ձևերի՝ դերբայների, բղձականի ապառնի, անց. ապառնի, սահմանականի կատարյալ ժամանակների ժխտականները կազմվում են շ մասնիկով, որը գրվում է բայից առաջ (բաղաձայնով սկսվող բայերը ստանում են չը), օր.[՝] չըլըսէս, չըլըսէլու, չըլըսէր, չըլըսած, չըլըսօղ, չըլըսէ, չըլըսէմ, չըլըսէի, չըլըսի:

230. Դերբայների և օժանդակ բայի հարադրությամբ կազմված բոլոր բաղադրյալ, երկրորդական բաղադրյալ ձևերը ժխտական են դառնում դարձյալ շ մասնիկով, բայց ժխտական այդ մասնիկը ընդունում է օժանդակ բայը: Ժխտական օժանդակ բայը եզ. 3-րդ դեմքում չէ-ի փոխարեն ունի չի ձևը և կարող է գրվել դերբայներից և՛ առաջ և՛ ետ, ընդ որում դերբայները ֆիուս են անփոփոխ (բացի վազակատար դերբայից (տե՛ս § 203)).

Պիղի եղանակիչով կազմված ժամանակներում չ-ն կարող է գրվել և՛ եղանակիչի վրա և՛ բայի վրա:

231. Սահմանական ներկայի և անց. անկատարի ժխտական ձևերում կը մասնիկը չի պահպանվում: Այդ ժամանակները, ինչպես նաև ենթադրական ապառնի և անց. ապառնի ժամանակների ժխտականները կազմվում են ըզձական դերբայի և օժանդակ բայի ժխտական ձևի հարադրությամբ (տե՛ս § 208), ըստ որում օժանդակ բայը միշտ գրվում է բայից առաջ:

232. Հրամայական առաջին ձևի արգելականը կազմվում է մի՛ (եզակիի համար), մի՛ք (հոգնակիի համար) ժխտականներով, որոնք ավելանում են բայի հաստատական ձևի եզակի թվի հիմքին: Երկրորդ ձևի համար գործ է ածվում չ մասնիկը, որը գրվում է բայի վրա:

233. Պատճառական, կրավորական, բազմապատկական անկանոն և պակասավոր բայերի ժխտական ձևերը կազմվում են նույն հիմունքներով:

Տալիս ենք աշել (նայել) բայի ժխտական խոնարհման բուր ձևերը:

Կ Ե Ր Բ Ա Յ Ն Ե Ր

Չաշել, չաշելու, չաշեր, չաշած, չաշող, չաշէ:

Բ Ղ Ճ Ա Կ Ա Ն Ե Ղ Ա Ճ Ա Կ

Ապառնի (ներկա)

Անց. ապառնի

չաշէմ—չաշէնք

չաշէի—չաշէինք

չաշէս—չաշէք

չաշէիր—չաշէիք

չաշէն—չաշէն

չաշէր—չաշէին

Ս Ա Տ Ա Մ Ա Կ Ա Ն Ե Ղ Ա Ճ Ա Կ

ներկա

Անց. անկատար

չէմ աշէ չէնք աշէ

չէի աշէ չէինք աշէ

չէս » չէք »

չէիր » չէիք »

չի » չէն »

չէր » չէին »

Ապառնի (ներկա)

Անց. ապառնի

չէմ աշէլու չէնք աշէլու

չէի աշէլու չէինք աշէլու

չէս » չէք »

չէիր » չէիք »

չի » չէն »

չէր » չէին »

Վաղակատար

Ներկա		Անցյալ	
չէմ աշէ	չէնք աշէ	չէի աշէ	չէինք աշէ
չէս »	չէք »	չէիր »	չէիք »
չի »	չէն »	չէր »	չէին »

Հարակատար

Ներկա		Անցյալ	
չէմ աշած	չէնք աշած	չէի աշած	չէինք աշած
չէս »	չէք »	չէիր »	չէիք »
չի »	չէն »	չէր »	չէին »

Անց. կատարյալ

չաշէցի	չաշէցինք
չաշէցիր	չաշէցիք
չաշէց	չաշէցին

Հարկադրական եղանակ

Ապառնի (ներկա)		Անց. ապառնի	
չը պիգի աշէմ կամ չաշէմ գի		չըպիգի աշէի չաշէի գի	
չը պիգի աշէս » չաշէս գի		չըպիգի աշէիր չաշէիր գի	
չը պիգի աշէ » չաշէ գի		» » աշէր չաշէր գի	
» » աշէնք » չաշէնք գի		» » աշէինք չաշէինք գի	
» » աշէք » չաշէք գի		» » աշէիք չաշէիք գի	
» » աշէն » չաշէն գի		» » աշէին չաշէին գի	

Հրամայական եղանակ

Մի աշէ	Միք աշէ
թօղ չաշէմ	թօղ չաշէնք
» չաշէ	» չաշէն
» չաշէիր	» չաշէիք
» չաշէր	» չաշէին

Եզրական փոյն

234. Կարնո բարբառում բայերի խոնարհումը, դոյական-

ների հոլովման հման, կանոնավոր է և պարզ: Բայի եղանակա-
յին ձևերից առանձին հետաքրքրություն է ներկայացնում
ստանձնական ներկայի և, անց. անկատարի կազմությունը:

Ինչպես հայտնի է, մյուս երեք ճյուղի (ում, ս, լ) բարբառ-
ներում այս ժամանակների խոնարհումը գերբայական է, խո-
նարհումը կատարվում է անկատար գերբայի երկու ձևերի և
անորոշ գերբայի վրա ավելանալով օժանդակ բայի ժամանակ-
ները, ըստ որում գերբայները մնում են անփոփոխ, փաստորեն
խոնարհվում է օժանդակ բայը: Կարնս բարբառում, ինչպես նաև
կը ճյուղի մյուս բարբառներում, այդ ժամանակների խոնար-
հումը գերբայական չէ, այդ ժամանակները կազմվում են ոչ
թե գերբայներով և օժանդակ բայով, այլ բայի խոնարհմամբ,
ընդ որում գեմֆի վերջավորությունը և գործողության գաղա-
փարը արտահայտվում է բայի խոնարհման ձևերով, իսկ ներ-
կայի գաղափարը՝ կը մասնիկով:

7. Մ Ա Կ Բ Ա Յ

235. Կարնս բարբառում մակրայները լինում են՝

ա) Բուն մակրայներ՝ ասօր, էսօր, կէնա, յուր, հա, հիմի, չէ
և այլն:

բ) Թեքվող խոսքի մասերի հոլովական ձևերից կազմված
մակրայներ՝ սրբդանց, քրչէրօվ, լալէն, վազէլէն, նօրէն, քօվէն,
տօգէն, մէգէն, խաղէն:

գ) Կրկնավոր մակրայներ՝ քիչ-քիչ, օրէ-օր, ամսէ-ամիս,
զօռ-զըռնա, ուզէս-չուզէս, ծէրէ-ծէր և այլն:

դ) Ածանցյալ մակրայներ, որոնք կազմվում են՝ պէս (իդ-
պէս, իսպէս, ինպէս), վար (հայէվար), լամա (խէլառլամա-խելա-
ռարա): Պէս ածանցը հաճախ գործ էածվում սեռական հոլովի
հետ, օրինակ՝ էրէխի պէս — երեխայարա:

Բացի սրանցից, բարբառս գործ էածում զգալի թվով փոխ-
առյալ մակրայներ: Փոխառյալ մակրայների մեծ մասը թուրքե-
րենից է:

Կարնս բարբառում գործածվող մակրայներն են՝

անգրան — բերանացի

անգրմ — բավական, շատ

ալ (Ախց., Ախք.), էլ (Լեն.) — այլևս

ալայ-մալայ — ընդամենը

ախրը — չէ որ
 ամսէ-ամիս — ամսե-ամիս
 անդի (Ախց., Ախք), էնդի (Լեն.) — դրա համար, այդ պատ-
 ճառով
 անթին, էնթին — այն կողմը
 անթիէն, էնթիէն — այն կողմից
 անջախ — հազիվ
 անօրը, էնօրը — անդյալ օրը
 աշկանրա — ակնհայտորեն
 անջար, յջըք — արդյոք
 ասթին, էսթին — այս կողմը
 ասթիէն, էսթիէն — այս կողմից
 ասպէս, ադպէս, անպէս — այսպես, այդպես, այնպես
 ասչափ, ադչափ, անչափ — այսչափ, այդչափ, այնչափ
 աստէղ, ադտէղ, անտէղ — այստեղ, այդտեղ, այնտեղ
 ասօր, էսօր — այսօր
 անվալ — հնուժ, վաղեմի
 արթըխ — այնուհետեւ, հետո
 ափալ-թափալ — շտապ-շտապ
 ափաշկանրա — բացահայտ
 բադյավա — ձրի
 բազի — երբեմն
 բալի, բանքի — գուցե, թերեւ
 բէթան — խիստ, վատթար, ավելի վատ
 բիլան — անգամ, նույնիսկ
 բիրդան — հանկարծ
 գիվա, գէվան — իբրեւ թե
 գիֆտով — կարծիքով
 գողդուց — գաղտնի կերպով
 գոնյա — գոնե
 դանգան հալով — հեշտությամբ, դժուրով
 դարի վար — դեպի ներքեւ
 դարի վեր — դեպի վերեւ
 դէմ ու դէմ — երես առ երես, դեմ առ դեմ
 դըռ — դէռ
 դուս, գըսէն — դուրս, դրսից
 զաթի — առանց այդ էլ
 զար — երևի

զըռւամա—հիմարարար
 զուր—իզուր
 զօռագի—բոնի
 զօռով, զօռովէն, զօռզըռընա—բոնի կերպով
 էլի—էլի
 էման—այնպես
 էյրաթի—ժամանակավոր, ոչ հիմնական
 էսպէս, էդպէս, էնպէս—այսպես, այդպես, այնպես
 էստից յէդէվ—այսուհետեւ
 էրթըլով—հետզհետեւ
 ըշտը—հենց այդպես, ահա
 թաթարի, թաթարիախնի—անմիջապես
 թամուզ—ամբողջովին
 թանքյար—վերստին
 թաք, թանքի—միայն, միայն թե
 թէզ—չուտ
 իդպէս, ինպէս, իսպէս—այդպես, այնպես, այսպես
 իդտէզ, ինտէզ, իստէզ—այդտեղ, այնտեղ, այստեղ
 իլլայի—մանավանդ
 ինչ դէյի—ինչի համար, որպես ինչ
 ինչզըթար—ինչ չափ
 լաբ—հենց այդպես
 խէյլի, խէլիմ—բավական
 ծէրէ-ծէր—ծայրից-ծայր, ամբողջապես
 կամաց-կամաց—կամաց-կամաց
 կանուխ, կանուխէն—վաղ
 կէնա—նորից, դարձյալ
 կըգօրըմ—փոքր ինչ, մի քիչ, մի կտոր
 հա—այո
 հախընա—իրավամբ, հարկին
 հատ-հատ—հատ-հատ
 հէզ—անգամ
 հէշ—բնավ
 հէովանց—հեռվից
 հէտ—անգամ
 հէրիք—բավական
 հէրու—հերու
 հըլրթ—անշուշտ, հարկավ

հըլը, հըլըօր—դեռ, դեռևս
 հըմը—միայն թե
 հիմի—այժմ
 հիմիգուց—այժմ վանից
 հօնգուր-հօնգուր—հոնգոր-հոնգոր
 ճէռաց—անմիջապես
 զանֆիլ—հանկարծ, գուցե
 զըրաղ—առանձին
 զօրթ—իրոք, արդարև
 մանգան—արդյոք
 մանում—ակնհայտնի
 մէգալ, մէգէլ—մեկ էլ
 մէգալօր, մէգէլօր—մեկ էլ որ
 մէգ-մէգ—երբեմն-երբեմն
 մէգէն—միանգամից
 մէգտէղ—միասին
 մէմալ—դարձյալ, կրկին
 մէննազ—միայնակ
 մէջէ-մէջ—մէջ առ մէջ

 մէքիչըմ—փոքր ինչ, մի քիչ
 միշտ—միշտ
 մօդիգէն, մօդիգանց—ի մոտո
 յանի—իրը, այսինքն
 յարաբ—արդյոք
 յէդէվանց, յէդէվէն—ետեի կողմից
 յէդքէն—ետեից
 յէսօրսիրուն—վաղ առավոտյանից (այս օրս ի բուն)
 յէրէգ—երեկ
 յէրէսանց—երեսից
 յառաջվանէ, յառաջուց—նախօրոք
 յառքուն—առավոտյան
 յառջէվէն—առաջից
 յէնօրը—անցյալ օրը
 յէքուց—վաղը
 յուշ—ուշ
 յուրդից-յուրդէղ—որտեղից-որտեղ
 նիյա, նէա-նէա—ոչ-ոչ

նէս, նէսէն—ներս, ներսից
 նըհախ—անտեղի, իզուր
 նօր—այժմ
 նօրէն—դարձյալ
 շաղ—շատ
 շաղուց—վաղուց
 շաղունցվա—վաղուցվա
 շուգ, շոգվանէն—շուտ, շուտվանից
 չէ—ոչ
 շուստ-շուստ (Ախց., Ախք.)—շուտ-շուտ
 չօսթիւն—ամենուրեք
 ջիլիկ—ալիլի
 պըզտըկութ—մանուկ հասակից
 սարախտան—սոսովոտյան
 սնիւն—անընդհատ
 սալթ—միայն
 սնմթիւն—հարմար
 սալսէմ—ամբողջովին
 սնքի թէ—իբր թե
 սէրէ թէ—հաշվիւր թե
 սըխ—խիտ
 սըրդանց—ի սրտե
 սըրօվ—հերթականությամբ
 վազէլանց—վազելով
 վարը, վարէն—ներքե, ներքեից
 վէր, վէրէն—վերե, վերեից
 վըրէն—վրան
 տաղէն—տակից
 տահա—դեռ, տակավին, ավելի ևս
 տէղը—փոխարեն
 տէղին-տէղին—ըստ ամենայնի
 տիա—հրեն, ահա
 ուզէնամ-շուզէնամ—կամա-ակամա
 ուսուլ—կամաց
 քնչկն—երանի թե
 քըշէրօվ—գիշերով
 քիմի—անմիջապէս, իսկուցն
 քիշ-քիշ—քիշ-քիշ

քովը — մոտը

քօռքօւրնա — կտրուրէն

օրթա, օրթատէղ, օրթէն — մեջտեղը

օղօրթ — իսկապէս, իրոք

քըստըն-քըստըն — ժլատորէն

ֆնրապի — իզուր

ֆօս, ֆօզ, ֆօն — ախտեղ, ալգտեղ, ախտեղ:

8. Կ Ա Պ

236. Նախագիրները փոխարեն բարբառս հարուստ է ետա-
գիր կապերով: Իբրեւ նախագրութիւններ գործ են ածվում՝ դը-
բա (դեպի), չուրի (մինչև) տէյ, տէյմօր (մինչև) չառանց, բացի
կապերը, որոնցից առաջին չորսը պահանջում են հայցական
հոլով: չառանց կապը կիրառվում է և՛ սեռական, և՛ հայցական
հոլովներին հետ, իսկ վերջինը՝ բացառականի հետ, ընդ որում և
իբրեւ նախագրութիւն, և՛ իբրեւ ետագրութիւն:

Իբրեւ ետագրութիւններ գործ են ածվում վըրա, տագը,
հըմաը, մասին, մէջ, քօրա (համեմատ) մօղիգ, կուշտը (կողքին),
հէդ, դիմաց, չառաջ, չէդեֆ (հետո), դուս, սավայ, դայրի կապերը,
որոնցից վերջին չորսը պահանջում են բացառական հոլով, չա-
ռաջ կապը գործ է ածվում և՛ բացառականի, և՛ հայցականի հետ,
մնացածները՝ սեռականի հետ:

9. Շ Ա Ղ Կ Ա Պ

237. Կտրնս բարբառում գործածվող շաղկապներն են՝ ալ
(Ախց., Ախք.), էլ (Լեն.), որոնք խոսքի մեջ կորցնելով լ-ն հնչվում
են ա, է և հաճախ միանում են շաղկապվող բառին, ինչպէս յէ-
սա = յէս ալ, յէսէ = յէս էլ:

ամա — բայց

վէյի — իբր թի

թը — թէ

կամ — կամ

համ — համ

հըրը — ապա

յա — կամ

յէփ — երբ

չէնէ — ապա թի ոչ

չուրքի — որովհետեւ

ու—ու

օր—օր

օրա—որ, որպեսզի

10. ՉԱՅՆԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆ

238. Կարևոր բարբառում կան հետևյալ ձայնարկությունները.

ա—մի բան հիշելու բացագանչություն

արբիս—կեցցես

ախ, ահ, —զարմանքի, վշտի, վրեժի բացագանչություն

աման—անբավական լինելու դեպքում

գն—նոր լուր լսելու դեպքում

գէ—սպառնալու դեպքում

գէհ—քաջալերելու դեպքում

է—բավական է

էհ—անհոգություն, անփութություն արտահայտելու համար

էհէ—զարմանքի բացագանչություն

էյ—կանչելու դեպքում

էրնէգ—երանի

թնյու—ափսոսանք արտահայտելու համար

թիս—ատելություն, զգվանք արտահայտելու համար

ի, իա, —զարմանքի բացագանչություն

իհ—արհամարհանքի և չժկամության բացագանչություն

ծօ—այ տղա

հա, հա, հա—այո

հալլա, հալ-հալ, հալ-հալլ—զարմանք արտահայտելու համար

հայդէ—վտարելու, հեռացնելու համար (նաև շտապեցնելու)

հրբբ—հապա

մէդա—ներման բացագանչություն

չծչ—էշին խթանելու բացագանչություն, որ հաճախ գործ է
ածվում մարդկանց նկատմամբ՝ վիրավորելու նպատակով

վա—կասկած և ծաղր արտահայտելու համար

վախ, վալ—վախ, վալ

տօ—այ տղա

ուխալ—ուրախության բացագանչություն

ոսթ—ցավի զգացմունք արտահայտելու համար

փի—զարմանք արտահայտելու համար

քան—կոչական՝ իզական սեռի համար

քյաշկան—երանի

ծ—զարմանք արտահայտելու համար

ծհ, ծխ—հոգնածության և վշտի բացագանչություն

ծհօ—զարմանքի բացագանչություն

ծֆ, ծֆ-ծֆ—վշտի, ցավի բացագանչություն

11. Բ Ա Ռ Ա Կ Ա Ջ Մ Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն

239. Կարևո բարբառում բառակազմությունը կատարվում է հիմնականում այն բոլոր ձևերով, որոնք հատուկ են նաև ժամանակակից հայերենին. այն է՝ արմատի կրկնությամբ (մէնծ-մէնծ, աէդ-աէդ, մէգ-մէգ, դօդդրդալ) հարադրական, բաղնչուսական և կցական բարդություններով (ցույց տալ, հալ ու մաշ, չէմ ու չէմ, աման-չաման, մօրքուր, հօրօխպէր):

Բարբառս սովորաբար խոստովում է հոգակապի գործածությունից (գէզընփօք—գեանափօք, յաջունթաթալ—աջունաթաթալ, աղջուր—աղաջուր), թեև առանձին դեպքերում բարդություններ է կազմում հոգակապի միջոցով (մարթատէդ, մարթաթօդ):

Այն դեպքերում, երբ արդի հայերենը կազմում է իսկական բարդություններ, բարբառս դրանց փոխարեն մեծ մասամբ գործ է ածում նկարագրական միջոցներ. օրինակ՝ հացթուխ—հաց էփօղ, ջրկիր—ջուր կըրօղ, բնցքամարտ—մուշտի կռիվ:

240. Բարբառիս բառային կազմը բաղկացած է՝ 1) ընդհանուր հայերեն բառերից, 2) բարբառային բառերից, 3) այլ լեզուներից՝ հատկապես ռուսերենից և թուրքերենից փոխառյալ բառերից. Առանձնապես մեծ թիվ են կազմում թուրքերենից փոխառյալ բառերը: Բարբառս թուրքերենից փոխ է առել ոչ միայն առանձին բառեր (գոյական, ածական, մակբայ), այլ և ածանցներ: Թուրքերենի բայերը բարբառիս տնցել են մեծ մասամբ դերբայական միջ, լամիջ ձևերով, որոնք գործ են ածվում էղնէլ, բլլիլ, էնէլ օժանդակ բայերի հետ (անըմիշ էղնէլ, բլլիլ, պաթըր-միշ էնէլ) և խոնարհման ժամանակ միայն օժանդակ բայն է խոնարհվում: Փոխառյալ բառերից բայեր բարբառս կազմում է բայակերտման հայերենի սկզբունքով, օրինակ՝ գիլ—գըլէլ, բարիշ—բարըշէլ, բնքլան—բնքլաշէլ, դինջ—գընջանալ, գէշ—գէշընալ:

241. Բառակերտում բարբառս կատարում է նաև ածանցման միջոցով: Փոխառյալ ածանցները գործ են ածվում մեծ մաս-

սամբ ժողտառյալ բառերի համար, մինչդեռ հայերեն ածանցները՝ նաև ժողտառյալ բառերի համար:

Բարբառս ավելի հարուստ է վերջածանցներով: Ամենից շատ դործածական ածանցներն են.

նախաձանցներ

ան—անփորց, անգէդ, անհէտար, անհավէս, (անհավաս), անլսողանթ, անյէրէս, անլիզու, անգյուման, անոռուն, անձէն, անշան.

բէ—(թուրքերեն) բէվախտ, բէխարար, բէարուտ, բէղէյրաթ, բէնամուս, բէսուֆաթ, բէմուրադ, բէդովաթ, բէիլաճ, բէգամադ, բէթար

շ, շը—շուգէլ, չունէնալ, շըխաղալ, չուգէնալ, շըկամ (չկամեցող): Վերջածանցներ

ազ—զանդուլազ, թնքըռազ

ազան, գան—օրագան, ամսրդան, կրդրադան, սիրէդան, լըծգան, ծըծգան, շարթըգան, խըռովգան, մուրացգան, պէզքագան, տարէգան, քըսանադան, հընդագան, լացգան

ազի—տէղագի

ադ—պըռադ, թըլվադ, կիռադ

ան—փըչան, հաչան, ածան, բըրբըլական, զըռուան, ժաժան, կարգրգան, բըրբըլան, վազգան, ուզան, խածան

անի—խաշտանի, վօղնանի, ասխանի, գիլանի, թէվանի, քըթանի, լիզվանի, յէրէսանի

անց—գըլխանց, սըրգանց, քըշէրանց, յէրէսանց, յէզէվանց, մէգանց, վէրէվանց

անք—պարձանք, փըրշանք, կըդօրդանք, կօղրանք, համբոռանք, յէրէսծէծանք, ցուցանք, զըզվանք, տալանք, բնչանք, աղաչանք

աշ—թըթվաշ, մագղաշ

ավոււն—կարմըրավոււն, սէվավոււն, դէղնավոււն

ացի, էցի, ցի—տէղացի, գէղացի, գըսէցի, գյումըէցի, դարսէցի, քաղքըցի

ացու—ախպըրացու, բնչացու, փէսացու, մըսացու

է—փէդէ, փադէ, բըրթէ, բամբըգէ, քարէ, յարձըթէ, մանրմըռէ

էղէն—էքէղէն, վօրցէղէն, օսկէղէն, ամանէղէն, հաւափէղէն, մըսէղէն, յէղէղէն, հօղէղէն

էնի—խամբըղէնի, տանձէնի

ենք—Փըլաֆէնք, Մըգօէնք, հօրքուրէնք

իգ. իիգ—գլմբըշխիգ, թաթիգ, գլմբըռջիգ, չաղիիգ, թլմբըլիգ,
 գլնդըլիգ, հասաըլիգ, փափիիգ, բարալիգ
 իք—գինդալիք, խաղալիք, հարսնիք, խլմէլիք, ւսէլիք
 լամա—խէլառլամա, զըռլամա, ղէղաճլամա, բօլամա (լ-ի առ-
 կումով), տափազլամա
 լմմիշ, միշ (թուրք.)—մէյմուկնմիշ, ափըրմիշ, բօզմիշ, գօրմն-
 միշ, գարդլմմիշ, սըզլմմիշ, քէֆլամիշ
 ծու—շինծու
 ճի—աքմակճի, մէշտանճի, թիքիճի, սըվաղճի, փինանճի, թանա-
 քանճի, ղուլումճի, յափուճի
 ման, մընի —էղման, էման, վէրման, վօրման, ըգման, էրէրմընի
 մուք — աբարմուք, պաշարմուք, գաղմուք
 ֆա —էնքընա, կարճընա
 ֆօց, օց ծառնօց, խօգնօց, գլրգընօց, ջընջօց բնօրընօց, աթ-
 ըրնօց, շըննօց, խէլըռնօց, մէգնօց, ութնօց, հալնօց, էժն-
 նօց, թանդընօց
 շէք —գօրծօղչէք, տանօղչէք, բէրօղչէք, կարօղչէք
 սըզ —(թուրք.)քէֆսըզ, իլլաճսըզ, սնմ(թ)սըզ, ումուգսըզ, հա-
 մուս սըզ, մարթասըզ, խարարսըզ, (դ)անգսըզ
 վածք —աշվածք, քէլվածք, նալվածք, նէղվածք, կէցվածք, բան-
 վածք
 վար —սոսվար, հայէվար, թըրքէվար, ըծէվար (ծով սկսվող գաղա-
 նայեզու)
 վարի —իշտվարի, մարթավարի, գէղավարի, տընավարի, կընգա-
 վարի
 վօր, ափօր —ծօցվօր, արէստավօր, տընվօր, գանգըգվօր, գութնը-
 վօր, գարցըվօր, սըքվօր, թաքվօր, ըխտավօր, շաքվօր, քըշ-
 վօր, էգվօր, գլմգըվօր
 ցու —հարսընցու, շարգըցու, վարդիքցու, սէրմըցու, շարխըցու
 ուգ, ցուգ —ալէլցուգ, բօլուգ, խըղջուգ, կօրուգ, կամացուգ, սէ-
 վուգ, չօշլուգ, յանգաջքաշուգ, կըղըուգ
 ութ, մանկութ, մօրութ, փօքըութ, հընութ
 ութէն —գէղնութէն, գիշութէն, գօրութէն, թուկութէն, խըռօվու-
 թէն, մէնձութէն, թըթվութէն
 ուն, ծուն —օլըրծուս, խըշխըշուս, վասվըռուս, բամբղուս, էփուս,
 ըպըրծուս
 ուց, ունց —մօգիգուց, շաղուց, շուղուց, մօրուց, հընուց, պըզ-
 գիգուց

ք—տէսք, վառք, հընջարք, վըլացք, ծալք, ժամք, էրէվութք, լէնք,
ցանք, նըշանդըրէք
օդ, կօդ—աղդօդ, ճըգօդ, մըլօդ, սըրդօդ, հիւօդ, ըրըթօդ, վախ-
կօդ, քօսօդ
օվի—ծալօվի, բէրօվի, սարքօվի, քամօվի, քաշօվի
օրք, բօրք—յէգըօրթ, չօրօրթ, էվէլնօրթ:

12. Շ Ե Շ Տ

242. Կը ճյուղին պատկանող բոլոր բարբառների նման, շեշ-
տը վերջին վանկի վրա է, բայց առանձին գեպքերում շեշտը
դրվելով առաջին վանկի վրա պատճառ է գտնում շեշտահա-
ջորդ ձայնավորի անկման, ինչպես՝ բաժանել—բնժնէլ, արածել
—արձէլ: Բարբառի շեշտը ավելի ուժեղ է, որի հետևանքով անշեշտ
և շեշտված վանկերի տարբերությունը ավելի զգալի է:

Անկատար ժամանակում շեշտը դրվում է հիմքի (է, ա) ձայ-
նավորների վրա, որի հետևանքով խոնարհման գիմային վեր-
ջավորությունները մնում են անշեշտ, օրինակ՝ բէրէի կը, խա-
ղայիր կը, բէրէինք կը, խաղայինք կը, խօսէին կը:

243. Օժանդակ բայի ժխտականով կազմված բայաձևե-
րում և արգելականում շեշտը դրվում է ոչ թե բուն բայի վրա,
այլ ժխտականների վրա, եթե ժխտական օժանդակ բայը դրված
է բայից առաջ, ապա շեշտը լինում է նախավանկի վրա, օրի-
նակ՝ չէմ բէրէ, չէի լսած, մի խօսի: Մնացած գեպքերում շեշ-
տը մնում է սովորական տեղում՝ վերջին վանկում:

244. Փոխառյալ բառերում ևս շեշտը դրվում է վերջին վան-
կի վրա. օրինակ՝ սավսէմ, բիրդան, ուսնւլ:

Ը ձայնավորը իբրև հոգ բառավերջում մնում է անշեշտ,
բայց իբրև արմատական ձայնավոր ստանում է շեշտ:

ԲԱՐԲԱՌԻ ՇԱՐԱՆՅՈՒՍՈՒԹՅԱՆ ՄԻ ՔԱՆԻ ՀԱՐՅԵՐ

245. Կարևոր բարբառի շարահյուսությունը զգալիորեն նման
է արդի հայերենի շարահյուսությանը: Նախագոտության մեջ
ստորոգյալը սովորաբար դրվում է նախագոտության վերջը.
օրինակ՝ «Սօցիալիստականներն կընիգը սուգ հիվանդ կէդնի
հէքիմին սիրէ կը»: Ուղիղ խնդիրը սովորաբար դրվում է ստո-
րոգյալից առաջ. օրինակ՝ «Ասիկ ձէն չի հանէ, կէրթա մաճը
վէրցընէ կը»:

246. Շարադասության բնդունված կարգն է՝ նախ ենթակայան իր առաջագաս լրացումներով, ապա ստորոգյալի լրացումները, վերջում ստորոգյալը: Հատկացուցիչը գրվում է հատկացյալից առաջ, որոշիչը՝ որոշյալից և չեն համաձայնում իրար:

247. Թվականները պահանջում են եզակի գոյական. օրինակ՝ հինգ տուն: Զգալի քանակ են կազմում բաղադրյալները՝ օրինակ, յաչքէրը ցավի կը, շաղ կանաչ կան:

Հոլովների կազմության մասին արդեն ասվել է (տես §§ 153, 202):

ՀԱՄԱՌՈՏ ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆ ԲԱՐԲԱՌԻ ԱՐԴԻ ՎԻՃԱԿԻ ՄԱՍԻՆ

Հայաստանում սովետական կարգերի հաստատման շնորհիվ հայ ժողովուրդը, պատմության մեջ առաջին անգամ, հնարավորություն ստացավ անկաշկանդ զարգացնելու իր տնտեսությունն ու հոգևոր կուլտուրան: Սկզբից հայ ժողովրդի խնկական վերածնունդը: Բոլշևիկների Մեծ Պարտիայի և Սովետական Կառավարության ազգային իմաստուն քաղաքականության շնորհիվ նախկին հետաճնաց Հայաստանը շատ կարճ ժամանակամիջոցում դարձավ առաջավոր արդյունաբերության, գյուղատնտեսության, կուլտուրայի և գիտության երկիր:

Նսկայական են հայ ժողովրդի նվաճումները գրականության և արվեստի, գիտության և տեխնիկայի բնագավառներում: Վիթխարի են հայ ժողովրդի նվաճումները նաև լեզվի զարգացման բնագավառում: Հիմնովին փոխվել է մեր լեզվի հասարակական կշիռը: Ժամանակակից գրական լեզուն ոչ միայն ընդարձակեց մեր լեզվի նախորդ շրջանի ֆունկցիաները, այլև ձեռք բերեց միանգամայն նոր ֆունկցիաներ: Բարձրանալով պետական լեզվի աստիճանին, ժամանակակից գրական լեզուն այժմ դարձել է առաջավոր գիտության ու տեխնիկայի, գրականության ու արվեստի և, որն ավելի կարևոր է, ժողովրդական լայն մասսաների խոսակցական լեզուն:

Մեծ է ժամանակակից գրական լեզվի ազդեցությունը հայ բարբառների, այդ թվում՝ նաև Կարնո բարբառի վրա: Սոցիալիստական հասարակարգում արմատապես փոխվել է նախկին բարբառախոս հայ բանվորի և գյուղացու նյութական և կուլտուրական մակարդակը, նրանք այժմ տիրապետում են գիտություններին հիմունքներին, հանդիսանում են սովետական տեխ-

նիկայի, սոցիալիստական գյուղատնտեսության նորարարներ: Այստեղից պարզ է դառնում, թե ինչու քաղաքում՝ սոցիալիստական շինարարության և արտադրության մեջ աշխատող ակտիվ բանվորը, գյուղում՝ համայնական գաղտերում աշխատող և գյուղի սոցիալիստական վերակառուցմանը մասնակից ակտիվ կոլլեկտիվի անդամը կանգնել են խոսքի բարբառով:

Ահա այս պատճառով բարբառի բառապաշարի մեջ կատարվել են զգալի տեղաշարժներ, այն է՝

ա) Բարբառն ազատվել է թուրքերենից փոխառյալ բազմաթիվ բառերից (բանբան, բայրադ, թանքա, բարոթ, գաթ, դաշգին, զավալ, յադ և այլն): Դրանց փոխարեն այժմ զործ են ածվում համապատասխան հայերեն բառերը (վաքսավեր, դրոշակ, անիվ, վառոդ, հարկ կամ շերտ, կարգին, սրինգ, օտար):

բ) Գործածությունից դուրս են եկել հին հասարակարգի սոցիալ-քաղաքական առօրյան, կենցաղը, կրոնը, տեխնիկան արտահայտող բառերը (տանուտեր, չզիր, վոգընվըա, չութ, թաղար քոխվա, անկյար և այլն): Դրանց փոխարեն արգի հայերենի միջոցով մուծվել և ամենօրյա գործածական բառեր են դարձել սոցիալիստական բովանդակ իրականությունը, մեր բարձր կուլտուրան ու տեխնիկան արտահայտող բազմաթիվ նոր բառեր (աշխօր, պարտիա, սոցմրցում, բրիգադիր, կոմքայն, քաշող ուժ, մեխանիկ, ստախանովական, ելույթ, պլան, տրակտոր, ուղի, օդակապար, գործկոմ, կոլխոզ, քաղկոմ, գործուղում, գրասենյակ և այլն):

գ) Բարբառումս լայն կիրառություն ունեն արգի հայերենի բառարարքման այն ձևերը, որոնք անցյալում բարբառումս բացակայել են կամ սակավ են գործածվել. այն է՝ ածանցների, հոգակապի և նորագույն հապավումների միջոցով բառեր կազմելը:

Արգի հայերենի բարբառ ազդեցությունը բարբառիս վրա արտահայտվել է ոչ միայն բառապաշարի և բառիմաստի վրա, որոնք հանդիսանում են լեզվի ամենից ավելի հարափոփոխ մասերը, այլև հնչյունաբանության ու ձևաբանության վրա: Հայտնի է, որ Կարեն բարբառը երևանի, Մշո, Զուգայի բարբառների նման ունեցել է բաղաձայնների քառաստիճան սիստեմ, մինչդեռ այժմ արգի հայերենի ազդեցությամբ ձայնի շնչեղները զգալապես թուլացել են և բարբառիս բաղաձայնական սիստեմը աստիճանաբար սկսում է դառնալ եռաստիճան:

Ձևաբանություն մեջ նկատվում են հետևյալ փոփոխությունները՝

ա) Սեռականը, ինչպես արդեն ասել ենք, կենսականի խոսվածքում այլևս հոգ չի ստանում:

բ) Հոգնակերտ մասնիկների մեջ ամենից տարածված և գործածական են դառնում եր, նէր մասնիկները:

գ) Գոյականակերտ ութէն ածանցի փոխարեն գործ է ածվում արդի հայերենի ություն ձևը:

դ) Հոլովումների մեջ լայն կիրառություն է ձեռք բերում առաջին՝ ի հոլովումը:

ե) Իլ վերջավորությունն ունեցող երրորդ խոնարհման բայերը այժմ սկսում են ենթարկվել առաջին կարգի բայերի խոնարհման. այսպիսով բարբառս ձգտում է արդի հայերենի նման ունենալ խոնարհման երկու կարգ:

զ) Առաջին խոնարհման բայերի ճնշող մեծամասնությունը անցյալ կատարյալում այժմ ստանում են առաջին խմբի բայերի (եցի, էցիր, էց, եցինք, էցիք, էցին) վերջավորությունները, իսկ երկրորդ խոնարհման բայերը՝ ացի, ացիր, աց, ացինք, ացիք, ացին վերջավորությունները:

է) Վաղակառար դերբայը էր վերջավորության փոխարեն ստացել է էլ վերջավորությունը՝ թե՛ հաստատական և թե՛ ժխտական ձևերում:

Արդի հայերենի ժողովրդական լայն մասսաների խոսակցական լեզու դառնալը ինքնին նշանակում է բարբառների թուլացում և վերացում. Սովետական բանվորն ու գյուղացին այժմ արդեն ժողովներում, արտագրական խորհրդակցություններում, խնջույքներում՝ իրենց ողջույնի, քննադատության և ինքնաքննադատության խոսքը արտահայտում են գրական լեզվով: Բարբառների գործածությունը այժմ սահմանափակվում է մեծ մասամբ հին սերնդի առանին խոսակցություններով: Բարբառները աստիճանաբար տեղի են տալիս գրական լեզվին և անցնում պատմության գիրկը:

ՀԱՎԵԼՎԱԾ

ՆՄՈՒՇՆԵՐ ԿԱՐՆՈ ՐԱՐՔԱՌԻՑ

1. ԿԱՐԻՆԻՑ¹

Կայնէր էս պապի տաղը
Յօլա կը մաղնուդ յազը,
Իմ կարած արախչիներ
Դըրել էս ֆանիկ տաղը:
 Կանա յայլէն բըլէլ է
 Յարըս մէջը քընէլ է,
 Ձէն կուտամ ճէն չի հանէ
 Մագար ընձէն ջօրէլ է:

* * *

Մէր բախչի ճէրմադ զուշը
Իմ յարի գոված թուշը,
Յէս սիրունէն վարթ ուզի
Ինքը ընձի տըվալ փուշը:
 Տըղա, փափախըդ գնուման
 Վէրման կօրար բէգնուման,
 Հօրըս գնուը սալած է
 Ձին աչէքած կայնած է
 Չարուդ էրա ընձի տար
 Դուշմըններըս կայնած էն:
Ախչի անունըդ Շուշան
Ճէրմադ բօղազ, թուխ նըշան.
Արի էրթանք սուրփ նըշան
Մագնիքըս քէզի նըշան:

¹ Տե՛ս: «Փոքձ», 1876 թ., № 1, 1877 թ., № 3: Այս և հաջորդ բոլոր տեքստերը զիտական տառադարձության են ենթարկված հեղինակի կողմից:

* * *

Թօթօլ թաթիգ ջուր բէ,
Յէս չէմ բէրէ դու բէ,
Փըլաֆ էփէմ դու կէ,
Յէս չէմ ուղէ դու կէ:

ՄԱՆԿԱԿԱՆ ԽԱՆՂ

Իսիկ կըսէ՝ գէլը էգա՛վ
Իսիկ կըսէ՝ յո՛ւրդից էգա՛վ
Իսիկ կըսէ՝ սարէն էգա՛վ
Իսիկ կըսէ՝ յէլէք էրթանք
Իսիկ կըսէ՝ ճամբա չիդէմ յո՛ւր էրթամ:

* * *

Կայնէր էս կաթ գըլմանիս,
Բացվէր էս վարթ գըլմանիս,
Հայլին առ յերէսիդ աշէ,
յաշխըրքին խաղք գըլմանիս:
Յէլէր էմ գալ չէմ կըրնա,
Լըցվէր էմ լալ չէմ կըրնա,
Ինչխօր գընացէր էս.
Անուշըդ տալ չէմ կըրնա:
Ինի մանչու ֆանին աշէ,
Դառնա գառնա ինձի կաշէ,
Ինձէն քեզի ֆայդա չըկա.
Գընա, գընա, ճամբուդ աշէ:

2. ԱՆԱԼՔԱԼԱՔԻՒՅ

«ՀԱՐԱՍԷՐ» ՎՕՐԹԻՆ

Մարթուն մէգը մանչըմ կուսենա, ադ մանչուն վըրա շադ
գօղա կը՝ չըլլի թէ վօդքը քարին քա, յա ծըսի: Գըլլի օր ինքը
հասադը կառնէ էխախարնա կը, օր մա հիվընդնա գօղինքը գըյ-
նի՝ մէ հւթը, ինը ամիս գօղընքօվ պառգի կը:

Մանչը տէսնի կը օր հարը նա լավանա կը, նա յա մէռնի,—

¹ Վերցված է Տ. Վարդանյանցի «Ժողովրդական անգիր բանաստեղծու-
թյուններ» գրքից, Թիֆլիս, 1901 թ.:

Բնէ էնէմ—մըգած է կը, քըթօցը թընէմ տանիմ հետու խըրամըմ քըցէմ թօղ անտէղ իրան համար մէննի: Աղպէս ա կէնէ, տանի, քըթօցօվ վար կը թընէ խըրամին մէջ, մէ քանիմ աղում յէդ գու-
քա, հարը յէդէվէն ճըվա կը թէ՛ այ օղուլ, հըլը կայնէ: Մանչը կայնի կը:

Հարը կըսէ—աստեղ փէրէլըդ վընաս չունի, յա տունն էմ մէնէ, յա ֆօս, հըմը աս քըթօցը յէդ տար տուն, քէզի պէդ գու-
քա: Մանչը կըսէ—Բնչ պիգի պէդք քա:

Հարը կըսէ—օր գուն ա էխտարնաս, հիվընդնաս, քու ման-
չըդ աս քըթօցօվ պիգի քէզի փէրէ աստէղ:

Մանչը հօրը աս խօսքէն յիրան կառնէ, հօրը նօրէն շալգէ
տուն կըսանի:

Պատմեց՝ Գյուլմըուրգեցի Հարություն Ավետիսյանը

ՃԱՄՓՈՐԹԻ ԽՆԹՐԱՆՔԸ

Մարթուն մէզը ճամփա կէրթա, օրը շօք գըլլի, ճամփան
գէշ: Շաղ օր կէրթա գարթի կը, կըսէ—ախ ասված—կըսէ, մէ ճիմ
ղըրգէիւր աս յօխուշը վէր յէնէի: Խօսքը բէրանը գառնա յէդ
կաշէ օր ճիւղօրըմ գուքա: —Ասված տիա ձին զըրգէց—մըգա-
ծէ կը ճամփօրթն ու կուրախանա: Աղ ճիւղօրը գուքա հասնի ու
կըսէ:

— Թէզ էրա ճիւղս քուսգին շալգէ, աս յօխուշէն վէր հա-
նէ, բէրգէլ է հայվանը:

Խեղճ ճամփօրթն չէմ ու չէմ կէնէ: Զիւղօրը՝ կէրած-խը-
մած գնլի, քանիմ զնմչի չայրին օր քաշէ կը, խեղճ ճամ-
փօրթը այուն կուզ կը կենա ու քուսգին շալգէ կը:

Կէրած-խըմած գնլին ճիւղ կէրթա, խէզճ մարթը՝ յայան,
քուսագնա շալագը ու ինքըն յիրան խօսի կը:

— Ասված, յէս քէզնէն հէծնէլ ուղէցա, գուն ինձի բէն ճառ-
նալ զըրգէցիւր, յա յէս քէզի չըկըրցա հասկըցընէ, յա գու ինձի
չըհասկըցար, աս է քու յարթար գաղաստանդ:

Պատմեց՝ Վաչիանցի Շմավոն Քեյանը

ՎԱՐԹԱԲԷԳՆ ՈՒ ԾԱՌԱՆ

Վարթաբէգին մէզը Յօվէս անունով ծառամ կուռնէնա: Աս
Յօվէսը գէղացի մարթ գըլլի, գէղազան լիզվէն սավայ յուրիշ
լիզու չի յիմնա, աղօր համար վարթաբէգը սնգա նէզէնա ու
հէրսօգի կը, թը գէղազան լիզվօվ մի խօսի: Կանցնի խէյլիմ վախա:

Մէ օրմ ա Յօվէսը իշօվ կէրթա մէշան փաղ փէրէլու, շաղ օր բանի կը, շաթոի կը, իշուն բաց կը թօղնի օր արձէ, ինքն ա նըստի կը, օր քիչըմ հանգչի: Ադ վախտը սարէն էրգու գալ գու- քան ու լուսանօքի իշուն կուտէն: Յօվէսը լալէն վազէ կը վար- թարէգին ու «Հայր սուրփ—կըսէ—սարէրու ծաղգալօրնէրը մէր մօխրաթափալին բարբառէլօվ ճաշակէցին»: Վարթարէզը աս թունդ գըրաբարէն բան չի հասկընա ու կըսէ—վօրթի մէր լիզվօվ ըսէ բան հասկընամ: Արթըզ Յօվէսը կըսէ. «Գալէրն էգան իշուն պաղըսդէլէն կէրան»:

Պատմեց՝ Չանգուրեցի Համազասպ Հայրապետյանը

ԼՈՍՄԱՆԻ՝

Վախտօվըմ թաքավօրին մէզը գուզէ օր ջըրէրու միջի կէն- գանիւնէրէն ա խարջ առնէ: Փէրէ ճէթը լըլէ կը ծօվէրուն յէրէսն ու կըրագ կուտա կը: Ջըրին միջի ճըգնէրը, գազաննէրը կըրա- գին չէն շիմանա, գէլլէն ջըրին յէրէսը, թաքավօրին կըսէն կը, թէ մէխք չէ՞նք, ծր բօրօլագան կըրագը ցըգէր մէզի վառէս կը: Անա կըսէ—փէրէք խարջ արվէք, ճէզի վընաս մա չըտամ: Ադօնք փէրէն աս թաքավօրին մէ պըստըլի բանըմ կուտան ու կըսէն կը՝ խըմօրի հէդ շաղվէ, լավըմ էփէ ու կէ, քէզի հէրիք է:

Թաքավօրը կառնէ ադ պըստըլի բանը, կուտա կը փըռն- ճուն, օր բսածին պէս խըմօրին մէջ շաղվէ, լավըմ էփէ, փէրէ յի- րան, հըմը կըսէ կը, թէ թնգար վառէլ էս, գըլօխըզ գարնէլ կու- տամ: Փըռնճին կառնէ դօղգըղալէն շաղվէ, բուլուճըմ կէնէ, ցը- գէ կը փուտը: Է՛, չիտէս օր չարը գօղգըզած բանին գըլխուն կայնած է, ադ բուլուճը վառի մօխիւր կըռուի կը:

Փըռնճին բանա փուտը կաշէ օր բուլուճը մօխիւր է կըռուէ, դօղը գըջնի սիրգը: Հըմը ադ սընաթին մէ ախքապըմ ճէոքը յեր- գընցընէ կըգօրըմ հաց գուզէ կը: Փըռնճին հանէ կը ադ բու- լուճն ու պարզըգէլու համար կուտա կը ախքապին, մէ յուրիշըմ չինէ կը թաքավօրի համար:

Ախքապը օխտը օր հաց կէրած չի ըլլի, հարամու պէս ցըգէ կը բէրանը ադ բուլուճը ու կուլ կուտա, մէմա քիչըմ կէրթա կաշէ օր ծառնէրը, խօղէրը, ծաղիպնէրը բիթտուն խօսին կը, յամ- մէքը կըսէն կը, թէ յէս աս ցափի գէզն էմ, յէս ա՛ն յարայի մալլամն էմ:

1 Գերցված է Ե. Լալայանի «Ջալախքի բուրմունքից»:

—Ծօ, առ լալէդալ—կրտէ կը տաքագը, —հէքիմութէնէն լալ ըան, ընչի՞ հէքիմութէն չէնէմ: Արթըղ պաշլաէ կը հէքիմութէնը, ինչ հիվընդի օր կէրթա անգամ չէ օր չըլալցընէ: Ազօր անունը սաղ աշխարհը բըսնի կը ու բիթտուն հիվընդենէր լօխմանի կըսէն վառին կը:

ԲԱՐԻԳԷՆԹԱՆԸ¹

Վախաօլըմ մէ էրիդ կընիզըմ գըլին: Աս էրիդ կընիզը յիրար հէչ չէն հալինի էդէ: Էրիզը կընգանը կըսէ էդէ թէ խէլառ էս, կընիզնա՝ էրգանը ու վիրան կըռվին կը էդէ:

Մէ օրմա էրիզը մէ քանիմ փութ յէղ ու բըրինձ կոսնէ, կուտա կը մուշին շալագը, ճամփէ կը տուն: Կընիզը փըսցըլօդի կը:

—Այ, կըսէմ օրա խէլառ էս, չէս հալտա: Ասքան յէղն ու բըրինձը մէգէն ինչի էս առէ: Հօրըդ քէլէ՞թը կուտաս, յաթէչէ, մանչուդ հարսնի՞քը, ինչ կէնէս դուն ա խարար չէս:

—Ինչ խէլառ-խօլօք դուս կուտաս, այ կընիզ, քէլէխն ինչ է, հարսնիքն ինչ, բարիգէնթանի համար էմ առէ, տար պայէ:

Կընիզը հանգշի կը, տանի պայէ կը: Բնքլան կէնէ քանիմ վախա, կաշէ օր բարիգէնթանը հէչ քալու չի էնէ: Մէ օրմա շէմին նըստած վախաը կաշէ օր մէ մարթըմ չուշուտ-չուշուտ կէրթա: Ջէնքը թընէ կը ճագդին ու ճըվա կը:

—Ախպար, ախպար, հըլը մէմ կայնէ:

Աս մարթը կայնի կը:

—Ախպար, բարիգէնթանը խօ դուն չէս ըլլի:

Ճամփօրթը վնարավիրդ կէնէ օր, տա կընգանը վերնատունը թամամ չէ: Կըսէ հըլը հա ըսէմ, աշէմ ինչ դուս գուքա:—Հա, քուրիդ ջան, բարիգէնթանը ըշտը յէս էմ ու կամ, ինչ գուգէս ըսէլ:

—Ան գուգէմ ըսէլ օր, ինչի չէս քա քու թէրմաշ յէղն ու բըրինձը տանի, ինչ օր պայէցինք հէրիք չէ, չէսա մըրնչէ, մէնք խօմ քու նօքա՞րըդ չէղանք, ինչի քու մալիդ տէր չէս ըլլի:

—Հա, դէ ալ հէրսըդ ինչի կէլլէ օր, քուրիդ ջան, յէսա ըշտը ազօր համար էմ էդէ, ճէր տունը կը փընդըդդէի, չէի կըրնա գըդնի: Գէ, հայդէ էրթանք տուր:

Աս մարթը նէս կը մըղնի, տսօնց յէղն ու բըրինձը շալգէ

¹ Ձեռագրում ենք Հովհ. Թումանյանի «Բարիկենդանը» սրբ լաբրատոր է վերածել ընդ. Հրաչյու Սամսաճեմ:

կը, զբռնէն զիմիզօսթ զուս կէլէ ու մէրաշ, զիդ յիրանց զէղը:
յիրգունը էրիզն օր տուն գուքա, կընիգը կըսէ.

—Հա, զօրթմէ, հըբը չէս ըսէ, ինի բարիգէնթանը էգէլ էր
իրան թէրմաշնէրը իրան սէվցուցի, տարավ:

—Ինչ բարիգէնթան, ինչ բան, ինչ խէլառ-խէլառ կէնա ըս-
կըսէցիր գուս տար:

—Ըշտը ինի յէզն ու ըբըինձը: Մէմա աշէմ օր վէրէն գու-
քա կը, վարավիրդ էնէմ օր մէր տունը կը փընդըդէ: Կանչէցի մէ
լավմա բիրաբուռ էրի, շալագը աըվի տարավ:

—Աս խի խէլառը վէվ է էղէ, ծօ, կըսէմ օրա խէլառ էս,
ըշտը զօրթ է էղէ: Վէբը թարնֆը քընաց:

—Իսթիու թարնֆը

Աս մարթը ճի կընըստի, գըյնի բարիգէնթանին յէգէվէն:
Բարիգէնթանը յէդ կը գառնա կաշէ օր մէ ճիւղօրըմ չարուգ
գուքա: Գըլխի գըյնի օր ասիկ ինի կընգանը մարթը գըլլի: Յէղն
ու ըբըինձը շալգէն գիչէցնէ, թընէ կը տագը ու վըբան նըս-
տի կը:

Աս մարթը գուքա հասնի կը.

—Բարէվ, ախպար ջան:

—Ասուս ըարին:

—Պօմ խի ճամփէցէն մարթ չանցավ:

—Անցավ:

—Ի՞նչ ունիր շալգին:

—Յէղ ու ըբըինձ:

—Հա, ըշտը յէսա ագ կըսէմ: Ի՞նչքան վախտ գըլլի:

—Մարդըմ վախտ գըլլի:

—Օր ճիւղ քշէմ կը հասնիմ:

—Ուրդից կը հասնիս, գուս ճիւղ, անիկ յայան, տյօրի
քու ճիւղ չօրս վօղք փօխէ՝ մէգ, էրգու, յիրէք, չօրս անիկ էր-
գու վօղքօվ՝ մէգ-էրգու, մէգ-էրգու կէնէ չուչուստ կէրթա կանցնի:
—Հըբը լինչըղ էնէմ:

—Ինչըղ պիտի էնէս, գուգէս ճիւղէցէգ վար յիչի, ճիւղ թօղ
իմ քովըս, գու անօր պէս յայան վագէ, բալքի հասնի:

Ջիէն վար գիչնի, ճին թօղնէ կը ասօր քովը ու յայան
ճամփա գըյնի, յէփօր քիչըմ հէւվընալու գըլլի, բարիգէնթանը
շալգինը բառնա կը ճիւռն, ճամփան ծըսէ ու քշէ կը: Աս մար-
թը մարդըմ կէրթա կաշէ օր հէչ հասնէլու չի էնէ, յէդ կը գառնա:
Մէմա բիրգան կաշէ օր ճինա չըկա, քօռ ու փօշման գուքա կը

տուն: Նօրէն պաշլայէն կը ծէծգըողովիւր—էրիգը յէզ ու բըրըն-
ձին համար, կընիգը՝ ճիւղն:

Տյօրի հիմի ա տս էրիգ կընիգը հըլը կըռովին կը. էրիգը
կընգանը կըսէ խէլառ, կընիգնա՝ էրգանը: Ի՛արիգէնթանը գիմա-
նա առօնց կըռիվը ու քըթին տագը խընգա կը:

3. ԱԽԱՅԻՆԵՆՑ

—Սաքօ,¹ ինչ գըլլի ինձի գաժագըդ տունիս—տս էղալ իմ
յառջի խօսքը:

—Ծօ, Օվադ, յո՛ւր:

—Ախըրքէլէք, կարթըլու:

—Հարըդ ու մարըդ գիդէն:

—Ձէ, Սաքօ ջան, Սաքօ, ինչ գըլլի ինձի գաժագըդ տունիս:

—Իմ ճիս խըրգան է:

—Տը քիչըմ կամաց քընա յէս հէգըդ գուքամ, ճամփան
մէննագ չը մընամ:

—Ծօ գուն ճիւղն հէդ չէս կըրնա քալէ, աչէ ճամփան կը
մընաս, գալէրը գուքան քէզի կուդէն:

—Սաքօ ջան, Սաքօ—հըլը խօսքը բէրանըս Սաքօս ճիւղ գը-
լօխը գարցուց գըրա գէդ:

«ԱՆԹԱՍԻԲԸ»²

Գործող սեմինք

1. Գարեգին

4. Հայկան—Սաթոյի քույրը

2. Սաքո—Գարեգինի կինը

5. Ջեյրուն—Հայկանի ամուսինը

3. Սաքո—նրանց ծառան

6. Ժորժ—Գարեգինի և Սաթոյի
որդին:

Սաքո—(Սաքոյին) Հը՛մ, խէլառ թէրմաշ, ինչ կէնէս. ըլլի օր
աղան չուն էս, ծառան մարթըս... Փայտօնն ինչի չը վիճ-
րիր, բօխչան ու դանտանունն ինչի չէգար տարար, գան-
դանօղ, սամա:

Սաքո—Խանոււմ, դու ըսիր օր մըթանը քամ, հըլը կանուլս է:

Սաքո—Մըթանը, գիրդիշ, յէս անվալքվանն էմ օր տօր մըթանը

¹ Տես «Փորձ» 1877—78 թ տարի, № 2:

² Սույն կոմեդիան բեմադրվել է Ախալցխայի քաղաքային թատրոնում.
նրա հեղինակն է թատրոնի նկարիչ Ա. Չիֆիրկյանը: Բեմում ենք մի հառ-
ված առաջին գործողութիւնից:

գիմանամ: Շունչըս կըռռալ, ուշքըս գընաց, զառֆասս գառաւ... Թէզ, տը Թէզըմ փախի բաղնիք քանի աղաղ նէս չէ էդէ, Թէ չէ բարութ է կըռռէ, ասված կարօզ պայէ, փարփուն վըրադ կթափէ:

Սաքո—Բաղնիք էրթամ, յէս մէնձ չայը լօղցա, խանսում:

Սաքո—Մնասամը, գնաղըս կըռռէլ է տըրգըվէլուդ վըրա յա մը-գածէի. գընա բօխչան, գնատանխունն ու շիշաթախումը տա արի:

Սաքո—Լավ (ուզում է գնալ):

Սաքո—Ինձի աշէ, նաթըը Թաքունին քօֆն է, անթիէնա քընա քուրանցըս՝ Ջէյթունցօց տունը, ըսա օր կանչէմ կը, հէ-գըդ տա փէր:

Սաքո—Յէս վէրը փէրէմ, չայկան խանումին թը շիշաթախումն ու բօխչան:

Սաքո—Խէլտո, Թէրմաշ... (մտնում է Գարեգինը բարկացած):

Գարեգին—Ի՞նչ է, Բ՞նչ կա: (Սաքոն փախչում է):

Սաքո—Չէ, խէլըոին ճամփէցի թալիսը փէրէ:

Գարեգին—Թէ աս քաշան պօլօզն ալ է թարսըվէ:

Սաքո—Ձէ, քա... արի, արի մարթըս, ադօրա հըմար յարունըդ մի պըղզօրէ, անընիդ մէռնիմ, (ինքը նստելով) մէմ քօվըս նըստէ:

Գարեգին—(Նստելով): Փըռէն գուշանամ, գօրձ կա:

Սաքո—Լավ, կէնա կէրթաս, գօրձ, գօրձ—մէռանք, գօրձին վերջ չըկա, յաշխարք մէռնէլ կա, մարթ, նըստէ մէմ գըրցինք:

Գարեգին—(Նստելով): Ջըրցէ տէսնինք:

Սաքո—Չա, մարթըս, ըսի ու չըսի, բաղնօցը մէջ յաշքըս չօրս էրած ախչիգ կը ջօգէի:

Գարեգին—Ախչիգ

Սաքո—Չա, մարթուս չըսէմ, յուսմ ըսէմ, ախչիգ տաընդա գուրըս չէգավ:

Գարեգին—Է, յէդէֆ, առակըս Բ՞նչ ցուցանէ:

Սաքո—Ի՞նչ պիգի ցուցանէ, քա տը գուն ա ֆառամասոն մարթ էս, անցած քըշէր ըսի յա...

Գարեգին—(Մերթ աջ, մերթ ձախ ախանջը ցույց տալով): Քու ըսածըդ աստից մըդնի, աստից գուս գէլէ:

Սաքո—Ըման տը գուն ա, ինագըդ կօռնէ, բարութ էս կըռռէ, բանըմ չէմ կըրնա ըսէ, տընաշէնի մարթ, հըլը մէմ նըստէ քաղքըվարի գըրցինք, գէղացութէնըդ յամմէն տեղ աշան կէնէ:

Գարեգին — Քաղաքացի փեշերուդ մէնսիմ, չէմ աշէ, քաղքին մի-
նարին տըգէն էս յէլէ: Բ'արութ չը կըռոիմ ինչ էնէմ: Հա-
պար ժոււմ ըսի մանչուն նըշանէլու առարգուն չէնէս. հա-
շունը հաշէ, հա յէս ըսէմ, ձին նալէլ յեդէվէս էս յընգէ, չէ',
կաշէմ օր ֆօղըդ տաքցէր է, հանքիստ չէս կըրնա մընա:
Սարս — Հըրըրթ օր չէմ կըրնա մընա: Մանչուն օր կաշէմ ջիգան-
ըս կըզըռոյի կը, հասած գանլի-դանլի է գառէլ, գուն օր ին-
ձի առար տնօրէնա պըստիկ էիր:

Գարեգին — Հէրիք գուս տաս, նառավիսա յանդէր, յէս անօր վախ-
տը քարը սըլմէի ձէթ կը հանէի, փարան ալ ջէրըս կուգ
ու քիշմիշ էր: Մանչուն նըշանէ հա նըշանէ... փարօլըս
թիֆլիս զըրդէմ, տասը տարօլ ուսուսի տամ, անջախ պըր-
ձէ էգէր է, հըրը քօռ գըսօշը չէմ տէսէ, փարօլս ա նըշանէմ,
փարօլըս կընիգ պայէ:

Սարս — Դաշքիս քօքը ձէլմըգէր է մէ տըղամ ունիմ, տասը տար-
վա դարիք զուլըրդութէնէն էկէր է, հըրը չը նըշանէմ:

Գարեգին — Նըշանէ, ինչըդ չէ նըշանէ. ջէրն ու ծօցը լիքն է, գա-
դածը գըռնէն գուս կը թափի, պագէրըս խալօլ, պօլէրըս
խըսիրօլ է՞ ծածգէլ, տունըս պըզընձէ բէրթ է շինէ՞, անա-
գիս տըգէն է յէլէ: Հալքանշին մաղըմ տըղաքը սագանին
ծագէն օսկին կը հանէն, ասօր քօռ ու փուշ էրածէն դայրի
կուգը չէմ տէսէ, նըշանէմ, չիդէմ փարին դանգըր չիգցօղը
կընգան դանգըր ինչ պիտի գիտնա:

Սարս — Հա, հա, քօռ ու փուշ էնէլէն հալ ու մաշ էս էդէ:

Գարեգին — Հըրը ինչ, ան մէթիէն, գուն մէթիէն՝ օրըն նօր, քէ-
ֆըն ու հըրավէրն նօր, լալ օր թիֆլիսէն է էգէ, Մօսկօվէն
գալած ըլիր բուրթըս բարէրարն էիր հանէլու: Ախշի օղուլ,
Սուրէնօվէնց մանչը Մօսկօվէն էգալ, մէ օրըմ զըռըթի-
տըռըթի էրին, մէգին մէ բըրթուճըմ ցըցուցին, յեղը կէ-
րան, մօխիը պըռզընէրուն քըսէցին, յեդէֆ ա էրած ալ
ըլին, անօք ու մէնք մէջ գէնք:

Սարս — Սուրէնօվէնք, սուրէնօվէնք էն, յէս քըծի-բըծութէն չէմ
սիրէ, ծախսածըդ ինչ է՝ կապէգնէր, ադօր ա վըրա մարթ
զըրցի:

Գարեգին — Ինչըդ չէ՞, բանդիր իրեցկիւնն էս, խօսքիդ վէրիթին
խօսք չըկա: Չէիր տէսէ պագէն կախ, բիրդան տէսար ճըգէդ
կախ: Չարանգ է, հէրիսին յեղը, թէ՞ քէզի հըմար չայէն օս-
կի կը վագէ, յեդէվ ա բանին վէրջը պիդի մըդածէս թէ չէ:

Ախչի օղուլ, շադ ա թէ մանչըս է, հըլը թարսն ու շիզագը
չէս ճանչէ, յէս ինչ գիգնամ թէ թիֆլիսին մէջը բան-ման
ձեռք ցրգած չունի օր նըշանէմ, վէրջնա յաշխըրքով մէզ
խաղը ըլլիմ, էլլարան գնատան գառնամ, ինչի^օ օսկի անու-
նըս փուլ էնէմ: Բարի անուներ յաշխըրքիմ հաֆսար է,
մարթ անընանըմ հըմար կարբի:

Սաթո—Հըլը աշէ, հըլը աշէ հար գըլմանի^օս, արդադ ադ խնթիին
տէրն է:

Գարեգին—Ուսումնագանին յանգիծն է, յառանց խնթի չի ըլլի:
Սաթո—Աման...

Գարեգին—Աման ցափի գաս, հէրիք է, հէրիք կընիդ, յէս քընա-
ցի: (Ուզում է գնալ):

Սաթո—Լօխում ճամփէ, գըրօծով հաց, միս կարթօլ, միսը յայ-
նըցու ըլլի, լօխումը՝ Հաջի-Յարութէնցը, քիչ մա գըմադ առ

Գարեգին—Դըմադ օր չըլի բըգիդ կը կայնի... (գնում է):

Սաթո—(Մենակ): Դուն չալէ, յէս դնյդէն գիդէմ, մարթ, բէրնօլրդ
օր հավք բըռնէս, տէղօլըդ յէրգինք յէլլիս, յէս իմըս պի-
գի էնէմ, կէցի մէմ քուրըս ու փէսաս քան, անօնք յամէն
բանի յուրդն ու յուվան գիդէն:

4. ԼԵՆԻՆԱԿԱՆԻՑ

ՄԻ ԲՄՌԲԼՌԻՄ ՔՕՎՂ

Շարաթ օրը Գասպար աղէն պիդի թըրաշփիր:

Բնորըսիմ թիքան կէրթա ու կըսէ.

—Ընծի թէզըմ թըրաշէս կը:

—Ընչի չէ,—կըսէ բնորանը:

Գասպար աղէն նըստի կը ըստօլին: Բնորանը սարնէ կը
միշտարուեն ու հաջըթնէրը կառնի ճէսքր:

Գասպար աղէն կըսէ.

—Կաղաչէմ օր ածըլիդ սուր էղնի, միրուքըս քիչըմ սննթ
է, դուն էլ կը չարչըրփիս, յէս էլ:

—Մի մըդածէ, արիւէին էղի,—կըսէ բնորանը:

Աղէն կըսէ.

—Խօրունդ չէմ յուզէ, մէ քիչըմ յէրէսանց առ:

¹ Վերցված է պրոֆ. Ար. Ղարեբյանի «Համաստոթյուն հայ բարբա-
ռագիտության» գրքից, Երևան, 1941 թ.:

—Ջանըմ, մի մըդածէ, բնորան էլ կա, բնորան էլ,—կըսէ
բնորան ու ածըլով մօղէնա կը Գասպար աղին:

—Գըլօխըդ իսպէս զի աշէմ:

—Գըրինք:

Գօրծը կրսկըսէ թէ չէ, յարունը ֆըշշա կը:

—Կըդըռէցի՞ր, այ օղուլ, քիչըմ կամաց էրա:

—Պըզդի: չիրանըմ կար, յարընալ:

—Ահան իստէդ էլ կըռոալ:

—Բդտէդ էլ մազըդ ծուռ էր ըռունէ:

—Այ օղուլ, հըրը գընչիս վը՞րա...

—Մի վախէնա, ծօ, հիմի յես իգօնք ըամբըդով սըրփէմ կը:

—Վազն արի ախպէր, հօքիս հանիւր, յէրէսըս կըրադի պէս
վառի կը:

—Համբիրէ քիչըմ էլ՝ թէթէվցընէմ պըրծընիմ շըրօվ լը-
վամ կանցնի, էլ ըան չի մընա:

—Չէմ յուզէ ախպէր պըրծի:

—Յառանց իդօր չի էղնի:

—Ախպէր գըլօխը իմըս չէ՞, պըրծի:

—Գըլօխը քուզըդ է, հըմը յամմէն թիքան յիրան պագիֆն
ուենի: Թըրաշէլու մազէր կան հըլը յէրէսիդ վըրա, իդպէս թօղ-
նէլը մէզի հըմար ամբադվութէն է. դու գըլօխըդ քիչըմ գաթար
պաշէ ու հանքիստ կէցի:

—Ախպէր, հէրիք չէդա՞վ տանջէս, դասպի պէս գըլխուս վէ-
րը կայնէ մընացէր էս:

—Շադ հէրսօդ կէրէվաս, իդօր հըմար չէմ յուզէ խաթրիդ
գիրնի: Տընաշէն, քիչըմ համբիրէ հիմի պըրծինք կը. ծօ, հըլը
մէ էդ շիշը բնձի տու,—ու յաշկէրդէն շիշը կառնի ու շըրօվ
ջուըը քըսէ կը Գասպար աղի յէրէսին:

Գասպար աղէն արշինըմ տէղէն վէր կը թըռնի ու կըսէ:

—Շնօրագայ էմ ախպէր, շնօրագալ:

Բնորանը յէրէսը պըրծընէլէն յէզէֆ գուզէ քիչըմ էլ գը-
լօխը թէթէվցընէ, հըմը Գասպար աղէն տէղէն վէր կը թըռնի ու
ջէրէն հընդնօցըմ քըցէլն ու գուս փախնէլը մէզ կէղնի:

Բնորանը յէզէվէն կըսէ.

—էսպէս էլ վասվասա մամրթ էղնի:

Բ Ա Ռ Ա Բ Ա Ն

Ա.

Ա՛—օրոր

ա՛ւ ըսէլ—օրոր ասել

արա—1. բրդյա կոշտ ու լայնա-

թե վերարկու. 2. հայր, պապ,

տարելից մարդ

արաշխարանք—ապաշխարանք

արասի—ապասի՝ քսան կոտեկ

արի—ապի՝ հայր

արլա—տիկին, մայր. գործ է ան-

վում իրրե մեծարական բառ

արբանք—ապրանք

արբէջումէ—մետաքսյա

արբիմ-հարբիմ—վայրի ծաղիկ

արբիս—ապրես, կեցցե՛ս

արուզամբաղ—գետարկ, անմիտ

արուռ—ամոթի զգացում

արուռ-ճուրուռ—1. արժող-չար-

ժող. 2. խառնափնդոր

արուր—ապուր

արուրցու—ապուրացու

աղիշ—ակիշ

աղնոց—ակնոց

ագոագոգօշ—շատ բրդած (ճաշ),

այնքան բրդած, որ գդալը

կանգնի մեջը

ագոսժամիգ—1. հարսանիքի օրը

հարսի տանից փեսային և

ազարներին ուղարկված նվե-

րը. 2. հարսին խոսեցնելու հա-

մար տրված նվերը. 3. կաշառք

ագոշ—խոշոր և զուրս ցցված

առամներ

ագօս—ակոս

ագ, ան, առ (Ախց., Ախք.)—այգ,

այն, այս

անգնիթ—ապոթ

ագամ—առամ

ագաշ—նույն տնունը կրող, հա-

մանուն

ագէ—մայր, տատ

ագբգիլ—գործը վերջացնելուց

հետ հանգստանալ

աղիբուգիլ—կգլպտացորենի խո-

րոված հատիկներ

ագչափ (Ախց.)—այգչափ

ագում—1. քայլ, քայլաչափ,

2. փոքր ինչ առաջ

ագար—ազար, ամուրի

ագարբաշիլ—ազարների գլուխը

(հարսանիքի ժամանակ)

ագադութէն—ագատություն

անգնար—բերանացի, անգիր

անգլմ—բավական

ագի—մայր, մայրիկ

ագիաթ—նեղություն

ագիաթ տալ—նեղություն պատ-

ճառել

ագիգ—թանկագին

ագղուն—կատաղի

ազնիվ—ազնիվ
 ազրայէլ—կշտամբել, նախատել
 աթար—աթար՝ չորացրած գոմ-
 ազր
 աթըրնօյ—աթարանոց
 աթլաս—աթլաս՝ ընտիր կերպաս
 աթտուրմա—աթտուրմա՝ ոստյուն
 նախադ
 աժան (Ախց.)—էժան
 աժէք—արժեք
 ալ (Ախց.)—ալլ, ալլես, էլ
 ալ—ալ (վառ կարմիր)
 ալարուլա—ալլակերպ
 ալարալըղ—կարմրախայտ ձուկ
 ալալօյ—գալալօյ—սպասովելիք
 փորձանք
 ալաճա—խայտաբդետ, գույնըզ-
 գույն
 ալաճա~պուլաճա—նախորդի կրկ.
 ձեւը
 անանի—ամբողջ
 անամանթ—անտանելի ցեխ
 ալայ-մալայ—ընդամենը, ամ-
 բողջը
 ալան-թալան—ավարառություն
 ալափուչիգ—ամպերի իրար խառ-
 նըվելը, փոթորկվելը
 ալաֆ—անասուններին արվելիք
 կերը
 ալաֆրանգի—հակառակ, ալա-
 կերպ, տարօրինակ
 անդրվան—ձեռնոց
 ալէվան (Ախց.)—արեւածաղիկ
 ալըրդել, ալըրէլ—ալարել
 ալըրթաթախ—ալյուրաթաթախ
 ալըրկօլօլ—ալյուրով կոլոված
 ալըրմաղ—ալյուրմաղ

ալըրմաղիգ—ալյուրմաղիկ՝ թի-
 թեռնիկ
 ալըրտուն—ալյուրտուն՝ ջրադա-
 ցի երկանքաքարերի առջև
 գրված փայտե արկղը, ուր
 թափվում է աղացված ալյուրը
 ալըրօգ—ալյուրոտ
 ալըրօգէլ—ալյուրոտել
 ալի (Ախց.)—էլի
 ալմաստ—ալմաստ
 ալչի—վէզի փոս կողմը: Փխր.
 իմաստով՝ հաջողակ
 ալվան—ալվան
 ալուր—ալյուր
 ախ—փակ
 ախէլ—փակել, կողպել
 ախէլուծ, ախլօծ—մեծ գլուխ սոխ՝
 վրան ամրացրած հափի կամ
 սազի յոթ փետուր: Այդ սոխը
 կախում էին առաստաղից՝ մեծ
 պատի ամեն շաբաթ մի փե-
 տուր պոկելու համար
 ախըր—ապաքեն, չէ՞ որ
 ախչըգութէն—կուռություն
 ախպար (Ախց., Ախք.) } եղբայր
 ախպէր (Լեն.) }
 ախպէրնալ—եղբայրանալ
 ախպրանց յարուն—երեքթեր-
 թյան վայրի ծաղիկ
 ախպրըացու—եղբայրացու
 ախպօրկընիգ—եղբորկին
 ախպօրտըղա—եղբորտղա
 ախպուր—աղբուր
 ախքըդի բանջար—վայրի բույս
 ախօռ—ախոռ
 ած (Ախց., Ախք.), էծ (Լեն.)—
 այծ
 ածաման—տախտակյա արկղ, մե-

ջը լցրած հարգ, ուր հասում
 են հավերք ձու ածելիս
 աման—շատ ձու ածող հավ
 ածիգ—ածիկ
 ամմըձէլ—մթության մեջ ձեռ-
 քերով շոշափել, խարխափել
 անկանմիշ (էզնէլ)—որեւէ բանով
 չբաղվել
 ակլատիկ—տե՛ս, ակնէլում
 ակուց (Ախք.)—փայտի մտնը
 կտորտանք, որ գործ են ածում
 իբրեւ կաշան կրակը բռնկեցնե-
 լու համար
 ակտի (Ախց.)—երկար և հաստ
 փայտ, որ գնում են ուտերին
 ջուր կրելիս
 անան—անալատիկ
 ան ու զար—ան ու գող
 աղ—աղ
 աղադ—բարակ փայտերով կամ
 ծառի ճյուղերով հյուսած ցան-
 կապատ
 աղաղէլ (Ախց.)—լալ, կանչել
 աղաղօց (Ախց.)—անհաճո, զրգ-
 վելի
 աղաչէլ—աղաչել
 աղավարի—աղայալարի
 աղբին (Կր.)—գյուղին մոտ
 գտնվող արտ, որ միշտ աղբվե-
 լով լավ բերք է տալիս
 աղդ—աղտ
 աղդակօրոստ — աղտակօրոստ
 (այնպիսի գույն, որ քողար-
 կում է կեղտը)
 աղդումաղդ—աղտ—ի կրկ. ձեք
 աղգօղէլ—աղտոտել, կեղտոտել
 աղըլ—ոչխարի փարախ
 աղըշքանք—վայրի բույս, որի

հատիկները գործածվում են
 ոտափնացավի դեմ
 աղիչք—աղած և ապա հալած
 յուղի տականքը
 աղլէգ—1. այն քարաղը, որ գըր-
 վում է մսուրներում՝ անա-
 սունների համար, 2. այն հարթ
 քարը, որի վրա աղ են ցանում
 և անասունները լիզում են
 աղջուր—աղաջուր
 աղվէս—1. աղվես, 2. լրատար
 աղցան—աղցան՝ բանջարով կե-
 րակուր
 աղու—թույն
 աղուհացակէր—բարեկամ, ընկեր
 աղուն—աղուն
 աղօթքան — աղթարան՝ արե-
 վելք, արշալույս
 աճառ—հաճառ
 աճառքի—հաճառի (ծառ)
 աճէլ—աճել
 աճուգ—աճուկ
 աճուն—աճուն
 աճուռ-ճուճուռ—վայրիվերո
 ամա—համա, բայց
 անանգ—ամակ, ջանք, երախտիք
 աման—ցալ, վիշտ արտահայ-
 տող միջարկություն
 ամանաթ—ուրիշի՝ ոչ սեփական
 աման լիզող—պնակալեզ
 աման կօղռուգ—ամանկոտրուկ
 (կարմիր ծաղիկներով խոտ)
 ամարաթ—ամարաթ
 ամբ—ամպ
 ամբադ—անապակ, անպակ
 ամբաղվէլ—անպատվել
 ամբախտ—անբախտ
 ամբած—ամպամած

ամբողջ — ամպղոյ
 ամբ-զամբ — ամպ-զամպ
 ամբնօլ — ամպնով
 ամբբօց — աթարի կոնածն դեղ
 ամբօդ — ամպոտ
 ամզուդ — ամզուկ՝ երեխայի սոսկա
 ամբնչէլ — ամաչել
 ամբնչչնչէլ — ամաչչնչել
 ամբչգօդ — ամաչկոտ
 ամբի — հորեղբայր, հարգական կոչում՝ ուղղված մեծերին
 ամբիս — ամբիս
 ամմաճաքան — անմահական
 ամմէդ — անմեղ
 ամմէն — ամեն
 ամսագան — ամսական
 ամսագրլօր — ամսաղլուխ՝ 1.
 ամսավերջը, 2. ամսակիրդը
 ամսօղչէք — ամսավճար
 ամբիքան — բամբակե հաստրակ
 գործվածք
 ամօթք — սեռական անդամ (թեթական, թե արական)
 ամօլ — գութանի առաջին լուծեզները
 ալազ — պարզկա (նաև սառնամանիք)
 ալան — հալանի
 ալան հանէլ — հալանի դարձնել
 անար — թամք, ձիափոկ
 ալարէլ, յէրէլ — ձիուն թամբել
 ալէդ — ոչ հարբած
 ալէղնալ — գինովությունը թողնել
 ալին-բէին — զարմանք
 ալղըր — արու, չամորձատաժ ձի

ալնում — մաքում, ուշադրում
 թլան կենտրոնում
 ալնօլին — երկրորդական, մանր-մունր բաներ
 ալոուծ — առյուծ
 ալվան — վերահարկ
 անարու — անամթ
 անաղուհաց — երախտամոռ
 անաձ — փորձված, փորձառու
 անաձիգ — անաճիկ, չաճող
 անասխ — անաստղ՝ անհամար
 կրելի
 անասված — անաստված՝ անխիղճ
 անասուն — անասուն՝ երեխա
 անավադ — անհավատ
 անարագ — անարատ
 անարմար — անհարմար
 անարքէլ — անարգել (անպատվել)
 անբէրան — 1. սակավախոս,
 2. սակավակեր
 անգ — ջվալի բերանին կարված օղակները, որոնց միջով պարան են անցկացնում և ձգելով բերանը փակում
 անգան — անկել, անդամալուծ
 անգանլա — անկելանոց
 անգէդ — անգետ
 անգըլօր — անղլուխ՝ անդետ
 անգանան — անհույս
 անդաթար — անդադար
 անդուր — անդուր
 անէժք — անեժք
 անէրանք — աներանք
 անէրցաք — աներձագ
 անընավօր — անվանի
 անթառամ — անթառամ (դեղին

գոյնի չթառամող վայրի ծա-
 րիկ)
 անթարթ — անթարթ
 անթննի — կանացի երկար շոր
 անթէղ — հաջորդ օրվա համար
 մոխրի մէջ թաղած կրակ
 անթըրօյ — բարակ ձողիկ՝ թոնրի
 կրակը խառնելու համար
 անժամ — անշարժ
 անժբմի — անժամանակ
 անժուր — անյուզ, անհամ
 անլնլնթ — անհաճո, անհամ
 անլընալ — անալիանալ (անհամ
 անգուրեկան զապնալ)
 անլըման — աննման
 անլըրում — լըրումը չառած
 անլի — անալի
 անլընա — անխնա
 անխօս — անխոս
 անծածք — անծածք
 անկամորթ — ուրիշին բարեք
 չկամեցող
 անկանթ — կանթ, բոնակ չունե-
 ցող
 անհալ — անհալ
 անձէն — անձայն
 անձար — անձար
 անձարագ — անձարակ
 անձիղջի — գառնահամ, վայրի
 բույս, որից քամած ջուրը
 խմացնում են հիփանդ հոր-
 թերին
 անմաղ — չմաղած
 անմաշ — անմաշ
 անմէսուկ — անմէսուկ (վայրի
 բույս)
 անյանգաջ — 1. անականջ, 2. չլը-
 սող
 անյէրէօ — աներեւ (անպատկառ)

անշաղվէլ — անտանց շաղախի
 անշնո — անշառ, անմիաս
 անշէն — ամայի
 անշնորք — անշնորհք
 անշնօրքութէն — անշնորհքու-
 թյուն
 անպաշարմուկ — անպաշտոն
 անպաշտպան — անպաշտպան
 անջախ — հալիվ
 անջիգան — անգուլթ
 անսարք — անկարգ
 անսըվաղ — անտանց ավաղիւտ
 անվօնդ — անոնի
 անցալէլ — անտանց ցալելու
 անցընէլ — անցկացնել
 անցվօր — անցավօր
 անցուկը — մօտցուկ — անցածը մո-
 ռացվում է
 անցունցք — վիժում
 անուներ կօլուէլ — վարկարեկել
 անուներ հանէլ — հոչակվել
 անուշնալ — անուշանալ, քաղց-
 րանալ
 անուշարուր — անուշապուր (ցո-
 րենից և շաքարից պատրաս-
 տած քաղցրեղեն)
 անուշէրան — քաղցրախոս
 անուսում — ուսում չունեցող
 անփայ — բամին չունեցող
 անփօխան — անվարտիք
 անփօթ — փոթ չունեցող (զգեստ
 կամ ալ ինչ)
 անքաղէլի (Ախց.) — անքակտելի
 անքան (Ախց., Ախք.) — անքան
 անքիստ — քիստ չունեցող ցորեն
 կամ գարի
 անքուն — անքուն
 անօթութէն — անօթություն

սնօքուդ — սնօղուտ
 սշէլ — նայել
 սշըդ — աշուդ
 սշընվար — աշնանավար
 սշընցան — աշնանացան
 սշընքվա — աշունքվա
 աշխադիլ — աշխատել
 աշխուժ — աշխույժ
 աշկնրա — բացահայտ
 նշնէլ — հացահատիկը կալի մեջ
 փռել — կախելու համար
 աշօփի — աեռնովի
 աշառ — արջառ
 աշմադ (Կր.) — սայլի հատակի
 աջ և ձախ կողմի երկու գե-
 րանները
 աջօղւթէն — հաջողութիւն
 ապտամ, ապտամ — բացական-
 չութիւն, որով սկսվում է
 հարսանիքներում այն մարդ-
 կանց գովքը, որոնք նորապը-
 սակներին նվերներ են բերել
 անջար (հըջըր) — արդյոք
 անջալ — 1. վախճան, չէրջ,
 2. տրամադրութիւն, հալ
 առ — ամօթ, պատկառանք
 առագամ — առատամ՝ արորի այն
 մասը, որի վրա տմբանում են
 խոփը և մաճը
 առափօղուն — առափոտյան
 առարգու բանալ — հետաքրքրող
 նյութի մասին խոսք սկսել
 առափ — առափ՝ արտի եզրային
 մի քանի ակոսները
 առէզ — սայլի երկար ու հաստ
 գերանները, որոնց վրա նըս-
 տած է սայլի տախտակամածը

առէջ — ստայնի երկարութիւնը
 ձգվող թելերի շարքը
 առէջք — կողովի, փսիաթի հիմ-
 նական հաստ ճյուղերը, որոնց
 վրա հյուսում են բարակ ճյու-
 ղերը
 առըշտօգալ — հորանջել
 առըչգան — իլիկ
 առմընդա — արորի այն մասը,
 որին տմբացնում են եզները
 շղթան
 առնագաւօր — առնակաւօր (կա-
 տաղի, չար երեխա)
 առնափոչ (Ախց.) — տառասաղի
 քառակուսան ծածկ
 առնառուդ — կատաղի, վայրաջկոտ
 առնէլիք — ստանալիք
 առնըվէլ — վիրավորվել, վշտանալ
 առջ — արջ
 առէզ — տեղ
 առէղի բարց, առգարարձ — տեղ-
 նարարձ
 առըռէլ — ընկրկել
 առլանի կաթ — օղի (փխր.)
 առխ — աստղ
 առխակար — ասեղնակար
 առխանի — առողանի
 առխաչափ — ասեղնաչափ
 առխէբուն — ասեղնաման
 առխընդէլ — ասեղնոտել
 առխընդօց — մարմնի որեէ մա-
 սում սուր ծակոցներ զգալը
 առխով — աստղով՝ դուրեկան
 աննաֆ — 1. արհեստակից, համ-
 արհեստ, 2. համաբութիւն
 աստընցու — աստառացու
 ասօղ — արորի մաճ
 ասօր (Ախք.) — այսօր
 ասօրիքան — այսօրեկեթ

ատօլ—վայրի պտուղ, մեծ մա-
 սամբ պատահում է արտերը
 վարելիս
 անվալ—հնում, վաղեմի
 ավարա—անգործ
 ավարիզ—չբեր գոմեշ
 ավգաս—երևի, գուցե
 ավզընօց — ավազանօց, ավազի
 հանքավայր
 ավէլանուն—մականուն
 ավէլնալ—ավելանալ
 ավէլնօրթ—ավելորդ
 ավէլտուն—գութանի վեցերորդ
 լուծը
 ավէլցընէլ—ավելացնել
 ավէլուզ—ավելուկ
 ավլէլ—ավելել
 ավրէլ—ավերել
 արա—երկու առարկաների միջև
 գտնվող տարածութիւնը, ձեղք
 արարա—սալ (երկու տնիվաւոր)
 արարածի—սալապան
 արայրդ—նրբանցք
 արախչին—ողամարդկանց սպի-
 տակ գլխաշոր, որ վրովում էր
 ֆասի տակից
 արասրբա—միջոց, հարմար ժա-
 մանակ
 արարաշխար—ողջ աշխարհը
 արգարօյ—արտարոյ
 արգալիլիս—ցորենի այն փուն-
 ջը, որ հնձվորները հունձը
 վերջացնելուց հետո մատու-
 ցում էին տանտիկնոջը՝ նրա-
 նից նվեր ստանալու համար
 արէստավօր—արհեստավոր
 արըմիշ էղնէլ, արըմիշ ըլիլ
 (Ախք.)—ալարել, ծուլանալ

արըրօլ—օրվա տալվորութիւն-
 ների տակ անհանգիստ քուն
 արթըզ—այնուհետև, այլևս
 արխանգ — լեռների կրճքերին
 երևացող փոսերը
 արխալուզ—արխալուզ
 արխէին—հանգիստ, ապահով
 արձէլ—արածել
 արձիվ—արծիվ
 արմաղան—հեռու տեղից բեր-
 ված նվեր
 արշիննօց—արշինանոց
 արցագուրթ—արձակուրդ
 արցըգէլ—արձակել
 անք—իրավունք, իշխանութիւն
 արօճալ, օրճալ—որոճալ
 արօս—արտերում բնակվող թռչ-
 նուն
 ափալ-թափալ—շուտափութ,
 շտապով
 ափաշկանքա—բացահայտ
 ափար-ափար—մեծ-մեծ, մեծի
 պես (խոսել)
 ափլլիէլ—խարխալել
 ափ ու խուլի էնէլ—աննկատելի
 վերցնել, թաքցնել, անհայտա-
 ցընել
 աքա—ազահ
 աքաարար—ազահարար
 աքաութէն—ազահութիւն
 աքան-ցաքան—անկանոն, ցաք
 ու ցրիվ
 անքմակիլ—հացագործ, հացթուխ
 աքաւ—ազաւ
 անֆարիմ—կեցցես, ապրես
 աֆէրիստ—աֆերիստ
 աֆիոն—ափիոն
 անֆօ—հիմար, ապուշ

Բ'ա—բա

բաբուջ—մաշիկ, հողաթիափ

բնդան—պարիսպ

բադյավա—ծրի

բազար—բազար

բազար էնէլ—սակարկել

բնգրրգան—վաճառական

(զգեստի)

բազի—երբեմն

բազի-բազի—երբեմն-երբեմն

բազուգ—բազուկ

բաթար—1. արեածաղիկ, 2. հա-

ցը թոնիրի մեջ զարկելու հալ-

մարանք, որ մեծ մասամբ

կլոր բարձի ձև է ունենում

բաթըգուգ—վայրի բույս, գործ

է ածվում իբրև գեղ

բաժինք—օժիտ

բաժնըվէլ—բաժանվել

բաժնէլ—բաժանել

բալա—որդյակ

բնն—փորձանք, պատիժ

բալաք (Ախց.)—խառուտիկ,

խայտարղեա

բալգոն—բալկոն, պատշգամբ

բալիչ—բալիչ (փետուրներով

լցված բարձ)

բալնիք, բանլիք—բանալի

բալուլ—բարուր, խանձարուր

բալուլէլ—բարուրել

բնլքի—գուցե

բախալ—մրգավաճառ

բախշա—բախշա

բախտ—բախտ

բաղաջ—բաղարջ

բաղինջ—փայտոջիլ

բաղնիք—բաղանիք

բամբառաք—1. բան ու գործ

չունեցող մարդ, 2. զվարճա-

խոս

բամբաստնք—բամբաստնք

բամբգուն—բամբակուն

բամօր—մի բան որ, քանի որ

բայլու կէղնի, բայլի կըլի—

հայտնի կգտնա

բայղուշ—ապուշ

բան—բան

բանալ—բանալ

բննգ—խալ, մարմնի վրա դուրս

եկած ուսուցիկ միս կամ խալ

բննգ—պատնէշ (դետի առաջ)

բանգիր—բանի գնող, հրամայող

բանիլ—բանել (աշխատել)

բանթօղ—աշխատանքի դադար

բանձրոնալ—բարձրանալ

բանձոռթէն—բարձրություն

բանջար—բանջար

բանջըրբըսուգ—բանջարբոսկ

1. վայրի բույս, 2. մանրիկ

կարկուտ

բանջըրխի—բանջար քաղելու

երկաթե բրիչ

բանցընէլ—բանացնել

բանօղչէք—աշխատավարձ

բաշ—բաշ

բաշիբօղուգ—բաշիբօղուկ

բաշլայէլ—սկսել, հախճառնել

բաշլըլ—տղամարդկանց զլխա-

նոց

բաշխէլ—բաշխել (նվիրել)

բաշմազ—բաշմակ (երեսները

փակ սրաքիթ կոշիկ)

բաջանալ—քենակալ

բառագի—1. անօգուտ, զուր

2. անվճար, ձրի

բնոստատ — անհիմն, հակառակ
 (խոսել)
 բնորոշ — վարսավիր
 բնորոշող — վարսավիրանոց
 բնո — գրագ
 բանմէնդ — կանայքի թավշյա պը-
 խաշոր
 բարագ — բարակ
 բարգընալ — բարակել
 բնորդան — բարտան (բրդյա մեծ
 պարկ)
 բարէգամութէն — բարեկամու-
 թյուն
 բարէվագիր — բարեվագիր (նա-
 մակ)
 բարէվ մեռ — մեռա բարով
 բարբրիդ — բարալիկ
 բարթ (Ախց.) — բարդ (խոտի կամ
 ցորենի 30—40 խութը)
 բարթըրցբնէլ — բարդացնել
 բարիբան (Ախց.) — պալար, բրշ-
 տիկ
 բարիզէնդան, բարիզէնթան
 (Ախք.) — բարեկենդան
 բարց — բարձ
 բարցմանուդ — ծագելի տեսակ
 բարսթ — վառուդ
 բարիօխ (Ախց., Ախք.) — հզիւու-
 թյան ժամանակ արտակարգ
 ցանկություններ և ախորժակ
 ունեցող կին
 բարք (Ախց.) — ախորժակ
 բարգբլօխ — գլխարաց
 բարցվօլի — բարցովի
 բաց ու խուփ էնէլ — բանալ ու
 փակել
 բնքրն էնէլ — սպասել
 բնքմնդ — մրդաջուր, պշար,
 օշարակ

բէ — բե'ր
 բէարուռ, բիարուռ — անապուռ,
 անամոթ
 բէրախտ — անբախտ
 բէբէլագան, բօբօլագան — բարե-
 լական
 բէբութ — գաշուշն (նաև գանակի
 մի տեսակը)
 բէդ (Կր.) — 1. մեծ, խոշոր, 2. կո-
 սիտ
 բէգաթ — անթույլատրելի
 բէգամագ — վիրավորված, անբա-
 վական
 բէդօվլաթ — 1. դովլաթ՝ ինչք
 չունեցող, 2. անառակ՝
 բէգա — վայրի ըույս
 բէթար — ազելի վատ, վատթար
 բէթաքար — անտեղյակ
 բէճ (Ախց.) — թիկունք, կոնակ
 բէմբ — բեմ
 բէմուրաթ (անեծք) — անմուրադ
 բէյ — գրավական, կանխավճար
 բէշիքնրթմն — ծնողների համա-
 ձայնությունը իրենց երեխանե-
 րին՝ հափահաս դառնալուց հե-
 տո, իրար հետ ամուսնացնե-
 լու մասին
 բէջարէլ — կարողանալ, պաշարել,
 գործը գլուխ բերել
 բէսուֆաթ — տգեղ
 բէվախտ — անժամանակ
 բէր (Կր.) — ոչխարների հետճա-
 շյա հանգստացնելու և կթելու
 վայրը
 բէրան — բերան
 բէրանբացուդ — բերանբացուկ
 (հաքսին խոսեցնելու համար
 արված նվերը)
 բէրանդու (Կր.) — օղակաձեցանց,
 որն անց են կացնում եզան

կզակին՝ կալից ցարեն չուտե-
լու համար
բէրզանդա—միայից հրացան
բէրզիլ—բեզարիլ
բէրէլ, փէրէլ (Ախք., Ախց.)—բերել
բէրընկար—բերանկալ
բէրընսօղ—երեսն ի վայր սողալ
բէրընփօխ—բերանփօխ (ուտելի-
քի փոփոխում)
բէրընփար—բերանս ի վայր
բէրթ—բերդ
բէրմուշք—պատահմունք
բէրօղէք—փոխադրովարձ
բըրըշկէլ—ցից նստել
բըրուք—գորշագուն թռչուն
բըզընխէխտ—կոկորդին սեղմե-
լով բեզդել
բըզլազ—բկլատ
բըզլիզ—բկլիկ
բըզօվ—բկով՝ մեծ ախորժակ ու-
նեցող
բըզըրզալ—պարազ չմտալու հա-
մար սրեւ գործ կատարել՝
առանց շտապելու
բըզէլ—բզել՝ հրել, խթանել
բըթընկօխ—ծայր ի ծայր լիքը
բըթին չընգնել—կողին ընկնել,
համառել
բըթթիլ—իրեն կորցնել, խառ-
նաշփոթել
բըթըշկութէն—բժշկութիւն
բըթուզ—կալե փոքրիկ անոթ
բըրբըլած—հնացած, կիսաքանդ
բըրբըլան—շտապխոս
բըրբուլ—բըրուլ, սոխակ
բըրզուզ—լնդեքի և այտի մի-
ջև ընկած տարածութիւնը
բըրընդած—խեղճ (մարդ)

բըրզըրզէլ—սխալ, վայր ի վերս
խոսել
բըլցընէլ—քանդել
բըլուզ—բլուզ
բըլսըլսալ—ջրի սղլաջակներով
հոսալը
բըլսըրիկան—բխխալող
բըլիկ էնէլ—մեկին «բըլիկ» ձայ-
նով վախեցնել
բըլիկալ—ստամբարից օդը բաց
թողնել բերանով, զկռտալ
բըլիկօց—զկռտալու ձայնը
բըլըրըլցընէլ—կոկորդին ձայ-
ներ հանել
բըլզուզ—կալե տման՝ յուզ, կաթ,
մածուն լցնելու համար
բըմըլէլ—փետրատել
բըմըլհան—փետրահան
բըմրուլ—փետուր
բընագոնէլ—բնակդիլ, հաստատ-
վել
բընագուն—բնադուն
բընալարց—բնավարձ
բընատէն—զուխանի հաստ շրդ-
թան, որով գուլանը կապում
են լծին
բընգալ—բունկալ
բընգըլնօց—բունկալնոց
բընուլթք—բնալորութիւն
բըշտէլցընէլ—բշտիկներ տառջա-
ցընել
բըռէլ—բռել
բըռնալօր—բանտարկյալ
բըռնօթիլ—քթախոտ
բըսնէլ—բուննել
բըստըրէլ—հնարովի բաներ շատել
բըրբընօղէլ—մամաղալել
բըրթէլ—բրդյա

բըրթէլ—բըրգել
 բըրթօգ—բըրդոտ
 բըրթօն—բըրդն
 բըրթուճ—բըրդուճ
 բըքշէլ—գոռոզաբար նստել
 բըքօնէլ—կերածը ստամոքսի վրա
 ծանրացած վիճակ
 բիզ—բիզ (հերյուն)
 բիթմիշ էղնէլ—հանկարծ երևան
 գալ
 բիթտուն—բոլորը, ամբողջը
 բիթօ—գառ
 բիլա—անգամ, նույնիսկ
 բիլազուգ—1. ձեռքի ապարան-
 ջան, 2. ջըհորի բերանին գըր-
 ված օղակաձև քարը
 բիձա—բիձա(ծեր մարդ)
 բինագինա—ի սկզբանէ
 բիշի—ալյուրով և յուղով թըխ-
 ված ք
 բիշիմ—տեսք, կերպ, կերպա-
 բանք
 բիջ—ապօրինի երեխա
 բիրագի—բոլորը
 բիրգան—հանկարծ
 բիրգան բիրա—անսպասելի,
 հանկարծակի
 բիրիք—բոլորը միասին
 բուբուլ (Կր.)—նորածին երեխա-
 յին փաթաթելու խանձարուր
 բուբուշիգ—1. կլորիկ, ուռուցիկ,
 2. գլխին փետուրներից ցը-
 ցունք ունեցող (հավ)
 բուգ—բուկ
 բուգ—ազդը
 բութիգ—բութիկ (կարճիկ)
 բութաուգ—կարճահասակ

բ'ուլուլ—կույտ-կույտ ժողոված
 (խոտ, հացահատիկ)
 բուլուլիգ—կլորիկ, բոլորակ
 բուխալա—գեր մարդկանց ծնոտի
 տակի միսը
 բսխէրիգ—բուխերիկ (պատի
 մեջ շինված վառարան)
 բուզ—գոլորշի
 բուզա—ցուլ
 բուզգէին—խոտի տեսակ
 բուզլամա—գոլորշով եփած (միս)
 բուզլամիշ էնէլ—գոլորշու մեջ
 պահել
 բումբար—կենդանու աղիք, որի
 մեջ բըրնձ, ուհան լցնելով
 պատրաստում են կերակուր
 բումբունալ—բումբունալ
 բուռ—բուռ
 բուննիլ—բուննել
 բուսու պահել—հետամուտ լինել
 բուրդուբղիգ—պատառ-պատառ
 բուրդիլ—բուրդու (գայլիկոն)
 բութշ—երեխաների չոշ ման
 գալը
 բութքա—ջահրայի վայրտե ճա-
 խարակը, որի վրայով սահում
 է լարը
 բուֆ—փնջածև կապ (կոշիկների,
 մագերի վրա)
 բօբըգնալ—բորկանալ
 բօբիլիգ—բորիկ
 բօբօլ—երեխաներին վախեցնե-
 լու երևակայական կենդանի
 (հրեշ)
 բօգի—վայրի բույս
 բօգբաշ—բոգբաշ (ճաշի տեսակ)
 բօգմիշ էնէլ—ցրել, ի չիք դարձ-
 նել

ըօթէլ—բօթել (մի կողմ հրել)
 ըօթըթէլ—բօթելի կրկ. ձեւ
 ըօթնօց — մատուցաբան
 ըօծօծ — բոծոծ
 ըօլամա—առատ, շատ
 ըօլէլ—առատանալ, շատանալ
 ըօլըրէլ — բոլորել
 ըօլօջ քոլոճ (սե կույնի ճիճու)
 ըօլուդ—սճակ
 ըօխչա—կապոյ
 ըօղազ—կոկորդ
 ըօղում — ցորենի կամ գարու
 հասկի ծայրի քիստերը
 ըօյ—հասակ (բարձրություն)
 ըօյախճի—ներկարար
 ըօյին—սպանդանոց
 ըօշ—գատարկ, սին
 ըօշա—1. գնչու, 2. մուրացիկ
 ըօշքօղազ—լացբերան, շատա-
 խոս, գատարկախոս
 ըօշկա—տակառ
 ըօշկաճի—տակառագործ
 ը'օջախ—ժախի մի տեսակը
 ըօռ—բոռ
 ըօռալ—բոռալ, գոռալ, բղավել
 ըօռըռալ—բոռալի կրկ. ձեւ
 ըօռըրոց—բոռըրոց
 ըօռէստան (Ախց.)—խոզովակներ
 ըօստան—բոստան, բանջարանոց
 ըօստընճի—բոստան ունեցող,
 մշակող
 ըօրանի—բազուկով պատրաս-
 տած կերակուր
 ըօրէզ (Կր.)—թուխ կամ ճերմակ
 գույնի կով
 ըօրփըսնիլ—բորբոսնել
 ըօրօգ—բորոտ
 ըօրֆ—բով

ըօրֆաֆօդ—բուլած բանի հոս
 ըօրֆէլ—բոհրել, բովել
 ըօց—բոց
 ըօցկալ—բոցկալ՝ թոնրի վրա
 գրվող թիթեղը
 ըօցկըլտալ—բոցկըլտալ
 ըօքօն—բոքոն (թոնրում թրխ-
 ված հաց)

Գ.

Գազ—գազ (փշաթուփ)
 գազըզիլ—գազազել
 գաթա—գաթա
 գալ—վայրի բույս
 գալ, քալ (Ախք., Ախց.)—գալ
 գալաճօշ (Ախց.)—չոր թանով և
 սոխառածով կերակուր
 գալըստագան—գալստական (պա-
 տահական, չնախատեսված)
 գալստ—գաղթ
 գամըրո—գամփո
 գանգըզվիլ—գանգատվել
 գանգըզվօր—գանգատվոր
 գանիլ—գանել, զզվել
 գանձ—գանձ
 գառ—գառ
 գառիդըմազ—գառի դմակ (վայ-
 րի բույսի մի տեսակը)
 գառիխօդ—գառի խոտ (վայրի
 խոտի մի տեսակ)
 գառնահատիգ (Ախց.)—գառնա-
 հատիկ (խաշած ցորեն, որ
 նվիրում են հարեաններին և
 հարազատներին ծաղկազարդի
 ժամանակ)
 գառչանգաշ—գառականջ (վայրի
 բույս, որ հում-հում ուտում են),
 գառչօգ—գալչոկ 1. մեղաման,

2. ծաղկաման

գլավ—գավ

գլավ(ա)ռագբիդուն—գավառագբի-
տուն, ամենագետ (դործ է
ածվում հեգնական իմաստով)

գլավաոցի—գավառացի

գարախիգ (Կր.)—վիզը սևախառն
դեղնագույն հավ

գարէստան—գարիներ

գարբընցան—գարնանացան

գարի—գարի

գարինաց—գարեհաց

գարնան գըլօխ—գարնանամուտ

գաքառթ—աքլորի, հնդկահավի

կատար

գէգէգ (Ախց.)—մատակի ձագ

գէգընփօր—գետնափոր

գէգին—գետին

գէգին քցէլ—գետնել

գէլ, գլա—գալ

գէլաս—ծեծած ու թրջած կտա-
վատ

գէլաստ էնէլ—ծեծած ու թրջած
կտավատը տրորել, հասալել

գէլըռնազ—փոքրիկ փայտ, որ
բեռը կապելուց հետո անց են
կացնում պարանի մեջ և ոլո-
րում՝ կապը ամրացնելու հա-
մար

գէլթօզ—1. հարձակման ժամա-
նակ գալի թաթերով արձա-
կած փռին կամ ձյունը,
2. փխր. իմաստով՝ մեկին հա-
մոզելով խաբել

գէլխէխա—գալ խեղդող (շուն)

գէղ—գյուղ

գէղացի—գյուղացի

գէղվրա խօսել—մի բանի մա-

սին ընդհանրապես, վերացա-
կան, ոչ կոնկրետ խոսել

գէղօվի—ամբողջ գյուղը

գէշ—գեշ, վատ

գէշընալ—գեշանալ (վատանալ,
տգեղանալ)

գէշութէն—գեշություն

գէշիբուլուզ—աքացիա

գէրէզմընօց—գերեզմանօց

գէրթաստան—գերդաստան

գըդազ—գդակ

գըդալ—գդալ

գըդըլդել—գդլոել, դալ-գդալ
ստեղ

գըղընօց—գդալնօց

գըգլէլ—գդալել

գըգնօղչէք—գտնելու վաքձը

գըղնօվի—գտնովի

գըզէլ—գզել

գըզիր—գզիր

գըզվէլ—իրար քաշքշել

գըզվէցընէլ—իրար հետ կովաց-
նել (շներին, աքաղաղներին)

գըզրար—գզրար

գըզուզ—կատակախաղ

գըթուցընէլ—գժռացնել (զայ-
րացնել, ջղայնացնել)

գըլգըլալ—գլգլալ

գըլգըլած—1. հնացած, մաշված,

2. ծերացած

գըլգըլվէլ—1. մաշվել, հանալ,

2. ծերանալ

գըլըխիօնձի—գլուխկոնձի

գըլընթօր (Կր.)—գեր, գիրուկ

գըլոակէլ—1. շատ լաց լինող
երեխա, 2. առաջին անգամ

վերի լնդից ատամ հանող երե-
խա, 3. երկու-երեք անգամ ա-

մուսնացած մարդ
 գլխահան էնէլ—մտադրություն
 նից շեղել, մոլորեցնել
 գլխանց—սկզբից, նախօրոք
 գլխատագ—գլխատակ
 գլխէլ—գերազանցել
 գլխօխ—գլուխ
 գլխօխ աղալ—սպանել
 գլխօխլա—գլուխլա (նորապսակ
 հարսի գլուխը լվանալու հան-
 դեսը)
 գլխօխքար—գոհն, ինչ արած
 գլխօրագ—գլխրակ, (երկաթե
 օղակ, որ երեսաները գլխրե-
 լով խաղում են)
 գլխօրէլ—գլխրել
 գլխօրդմբան—չափից տվելի գեր
 գլխօրընջիգ—չաղիկ, գիրուկ
 գրնգէլ—գնգել (խմորը)
 գրնգրիգ—գնգրիկ
 գրննօց—գնանոց
 գրոէլ—գրոփէլ—գոհյ~գոփել
 գրոէխ (կր.)—թարախ
 գրորշտէլ—հրել, բոթել
 գրորստալ—զկոտալ
 գրոսէլ—քայլելիս ոտքերը գետ-
 նին քսքսելով կոշիկները մաշել
 գրոքաշ—քարշ տալով տանել
 գրոգանօց—գրկանոց (երեխա)
 գրոգրնագ—գրտնակ
 գրոգրնգէլ—գրտնակել
 գրոթըլիգ—գրծիկ (սնկանման
 բույս, որի արմատը ուտում
 են)
 գրոօց—գրոց (երևակայական
 էակ, որ մարդկանց հոգին է
 առնում)

գլխօղի ծոցը (անեծք)—մահ, գե-
 րեզման
 գիգնալ—գիտենալ
 գիլա—խաղողի հատիկ
 գիլաս—կեռաս
 գինգալիք—օրավարձ
 գինէրփուգ (կր.)—գիներբուկ
 (վայրի բույս, որ գործ են
 ածում ձիերի վերքերը բուժե-
 լու համար)
 գինի—գինի
 գիվա, գեվա—լրբ, իրբ թե
 գիֆտօվ—կարծիքով, գիտացածով
 գյա—1. պահ, ժամանակ, 2. կուր,
 անօգուտ
 գյագա—գյատա
 գյաննճաղ—գալիք, սպասելիք
 գյալնէր—մուտք, եկամուտ,
 օգուտ
 գյահրա էնէլ—թըջած կտավատը
 տրորել
 գյամ—սանձ
 գյամէլ—սանձել
 գյամի—նալ
 գյանա—շան սջիլ, տիզ
 գյառգյառի սէլ—երկու անխմանի
 փոքրիկ սայլ
 գյառգի քաշէլ—բրգյա գործը-
 վածքները կամ կաշին ձգել և
 մեխերով ամրացնել հարթ
 գետնին՝ հարթացնելու և մե-
 ծացնելու համար
 գյատլանշիշ էղնէլ—հորանջելով
 ձգրտվել
 գյավանգ—շատախոս
 գյալմըշտի չըբուխ—ճկուն ճի-
 պոտ՝ բուրդ ձեծելու համար

գլուգամ—5—7 ամսական գառի
բուրդ

գլուլաշ—կոխ, ըմբշամարտ

գլուլլա—փամփռուշտ

գլուռ—հորդ, առատ

գլուռցընել—առատացնել, շա-
տացնել

գլոզայագան—թանկագին, բնաիր

գլոզուգ—ախնոց

գլոլ—լճակ

գլոջուգ—կատունների բեղմնավոր-
ման ամիսները (փետր., մարտ)

գլօքս—կուրծք

գնեգում—նեղբերան աման

գութանաբոյ—երկայնության

չափ

գութընվար—գութանավար

գութնէլ—գութանել

գութնըվօր—գութանավոր

գութնի էշ—գութանի հիմնական
կազմը, որի վրա հաստատ-
վում են մյուս մասերը

գութ—գութ (պատրույգ)

գութրա—գուլպա

գութուլ—լորիանման վայրի բույս

գութուլէլ—ծայրերը իրար բերե-
լով հավաքել, ոլորել

գութման—հույս

գութմոյ—առատ

գութնդ—գութնդ (խմորի կամ այլ
շաղախի գնդաձև պանդածը)

գութնէին—արեկող, հարավային

գութ—գութ (ամբողջական փայ-
տից պատրաստած աման)

գութո—գութ

գութի—գութի (փակ, խավար)

գութ-գութ—բարձրագույնորդ

գոգ—գոգ (մեզ)

գօզկար—գոգկապ (միգարգելու-
թյուն)

գօզդ—գոգոտ

գօթէնալ (կեն.)—կեղտոտվել

գօթէցած (կեն.)—կեղտի մեջ
կորած, կեղտոտ

գօլ—գոլ

գօլխընէլ—հրաշքել, բորբոքել

գօնալ—գոլանալ (տաքանալ)

գօլցընէլ—գոլացնել

գօլօշի—գալորշի

գօղածուրիգ—գողածուրիկ (դո-
ղունի)

գօղդուգ } —գաղանի կերպով
գօղդուց }

գօղինք—անկողին

գօղնալ—գողանալ

գօղութէն—գողություն

գօմբ—գոմպ (բուսնյաքի հար-
ված)

գօմբէլ—բոռնցքով հարվածել

գօմէլ—ժողովել, գրգել

գօմշիկօղօշ—գոմշիկատոշ (մա-
նիշակագույն ծաղիկ)

գօյ—գոհ

գօյութէն—գոյություն

գօնյա—գոնե

գօնչիգ—գոնչիկ (խիլի)

գօնչօ—գոնչո (գեր, խոշոր)

գօնչօգլօխ—մեծ գլուխ

գօշգօշալ (Ախց.)—խոխոջէլ

գօշի—գոճի

գծո—գերեզման

գօռգրոալ—գոռգոռալ

գօռգրոց—գոռգոռոց

գօռնափըշտիգ—երեսակայական

կենդանի, որ գիշերները շքե-

ջադատում է դերեգմանոցնե-
րում

գօվէլ—գովել

գօվընդ (Կր.)—սլարի անուն

գօրա—համասպատասխան

գօրդ—գորա

գօրդընուզ—գորտնուկ

գօրձէլ—գործել

գօրձէլի—գործելի (ածուխ)

գօրձէվօր—գործեվոր (արորի այն
մասը, որին ամբայնում են
լծի փոկը)

գօրձի շօր—աշխատանքային
զգեստ

գօրձօղչէք—գործելու՝ հյուսելու
վարձը

գօրմամիչ—հետ

գօք—գոգ

գօքնոց—գոգնոց

Դ

գարազ—գարազ

գարադխանա } գարադանոց
գարդընօց } (կաշի պատրաս-
տելու արհես-
տանոց)

գնգմա—1. հագիվ, 2. երբևիցե

գնդյանագ—դադանակ

գնդատտան—դատատան

գնդիլ—գառել (աշխատել)

գնդում—դատում (աշխատանք,
ջոնք, նպատակ)

գնդումըդ կտտար—նպատակդ ի
կտտար

գնդգլա—գազգահ

գնթոիլ—հոգնել

գնժան—գաժան

գնլ—դալ (նոր ծնած կռիվի կամ
ոչխարի տոաջին կաթը)

գնլիղանլի—1. ծուռ, խենթուկ,
2. աժդահա

գնլլաք—վարսավիր

գնլլաքխանա—վարսավիրանոց

գնխն—վայրկյան, ակնթարթ

գնխըլ—խանութի այն սեղանը,
որի վրա հախում և վաճառում
են ապրանքը

գնհլ (Ախց.)—անտառիկ, ծա-
ռաստան

գնհուգ(Կր.)—դահուկ (մեծ սահ-
նակ, որով ձմեռը խոտ են
կրում)

գնդէլ—գաղել (1. խորովել, այ-
րել, 2. կսկիծ, վիշտ պատճառել)

գնդձ—գաղձ

գնդման—գաղվածքի նշան
(կենդանիների վրա)

գնմաղ—քիմք

գնմըրճնօց—գարբնոց (նաև
գարբնոցների թաղը)

գնմրբի—գարբին

գնմքնչ—եղտնակ նվագող գուռ-
նաճու. դամբ՝ տոնը պահող

գնյէգ—գայակ (տատմեր)

գնյի—1. մեծ, ավագ (մեծարտ-
կան բառ), 2. քեռի

գնյլիճ—գահլիճ

գնյնա—ճաշի ամանները լվա-
նալու շօր

գնն—1. հացահատիկ, 2. կերա-
կուրն եփելու աստիճան

գննդանա—տխմար, ապուշ

գննդանօղ—անճար

գնջէլ—գաջել

գնոարա—տախտակե միջնա-
պատ

դ'առցընէլ—դարձնել
 դասատուն—գասատուն (գըպ-
 րոց)
 դնտա—գտտա (կանաչի, ծաղ-
 կի փունջ, նաեւ նվագախումբ)
 դնտախուն—քաթանից պատ-
 րաստած ստվան, որի մեջ
 փաթաթում են լավաշ հացը
 դնտէլ—դատտել (շարել, դար-
 տել)
 դնվան—ուղտ
 դավաթվօր—հարսնաւ դնացող
 դավի—դավի, վեճ
 դ'ավի-դառարա—աղմուկ-աղա-
 ղակ
 դնվի զանգուլագ — զանգակաձև
 դեզնագուշն վայրի անհոտ
 ծաղիկ
 դնվի սարօն—մանրիկ թփերով
 բույս, որը տրտելիս սապոնի
 նման փրփրում է
 դավուլ—գավուլ (թմբուկ)
 դավուլձի—գավուլ նվագող
 դնրամըթել—մի կերպ պակասը
 լրացնել, սարքել
 դնրբաս—գարբաս
 դարբէդար—թափառական
 դարդագ—գալտարիկ
 դարդաժած—անհանգիստ
 դնրդլման—վշտակից
 դնրդլմմիշ էղնէլ—դարգերը
 իրար պատմել
 դարձուվարժ էնէլ—վերցնել-դը-
 նել, խորհրդակցել
 դարիվար—գար ի վայր
 դարիվէր — գար ի վեր (դեպի
 վեր)

դարման — դարման, 1. հարկ,
 2. սպեղանի
 դարմըննօց—հարդանօց
 դարոէլ—դարոնել
 դարց—դարձ
 դարցընէլ—դարձնել
 դարցըվօր—գարձվոր (ագեղ)
 դարցըվօրվէլ—գարձվորվել (աը-
 գեղանալ)
 դափ-դարդագ — բոլորովին դա-
 տարկ
 դնք—խաղ, դավ
 դնքութէն—գաքություն (նեն-
 գություն, խարդախություն)
 դնֆ—դափ
 դաֆա—ախնթարթ
 դնֆ էնէլ—վռնդել, վտարել
 դնֆձի—դափ նվագող
 դնֆտար—տետր
 դէ, դէ — մեկին պաշտպանելու
 համար տրվելիք բացագան-
 չություն
 դէզ—գեզ
 դէի—իբրեւ, որպէս
 դէղէլ—դեղել (թունավորել)
 դէղին—գեղին (ոսկի)
 դէղձ—գեղձ
 դէղնութէն—գեղնություն
 դէյրա—գէյրա
 դէրի (Կր., միաց.) — գյուղական
 տոնախմբություն
 դէրվիշ—գարվիշ
 դէփ-դէղին—բոլորովին գեղին
 դէք (աղբ ու գէք)—կեղտ
 դըբա—գեպի
 դըբնէլ—գիպնել
 դըբշըբ — դըփշըփ (նվագաւոր,
 աղմկով)

զըզէլ—զգէլ, (լրացնել, ուղղել)
 զըժգոյէլ—զժգոհել
 զըժժալ—զըժժալ (ականջը)
 զըխկ ու շըխկ—գիտիկ ու շխկ (աղ-
 մուկ)
 զըմադ—գմալ
 զըմբալ—գմբալ (ընկնել)
 զըմբդմբոց — 1. դմբոց-ի կրկ.
 ձեք, 2. գործը ավելի թեթև
 պատկերացնել, քան է իրա-
 կանուս
 զըմբէլ—ծեծել
 զըմբըռ—զեր
 զըմբըռջիգ—չաղլիկ
 զըմբօ—ապուշ, բխամիտ
 զըմբօց—թմբուկի, պայթյունի,
 ծեծի ձայն
 զըմգըզօր—գմակալոյր
 զըմզուդ (Կր.)—գուլոս ընկած
 ճակատ
 զըմըշխիգ—գիրուկ, ամուր
 զըմոէլ—թմբել
 զընգընալ—մեղմ երգել
 զընգըռնէլ—ուռնել
 զընգըռնէլ (Գր., Ախց.)—կակուխ
 միս
 զընել, թընէլ (Ախց., Ախք.)—դնել
 զընջանալ—գինջանալ, հանգըս-
 տանալ
 զընքսէլ—գնքսել
 զըռ—դեռ
 զըռգըռալ—մրթմրթալ
 զըռգօն—կաքավի մի տեսակը
 զըռգօշ (Ախց.) — խորշամած,
 կնճռոտած
 զըսէն—գըսից
 զըսէվանց—գըսի կողմից
 զըսնավուր—գուրսնավուր (գըր-

սում հագնելու, ոչ ամենօրյա,
 տոնական զգեստ)
 զըրբ—զարկ, հարված
 զըրգան—երեք մատանի եղան
 զըրգից—գրկից, հարևան
 զըրէցրէ—կամաց-կամաց
 զըրըմբալ—վայր ընկնել
 զըրըստէլ—գըստել (լրացնել,
 հաջողեցնել)
 զըրուստ—գըրուստ
 զըֆաիգ—գֆաիկ (ուղտի, ածի
 աղվամալ
 զի—կողմ
 զիզանի ընկնել—կարգավորվել
 զիզանի—ուղիղ, կանոնավոր
 զիլբանդ—թարգման
 զիլիմ—շերտ, հատվածք (մեծ
 մատամբ մըզեղենի)
 զին—հավատ
 զինգ—գինգ
 զիշկին—ծեր, տարիքավոր
 զիվագաթար—անհանգիստ
 զիվանբաշի—գիվանբաշի
 զիրագ—գիրակ (հենակ, նեցուկ)
 զիթթմէլ—գըդէլ, հրէլ
 զիթսագ—գիրսակ (վառարանի
 անկյունածե խողովակ)
 զիք—գիք (զառիվեր)
 զուգ—գուգա (բերանն ու շըր-
 թունքը միասին)
 զուաման—մեգ
 զունգունալ—քթի տակ մեղմիկ
 երգել
 զունչ—գունչ
 զուշման—թշնամի
 զուս—գուրս
 զուր—գուր (հյուսնի գործիք)
 զուրան—հարթ

Գուրգյար—հյուսն
 Գնէրթմիշ էնէլ—գրդել, խթել
 Գութան (Ախց.)—խանութ
 Գօլօմա—մեծ տեսակի հավ
 Գօթօշ—գողոշ
 Գօլազ—ջրաման
 Գօլ—ոչխարների և այծերի ծինը
 Գօխ—գոխ (աղաջիւի)
 Գօխտուր—բժիշկ
 Գօղ—գող
 Գօղալ—գողալ
 Գօղբղալ—գողգողալ
 Գօղցընէլ—գողացնել
 Գօղցըվօր—գողացնող
 Գօնիք—մատնաքարշ հաց
 Գօշ—կուրծք
 Գծշագ—գոշակ (հերքնակ)
 Գօշլուգ—կրճկալ
 Գօստ—բարեկամ
 Գօթազ—փայտե կուժ

Զ

Ղարնիլ—զարնել (նիհարել)
 Ղաթիլ—առանց ալգ էլ
 Ղազա—այլ
 Ղաղալ—նենգ
 Ղաղալ—փոքր շուն
 Ղամբ—ջրաղացի քարերի շուրջը
 նստած ալյուրի փոշին, որից
 հաց են պատրաստում շների
 համար
 Ղայ էնէլ—փչացնել
 Ղայիֆ—նիհար
 Ղայլա տանէլ—գլուխ տանել
 Ղայմար—զահմար (սաստիկ
 ցուրտ)
 Ղայրումար—զահրումար (օձի
 թույն)
 Ղանգուլագ—զանգակ

Ղանն էնէլ—համարել
 Ղանոֆաթ—կատակ
 Ղանֆա—ուշք
 Ղավալ—անբախտություն, աղետ
 Ղավագատուն—արգանդ
 Ղանվանդ—շատախոս
 Ղանվանդամիշ էղնէլ—շատախոսել
 Ղար—երեկ
 Ղարար—ջնաս
 Ղարզըմբա—մեծ, ահեղի
 Ղարզընդէլ—զարզանդել
 Ղարզօռի—զարի զօռով (նարգի
 խաղալիս շատ գույգեր բերե-
 լով տանել)
 Ղարթ—զարդ
 Ղարթիլ—զարթնել
 Ղարթուն—արթուն
 Ղարնրվիլ—զարնվել (սիրահար-
 վել)
 Ղարուբանք—զարհուրանք
 Ղարփ—զարբ (հարված, թափ)
 Ղաֆթէլ—զավթել
 Ղաֆրա—զաֆրան
 Ղէլվիլ—վարժվել, ընտելանալ
 Ղէյ—զեն (ուղի, հետք)
 Ղէյթաղիլ—զէյթաղի (ծիրնապտղի
 յուղ)
 Ղէյթուն—զէյթուն (ծիրնապը-
 տուղ)
 Ղըբարդէլ—զրպարտել
 Ղըբըռիշ—որեւէ գործիք, խառնիշ
 Ղըբնէլ (Ախց.)—հարստահարել,
 զրկել
 Ղըբըռուգ—ջրալի, անհոմ
 Ղըբուն—անդրաժամարտիք
 Ղըգէո—զկեռ
 Ղըգըռագալ—զկոտալ
 Ղըզվիլ—զզվել

զըլէլ—տրագացնել (քայլովածքը),
 բարձրացնել (ձայնը)
 զըխկալ—թափով ընկնել կամ
 գիպչել մի բանի
 զըխտիլ—ուտել (վիրաւորական)
 զըմբալ—ընկնել
 զըմբէլ—ծեծել
 զըմբիլ—հաստ մինգար
 զըմբօ—մեծ, տհաճին
 զըմբրուխա—զմբուխտ
 զընար—սեպացած քարածայտ
 զընգացընէլ—1. «զընգ» ձայն
 հանել, 2. փխբ. լուրը տեղ
 հասցընել
 զընզըռ—զընզըռ—ատամները
 կրճտացնելով (գոգալ)
 զընգօց—զնգօց
 զընդան—զնդան (մեծ կարաս)
 զընջիլ—շղթա
 զըռ—1. բռի, 2. անպետք
 զըռզա — 1. դռան փակ, 2. կռ-
 պիտ, անգետ
 զըռզըռըն—զըռի կրկ. ձևը
 զըռզօռի—անմիտ համառելը
 զըռթ—մեկին արհամարհելու,
 ծաղրելու բացադանշություն
 զըռլամա—զըռի պես, կոպտա-
 բար, հիմարարար
 զըռտան—շատ լացող (երեխա)
 զըվարթ—զվարթ
 զըվրոնէլ—թրե դալ
 զըվրոցընէլ—պտտեցնել, մտն
 ածել
 զըրզըմբա—մեծ, վիթխարի
 զըրզընգալ—գողալ, սարսուռ
 զգալ (վախից)
 զըրըխկալ—զըխկալ (վայր բնկ-
 նել)

զըրըմբալ—վայր ընկնել
 զըրցէլ—զըռցել
 զըփիզ—պարի տեսակ
 զիան—ֆիաս
 զիանքար—ֆեռտարար
 զիբիլ—աղբ, կեղտ
 զիզի-րիզի—խոյտարդեա, զույ-
 նըզգույն
 զիլ—ուժեղ, բարձր, սուր
 զիլֆիխար—1. հատու, 2. հալ-
 լունի թուր
 զիրուզիբիլ—կեղտ ու մուր
 զուգըր—զուտ
 զուլալ—զուլալ (մաքուր, վճիտ)
 զուլում—զուլում (աղետ, ան-
 տանելի)
 զուռնաճի—զուռնա նվագող
 զուքէլ—զուգէլ
 զօզօ—չափից ավելի երկայնա-
 հասակ
 զօլ—շերտ, գիծ
 զօլավօր—զոլեր ունեցող, գծավոր
 զօլ-զօլ—շերտ-շերտ
 զօխ—զոխ
 զօմբօ—մեծ, խոշոր
 զօնքանչ—զոքանչ
 զօռ—զօռ
 զօռա—զոռա (բռնակալ)
 զօռայութէն—զոռայություն
 զօռէլ—զոռել (1. ստիպել, 2. ճիգ
 թափել)
 զօռթուփօռթ—սուտ ու սխալ
 զօվ—հով
 զօրանալ—զորանալ (աճել, մե-
 ծանալ)
 զօր—ցերեկ
 զօրութէն—զորություն
 զօրքօվ—զորավոր

էպէլ—եկել
 էզօր—եկօր
 էշ, էս, էն (էեն.)—այդ, այս, այն
 էզման, ըզման—այգպես
 էզպէս—այգպես
 էթիսար—անդորրագիր
 էժան, աժան—էժան, արժան
 էժըննալ—էժանանալ
 էժըննոց—էժանանոց
 էլ—էլ
 էլա—գոնե, թեկուզ
 էլանան—գառառան—ուրիշներ
 խոսակցութեան ատարկա գառ-
 նալ
 էլի—էլի
 էլիօր—իհարկե
 էլօղլի—օտար մարդ
 էլթէլ—հաղթել
 էլթիար—ծել
 էծէրր գալ—բարկանալ, խոռովել
 էզած-չէզած—եղած-չեղած (բո-
 լոր ունեցածը)
 էզնէլ—լինել
 էման—այնպես
 էմանօր—այնպես որ
 էմէրուզ, էրէմուզ—ամուլ՝ բնավ
 չծնած մատակ
 էյթաք էզնէլ—ապագիւնել
 էյթիսար — 1. ամոթանք,
 2. խղճամտանք
 էյրաթի—ոչ հիմնական, ժամա-
 նակավոր, երեւուն
 էնէլ—անել
 էնդի—գրա համար
 էնթին, անթին—այն կողմ
 էնդըդի—այնչափ

էնպես—այնպես
 էնօնք, անօնք—նրանք
 էնօրէն յէդէֆ— 1. այնուհետեւ,
 2. նրանից հետո
 էշիկաթնուզ—էշիկաթնուկ (վայ-
 րի բույս, որից պտոն կաթ-
 նանման հեղուկ է դուրս գա-
 լիս)
 էշիս—էշիս (եռանդ, անորժակ)
 էսթիս, ասթիս—այսօրին, այո-
 կողմ
 էսման (լսման)—այսպես
 էսքան—այսքան
 էսօր, ասօր—այսօր
 էվալլա—շնորհակալ
 էվէլի—ավելի
 էվէլի անուն—մականուն
 էվէլնալ—ավելանալ
 էրած—երազ
 էրզըսնոց—երկուսանոց
 էրզու—երկու
 էրզու յաշքանի—երկուաշքանի
 (երկու բաժին ունեցող)
 էրզու յէրէսանի—երկերեսանի
 էրզու հօքավօր—երկուհոգավօր
 (հղի կին)
 էրզու շարթի—երկուշարթի
 էրզու տագ—երկտակ
 էրէթիզ—էրէթիկ (կաշու հիվան-
 դութ յուն)
 էրէլ—այրել
 էրէխա—երեխա
 էրէշիօղալ—հորանջել
 էրէվալ—երևալ
 էրէվընէլ—երևացնել
 էրէվութ—երևույթ(ք) (տեսք,
 արտաքին)

էրէրալ—երերալ
 էրէրմանի—երերուն (թափառա-
 կան)
 էրընէլ—էրանել (քամու միջո-
 ցով հատիկից հեռացնել հարգը,
 թեփը)
 էրընջնագ—երնջնակ
 էրթ—հարդ
 էրթալ—երթալ
 էրթօղ—գնացող
 էրթում—երդում
 էրիգ (Ախց., Ախք.) — այրիկ,
 ամուսին
 էրինջ—երինջ
 էրիշտա—էրիշտա (տանու պատ-
 րաստած մականոն)
 էրնէգ—երանի
 էրք—գետնի մեջ ցցած սեպ,
 որից ձի են կապում
 էրքէլ—ձին էրքին կապել
 էրօցք—ջերմ (հիվանդություն)
 էփէլ—եփել
 էփէյի—բալական
 էփէջա—բալական
 էփօղչէք—եփելու վարձը
 էք—էգ
 էքէզէն—իդական սեփին պատ-
 կանողներ
 էքիզ—զույգ, երկվորյակ

Ը

Ըզգալ—զգալ
 Ըզգուշ—զգուշ
 Ըլիլ (Ախց. և Ախք.)—լինել
 Ըլի օր (Ախց. և Ախք.)—լինի
 որ (կարող է պատահի)
 Ըխչի—աղջիկ

Ըծէվար—մի տեսակ ծածկալե-
 զու, որ կազմվում է ձայնա-
 վորների մոտ ծ բաղաձայնի
 ափեւացումով
 Ընգէրք—ընկերք
 Ընդանիք—ընտանիք
 Ընդոէլ—ընտրել
 Ընդուր—նրա
 Ընդօնք—նրանք
 Ըննօց—իննանոց
 Ընչացու—ինչացու
 Ընչնօց—ինչանոց
 Ըշտը—անավասիկ, հենց
 Ըռամ քցօղ—կախարդ, գուշա-
 կող
 Ըռընդիգ—գեղեցիկ (նաև տրտ-
 մաբական իմաստով)
 Ըսէլ—ասել
 Ըսկուն—իսկունի
 Ըսման—ախպես
 Ըսպանլըլ—սպանալս
 Ըտտիբէլ—ստիպել

Թ

Թարաղ—թարաղ (սնակ, ափսե)
 Թարաղ բընէլ—հանգանակել
 Թանրաշուր—կավիճ
 Թանրառուգ—1. անմիտ, 2. տգեղ
 Թարլէլ—նետել, գցել
 Թագլէլ—թակալել (ուզիկ կարել)
 Թագյալ—թակյալ (ուզիկ կար)
 Թանդարուգ—թադարուկ (պատ-
 րաստություն)
 Թանգա—նոր, թարմ
 Թանգադան—վերստին, նորից
 Թանդբէ—համբիշ, տերողորմյա
 Թազըրէլ—նախատել, կշտամբել

Թագի—Թագի (որսի շուն)
 Թաթագիշ—Թաթակիշ
 Թաթալարազ—ապաշնորհ, խա-
 բեքա
 Թաթաշօր—երեսայի թևերը փա-
 թաթելու շոր
 Թաթավ (Ախյ., Կր.)—հորդ, ջրա-
 լի անձրև
 Թաթարբօրադի—կերակուր՝
 պատրաստած խմորից, յուղից
 և սխտորած մածնից
 Թաթարիա—անմիջապես
 Թաթխել—Թաթախել
 Թաթման—Թաթման, ձեռնոց
 Թաժա—հոր, թարմ
 Թալագ—Թալակ (թակարդ)
 Թալաթօռէլ—համոզել
 Թալալ—1. մանրամասն, 2. մու-
 հետիկ
 Թալան—Թալան
 Թալաֆէ էնէլ—վառնել, փչացնել
 Թալգըդէլ—Թալկատել
 Թալէթըլէլ—1. որևէ բանի փա-
 փագել, 2. երեսայի՝ հատա-
 կին շուռ ու մուռ դալը,
 3. անառողջ լինել
 Թալիւ—Թալիս (մեծ սալան)
 Թալիւման—Թալիւման
 Թալնէլ—Թալանել
 Թալա, Թալիւ—գլխունծի
 Թախտարիթի—փայտոջիլ
 Թախտու—Թախտու (հավի լրիվ
 չձեւավորված ձուռն)
 Թախում—Թախում (1. համա-
 պատասխան, 2. սարք, 3. խումբ)
 Թաղալա—պարերգի տեսակ
 Թաղար—Թաղար

Թամայ—Թամալ (շենքի հիմք)
 Թամամ—լրիվ
 Թամայ—Թամահ (տխորժանք,
 ցանկություն)
 Թամայէլ—Թամահել
 Թամաշա էնէլ—նայել, դիտել
 Թամրա էնէլ—պատվիրել, ալլա-
 պըրել, իրազեկ դարձնել
 Թամբալ—ծույլ, ալարկոտ
 Թամուզ — 1. ամբողջովին,
 2. մաքուր
 Թայրաշ, Թայդաշ—հասակակից
 Թայմին—կարծիք, չափ, ենթա-
 դրություն
 Թաշնա—ազատ
 Թայֆա—Թայֆա
 Թանագուդ—որևէ մեկին իրեն
 հովասար ճանաչելը, բանի
 տեղ դնելը
 Թանաք—Թանաք
 Թանաքա—Թիթեղ
 Թանաքանի—Թիթեղագործ
 Թանդ—Թանիկ
 Թանգարագար—Թանկ վաճառող
 Թանգընօց—Թանկանոց
 Թանգ ու կրակ—խիստ թանկ
 Թանթանա—Թանթանա (կանա-
 ցի գլխավարդ)
 Թանի ճանջ—Թանի ճանճ (փխր.
 տմեն բանի մեջ խառնըվող)
 Թանլէլ—Թալանել
 Թանխաշ—Թանխաշ (այլուրով,
 յուղով և թանով պատրաստ-
 ված կերակուր)
 Թանձըրնալ—Թանձրանալ
 Թանջարա—պղնձյա տման
 Թաշախուստա—նազկտանք
 Թառած—Թառչարժ (հավին

Թառած տեղից շարժելը)
 Թառլան—Թառլան
 Թաս—Թաս
 Թանսագ—Թառակ
 Թանսիր—պատիվ, նամուս
 Թավա—Թավա (տապակ)
 Թավապա էնէլ—մատուցել
 Թավալգըլօր—Թավալգլոր
 Թավան—առաստաղ
 Թավաքյալի—անխմատ, անհիմն
 Թավուր—տեսակ, ձև
 Թարալս—Թարալս
 Թարաք—գարակ, հարկ
 Թարաքյամա—Թարաքյամա
 (պարեզանակ)
 Թարանֆ—կողմ
 Թարգէլ—վերջ տալ
 Թարգըս տու—վերջացրու, ձեռք
 քաշի
 Թարդի—դերձակ
 Թարթիչ—Թարթիչ
 Թարիֆ էնէլ—պատմել, հաղորդել
 Թարս—Թարս, հակառակ
 Թարսընա—հակառակ կողմից,
 հակառակի պես
 Թարսըվէլ—հակառակվել
 Թարսթարսընա աշէլ—խեթ-խեթ
 նայել
 Թարք—ձիու գավակը
 Թարքըրէլ—կրկնել
 Թարքյաշ—հակառակ, թարս ու
 շիտակ
 Թարքյար—վերստին, նորից
 Թացութէն—Թացություն
 Թանփա—զուլս, գազաթ (սարի,
 մարդու)
 Թանփա կը ֆըռոտա—զարմանք

Կպտածանէ
 Թանփանգյօզ—սաքր քարի շատ
 խիտդ, անշնորհք
 Թափըզէլ—Թափրտել
 Թափուլ—քաղած խոտի կամ ցու-
 բենի եղանով հավաքած
 կույտը
 Թափովի—Թափովի (ձուլածո)
 Թանք—կենտ
 Թաքավօրցըրնէլ—Թաքավօրա-
 ցըրնել (մեկի տաածը հաստա-
 տել, լրացնել, խորացնել)
 Թանքի թէ } —միայն թէ
 Թաքիլա }
 Թանքըռ—անիվ
 Թանքըռազ—փոքրիկ անիվ
 Թանքմուզ—աքացի
 Թաքվօր — 1. նորապսակ փեսա,
 2. փեսայի այն բարեկամները,
 որոնք գնում են հարսին բե-
 րելու
 Թաքվօրաքուր—փեսայի քույրը
 Թանքութուք—հատ ու կենտ
 Թէզ—շուտ
 Թէզսիրտ — շտապող, անհամբեր
 Թէթէփալ—Թեթևալ
 Թէլիմօր—Թելի նման երկարող
 խմոր
 Թէլուզ—Թելուկ
 Թէզ—Թեզ (կամած, բայց հարգը
 չմաքրած ցորենի գեղ)
 Թէղէլ—Թեղել (1. հարգը հեռա-
 ցընել հացահատիկից, 2. փխր.
 մեկին խիստ կշտամբել, մե-
 ղադրել կատարած հանցանքի
 համար)
 Թէճէլ—շեղջը կնքել, դրոշմել
 Թէշիզ—Թեշիկ, լիկի

թէ՛նհա — ապա թե ոչ, այլապէս
թէ՛վաթ (Ախք., Լեն.) — խանձա-
րուրի այն մասը, որով երե-
խայի թեւերն են կապում
թէ՛մնոց — թեւոց (շարժական թե,
որ հագնում են զգեստի վրա-
յից)

թէրխուն } — թերխորով
թէրխօրուն }
թէրմաշ (անեծք) — թերմաշ (ան-
տեք, կիսամաշ)
թէփակէր — թիփակեր (թույլ, ան-
զոր)

թէփնէլ — թեփնել (քամու միջո-
ցով թեփը հատիկից զատել)
թէփուզ — թեփուկ (ձկան տեսակ)
թէփուր (Ախց.) — փեռուր
թէօր — թե որ

թրբըլուն — թալաուն (լրարան-
ցում)

թրթվաշ — թրվաշ
թըլըսում — կախարդանք
թըլիզ — թլիկ, կակազ
թըլխաման — կախարդանքի զա-
նազան պարագաներ
թըլմիշ, թըլպիշ — անզգա, ան-
շարժ

թըլօզէլ — թուղզել (համոզել)
թըլօզէլ — թըլօզել — բազմա-
պատկապան կերպը
թըլիկան, թըլսիկան — թիկան
(թախս քնկնող հավ)

թըլսիկ — թիկի
թըրիպէլ — թուխպել (ամպել)
թըմմէլ — թամամել (լրացնել,
լրանալ)

թընգըբխուփ — թոնրբխուփ
թընգըբէրպաթ — թոնրերկաթ

(երկաթե ձող, որ դրվում է
թոնրի բերանին)

թընգըբտուն — թոնրատուն
թընդիր — թոնիր

թընդրաշօր — թոնրաշօր (թոնրի
պատերը մաքրելու շօր)

թընդրաշուրթ — թոնրաշուրթ
թընդօց — թնդոց (հերիսան խառ-
նելու փայտ)

թընթընալ (Ախք., Լեն.) — թնթը-
նալ (երեխայի կցկտուր լացը)

թընջգահան — թնջկահան
թընջուզ — թնջուկ

թըռվըռի — թռվռի (թեթևա-
բարո)

թըռնիլ — թռչել
թըռջէլ — թրջել

թըսթըսալ — գահպաղել
թըվանք — հրացան

թըփոէլ — բողբոջել, բազմանալ
թըփոջնալ — աճել, փարթամա-
նալ

թիզ — թիզ
թիթէն — թիթեն (գաշտում քն-
կած և չորացած տավարի աղբ)

թիթիզ — բծախնդիր, նեղսիրտ,
ցասկոտ

թիսի — ճրագի մուրը
թիրբաշի — ձիթհանքի գործիք

թիրիթ — թիրիթ (ճաշի տեսակ)
թիփի էնէլ — ստախոսել, ոնա-
պարծել

թիքս — կտոր, հատվածք
թիքընճի, թուքընճի — խանութ-
պան

թիքիճի — չտեր, մաշիկներ կա-
րող

թուղջուր (Ախց.) — վաճառական

թուժ—մարմնի վրա առաջացած
ուռուցք

թուժիտ—վայրի անուշահոտ
ծաղիկ

թուժխալ—թուժխալ (փայտի
սոսիճն))

թուժխրէլ—թուժխալել

թուժխօզ (Ախջ.) — թուժխոտ
(խոտի տեսակ)

թուժութեշ—թութութեշ (գիմտգծի
արտահայտութիւն)

թուժութիդ—թութութիդ

թուլա—շան լակոտ

թուլակօզք—կոնքի սակրից վե-
րե գտնվող փոս տեղը

թուլանգ(ի)—անգամալուծ

թուլբերան — թութբերան (ան-
գաղտնապահ)

թուլնալ — թուլանալ

թուլուդ—միզապիսիսիս

թուլաշք—սեւաշք

թութաթ — թութ

թութաթ բանալ—բութաթ գուշակել

թութաթ ու գիր — հմայութիւն
գիր

թութբան — թութբան

թութ — թութ, աթ

թութալ — թութալ, թութ

թութութութ — թութութութ (նա-
խատինք)

թութ — թութ (փութ)

թութ առնել — սենյակը տակից-
վրայից մաքրել

թութխալ—անհոգ, բանի չհետևող

թութոռնալ—մեծանալ, ալրանալ

թութօլ — թութօլ

թութաթ—թութաթ (գոտիկի ծայրին

ամբողջոված երկաթե մասը,
որով ամբողջնում են գոտիկը)

թութաթ — փայտե տափակ դա-
վազան, որով ձեռնում են լը-
վաքքը

թութալի — թութալի 6 — 7 ամսական
դառ

թութալ — թութալով լվածքը ձեռնել

թութաթաթ — թութաթաթ (փայտե
մասը)

թութաթ — թութաթ (բութ)

թութաթաթ տալ — մեռնելի ազգա-
կաններին միջթութել, առող-

ջութիւնն ցանկանալ

թութութ — թութութ

թութաթ — բութաթ միտին

թութ — թութ (մանր անձրե)

թութաթ — թութաթ

թութիլ — թութաթ

թութաթաթ — մեծանալ

թութ — ձկնորս

թութաթ

թութաթաթ } — թութաթ

թութաթ — թութաթ (թութաթաթ)

թութութ — ամփոփ, հալաթ

թութի — գերանի հաստ գլխի

ծակվածքը, որից կապում են
պարանը

թութ — գնդակ

թութալ — թութալ (կաթ)

թութալ — կաթալ

թութաթաթ — թութաթաթ (փութ
եփած շրջանաձև հոյ)

թութաթ — թութաթաթաթ

թութաթ — գութաթ, լաթ

թութաթ — ձութաթաթ

ժամ — շարժ
 ժամալ, ժամ գալ — շարժվել
 ժամիկ — ժամիկ, լոռ
 ժամ ու մամ գալ — 1. տեղից
 շարժվել, 2. փխր. վարձահա-
 տույց լինել
 ժամք — երկրաշարժ
 ժախ — ժախ (վայրի բույս, ու-
 տելի)
 ժամ — եկեղեցի
 ժանգ, ժանգրո — ժանգ (նաև ցո-
 բենի հիվանդություն)
 ժանդանի — բաց գեղնականաչ
 գույն
 ժանդառք — ժանգառք (մթնա-
 շաղ)
 ժեշտ — թիթեղ
 ժէշտանճի — թիթեղագործ
 ժէս — ժայռ
 ժըմէխ — ժմէխ (անասնակեր)
 ժըշխէլ — շարժել, ցնցել
 ժըշխովէլ — շարժվել, հարվել
 ժըրէլ — ժրել, աշխուժանալ
 ժիժի (կայնէլ) — իրասածի լինել,
 ներհակ լինել
 ժիւ — ժիւ, աշխույժ
 ժում — ժում (անգամ)
 ժօղվէլ — ժողովել, 1. հավաքել,
 2. մուրալ

ի } — զարմացական բացա-
 իմ } գանչություն
 իզանրա — ուժ, զորություն, պա-
 շար
 իզան — ընդունակություն

իզանգի — ասպանդակ
 իզին — թողություն
 իգիկ, ինիկ, իսիկ — այգ, այն,
 այս
 իթի — արգուկ
 իլիգ — իլիկ (մարդու և կենդա-
 նինների սրունքի սկզբները և
 նրանց միջի ծուծը)
 իլիմ — իլիմ (Ախց. և Ախք.) — ան-
 միջապես, խսկոյն
 իլլանձ — արամազրություն, հա-
 վաս, ճար, հնար
 իլլայի — մանավանդ
 իծամիրութ — այծամսրութ
 իծաշար — այծաշար (մեկը մյուսի
 ետևից շարվելը)
 իծուճըրագու — այծի ներքին օր-
 գաններին հանված յուղ
 իճէթի, իճանթ (Կր.) — ջուր կրելու
 գործիք
 իմոնքրս — իմերը, ինձ պատկա-
 նածները
 ինալ — կամակորություն, համա-
 ոություն
 ինադճի — կամակոր, խոսովկան
 ինադու — ի հեճուկս
 իննօց — իննանոց
 ինչըղ — ինչպես, ինչկերպ
 ինչխօր — ինչպես է որ
 ինչղրդար — ինչ չափ
 ինչնօց — ինչանոց
 ինչվան — մինչև
 ինչօրա — ինչ որ է, ինչե՛կ
 ինջինէր — ինժեներ
 ինս — սերունդ, ցեղ
 ինսան — մարդ
 ինքյան էնէլ — հրաժարվել, ժրխ-
 տել, խոսքը գրծել

իշալլա—վերջապես
 իշանալ—էշանալ
 իշանք—էշեր
 իշավարի—իշավարի
 իշխընալ—հանգզնել
 իշմար—աչքով հառկացնելը
 իշտա(յ)—ախորժակ
 իշուքամի—իշաքամի (ջղերի
 հոգնածություն)
 իսկնլա—իսկալա՝ չենք կառու-
 ցելու համար փայտից կառու-
 ցած հատուկ սարք՝ տախտա-
 մած
 իստադ—իստակ, մաքուր
 իստըգէլ—իստակել, մաքրել
 իստըգջըրէլ—մաքրաջրել
 իրիշկէլ—նայել, փնտրել
 իրղադ—բանվոր, վարձած բան-
 վոր

Լ

լար 1. աչքերի լայն բանալը,
 2. հենց այդպես
 լաննոջ—հաստ շրթունքներով,
 լայնաբերան (մարդ)
 լարըստրադ—նապաստակ
 լանլարու—խորոված սիսեռ
 լարուղա (կր.)—երկաթե գործիք
 ցելա մաքրելու համար
 լանգան—լվացքի աման
 լանգանգ—արագիւ
 լագոդ—լակոտ
 լանգաթ—համ, բավականություն,
 հաճույք
 լանգիլ—կատակել
 լանգլըդդիլ—լազվելի կրկ. ձև
 լագութ (Ախց. և Ախք.)—եգիպ-
 տացորեն

լալ—համր, մունջ
 լանն—լալա (կակաչ)
 լալազար—վայրի անհոտ ծաղիկ
 լալազիզ—չափազանց նիհար ու
 երկար
 լալգըվէլ—լալ դառնալ, համրա-
 նալ
 լանոջ—սակավամիտ, ապուշ
 լախանա—կաղամբ
 լաղոււմ—ստորերկրյա անցք
 լանմբէ—լամբ—սղոկե-սղուկնգ,
 մինչ ծայրը լցրած
 լայէդ—հարմար, պատշաճ
 լայ—լայ—օրօր
 լան (Ախց. և Ախք.), լէն (Լէն.)—
 լայն
 լանգան—աքացի
 լանգա—սկուտեղ
 լանգանգ—երկար ձող, որով լա-
 բախաղացները պահում են
 իրենց հավասարակշռությունը
 լանջ—լանջ
 լանքս—լայնություն
 լանջ—գիակ
 լանչառ—կովարար, անպարկեշտ
 (կին)
 լառի (հավ)—լառի (սպիտակ և
 մոխրագույն փետուրներով
 հավ)
 լաս—(գերանգու մի հարվածից
 ընկած խոտի կույտը)
 լավընալ—լավանալ
 լարխընդէլ—ուրախությունից
 լաց լինել
 լացըընէլ—լացացնել
 լափ—մանկական խաղերի տա-
 փակ և ողորկ քար

Լանիբու—մսի վրայի թաղանթ,
 փաս
 Լանֆան—լաքա
 Լեզել (Կր.)—վեդի երկու կողմերը
 տափակացնել, հարթել
 Լէէբ—Լենեբ
 Լէյէմ—Լենեմ (անաղ)
 Լեզզել—Լեղակել
 Լեդի—Լեդի, դառն
 Լեյվել (Ախց.)—խոռվել, նեղանալ
 Լեղվըղալ—Լեղվըրտալ (Լեղի
 համ տալ)
 Լենբէրան—Լայնբերան, մեծա-
 խոս
 Լեննալ (Էեն.)—Լայնանալ
 Լենսիրգ—Լայնասիրտ
 Լենութէն—Լայնություն
 Լէսան—Լեսան (հեսան, սրաքար)
 Լէսո (Կր.)—հին դանակի բերան
 Լէրթ—Լերդ (արյուն)
 Լըբըդուգ—Լպրտուկ (անհամ,
 ջրալի կերակուր)
 Լըբուգ—Լպուկ (չքաղսր, մերկ)
 Լըբուզ — 1. երեսին դեռ մազ
 չբուսած, 2. փխր. մանուկ
 Լըգէլ—1. շահել, օգտվել, 2. լիել
 Լըգուգված—Լկրտված (երես ա-
 ռած, փչացած)
 Լըդըստել—Լկստել (երես տալ,
 Լրացնել)
 Լըգոց—տաք եղանակ
 Լըզէլ—Լիզել
 Լըժգըցնել—կամակոր, չարածճի
 դարձնել (երեխային)
 Լըլէլ (Ախց. և Ախք.)—լցնել
 Լըխկած—Լխկած
 Լըխկէլ—Լխկել
 Լըղբօր—նիհար, տհա

Լըղէդ (Կր.)—Հիտլի վիզը անց-
 կացնելու հատուկ փայտ
 Լըղլըղէլ—խոռնել, խոսք տանել-
 բերելով խոռնակել
 Լըղլըղճի—խոսք տանող-բերող,
 խոռնակիչ
 Լըղջէլ—Լղճել (ճզմել, տըսրել)
 Լըղօզէլ—Լղոզել
 Լըման—հման
 Լըմբ—Լըմբան—խիստ գեր
 Լընգլընդալ—կողք-կողք ընկնե-
 լով քայլելը
 Լըսան—Լսող
 Լըսուգ (Ախք.)—Լսող, հնազանդ
 Լըվըդալ—Լվրտալ (շատախոսել)
 Լըվըցընէլ—արագ-արագ խոսել
 Լըփըստած, Լըփըստկած—երես
 տաած
 Լըփըստէլ—Լփստել
 Լըֆէլ—Լֆել, շոգոքորթել
 Լիբագ—տեսք
 Լիզմըզէլ—Լիզել-ի կրկ. ձեռ
 Լիզվակօխ—Լեզվակօխ
 Լիզվանի—Լեզվանի
 Լիզու—Լեզու
 Լիլօ, Լոյօ—Լիլօ (սաստիկ հարբած)
 Լիճ—Լիճ
 Լիմա-Լիմա—կտսր-կտոր, մաս-
 մաս
 Լիսէո—Լիսեո
 Լիբփ—Լիբբ
 Լիֆ—Լիֆ
 Լուլա—խողովակ
 Լուս—Լույս
 Լուսահօքի—Լուսահողի (բարենի-
 շատակ)
 Լուսյէրէս—Լուսերես
 Լուստուն—աչքի բիբը

լօզուկ — լոզոս
 լօթի — լոթի
 լօթիանա — լոթու պիս
 լօթու թէն — լոթու թյուն
 լօւար (Կր.) — տկի բերանը փա-
 կուղ փայտը
 լօլօզ — խիստ բարակ ու երկար
 լօլօզէլ (Միք.) — լողողել
 լօլիկէլ — լոխիկէլ (քերծել, պլսկել)
 լօխմանի — հեքիմ
 լօխում — լոխում (սլաւառ, նաև
 թխվածքի մի տեսակ)
 լօլ — գլանաձև քար, որ գլորում
 են տանիքների վրա՝ հողը մա-
 յադնելու համար
 լօղնալ — լողանալ
 լօղվօր, լօղվրծի — լողորդ
 լօղցընէլ — լողացնել
 լօմ — լոմ
 լօջտագ — հաստ շրթունքներով,
 մեծաբերան
 լօղպող — սնապարծ, ճամարտակ
 լօջէլ — լոճել (շփելով մեծացնել)
 լօս — լոս
 լօրիս — կաշե պարան, փոկ, որով
 լուծը կապում են սալին
 լօրիէլ — լուծը լորխով սալին
 ամբողջել
 լօրմէլ — լնդերով ծամել
 լօք — լոք (մեծ քայլ)
 լօքօ — լոքո (ձկան տեսակ)

Խ

խար — կաթի փոխառված թյուն
 խարար — խարար (լուր)
 խարարբըզան, խարարբզիդ —
 լուրը տեղ հասցնող, գաղտ-

նիքը հայանող
 խարարդա — խարարտար (կառա-
 տանների, սալապանների զգու-
 շացնող բացազանչությունը)
 խարլան, — խաբող
 խարլբէլ } — խարելի կրկնակ
 խաբլբօրէլ } ձևերը
 խազ — խազ (գիծ, աստիճան)
 խազել — խազել
 խանգնան — գանձարկղ
 խազնագիշ — խազնակիշ (եռան-
 կյունաձև ակիշ, որով քերում
 են խոփին կպած հողը)
 խազնառաջ — գուլթանին լծած եզ-
 ների գուլդը
 խազրաման — կաթ լցնելու փայ-
 տե մեծ աման
 խանթն — խաթա (զժրախտու-
 թյուն, փորձանք)
 խանթըր — խաթր, հարգանք, պա-
 տիվ
 խածուծ — 1. խածուծ (կաթի և
 յուղի խառնուրդ), 2. աչքի,
 գուլն
 խալ — խալ
 խալդին (Կր.) — կաթսա, ճաշ եփե-
 լու սղինձե աման
 խանիս — ընտիր, մաքուր
 խալիս — խալիս, ժողովուրդ
 խանիֆ — խալիֆ (1. ավագ ար-
 հեստավոր, 2. մեծարական
 բռն, որ սեղծվում է տարիքա-
 վոր մարդկանց)
 խախանդիլ — խախանդել (հան-
 դարտել)
 խախուղ — խախուռ
 խածան, խածլան — կծան
 խաղզըլիք — խաղալիք

խաղցընէլ—խաղացնէլ
 խաղք—խաղք (ու խալտառակ)
 խամ—խամ (անընտել, անփորձ)
 խամբաջի—խանբաջի (աներորդու կիներ)
 խամհան—խամհան
 խամճուզ—խամճուզ (տիկնիկ)
 խամնալ—խամանալ
 խամութ—խամութ
 խալան—կիսածեծ կալ
 խանգուէլ—խանգրէլ (խուռնանալ, գունաթափ լինել)
 խանձաֆօդ—խանձահոտ
 խանչալ—խանչալ (դաշույն, թուր)
 խաշէլ—խարշել
 խաշիլ—խաշիլ (փոխինդսլ կամ ձափարով կերակուր)
 խաշլամա—խաշլամա (խաշած միս)
 խաշլըդ—խաշլըդ (ծախսի մանր փող)
 խաշճադիգ—խաշճադիկ (վարդագույն խաշած ծաղիկ)
 խաշյէրգաթ—խաշերկաթ (թոնրի վրա դրվող խաշած երկաթ)
 խաշք (Կր.) — առաստաղի վրա բացված փոքրիկ սլատուհան
 խաշքար—խաշքար
 խառան—խառան (անասունների փախչելը կանխելու համար նրանց վզին ամրացնելու երկար և ծանր փայտ)
 խառնէլ—խառնել
 խառնըշտէլ } — խառնելի բազմ-
 խառնըրգէլ } մտադատկական
 } կերպը

խաս—խաս (ընտիր, լավորակ)
 խանիաթ—ընտիրութուն
 խափըծիլ—խափրծիլ (վալբի բույս)
 խափիծ—խափիծ
 խարաբ[ա]—խարաբ (փչացած, ավեր, վատ)
 խարազան—խարազան
 խանրար—խարար (այծի մողից գործած ջվալ)
 խարխըզի—խարխզի (հայած դրամակի ննացորդը)
 խարջ—խարջ
 խարջէլ—խարջել (ծախսել)
 խարջըլըխ—ծախսի մանր փող
 խափան—խափան (շուկա)
 խանփանք—խափանք (խանութի, լուսամուտի փեղկ)
 խէժ—խեժ
 խէլառլամա—խելառի նման (անմլտորեն)
 խէլառիւզ—խելառխոտ
 խելացվօրվէլ—խելացվորվել (խելացիանալ, խելքի գալ)
 խէլըդդուզ—խելառտուկ
 խէլըռոց—խելառանոց, գժանոց
 խէլլիմ, խէլլմ—բավական
 խէլքարքոժ—խելկորոյս
 խէլօքնալ—խելօքանալ
 խէլէցընէլ—խելեցնել (անդադար հետեւելով իր ցանկացածը կատարել տալ)
 խէխտընոց—խեղդանոց
 խէծախ—խեծախ (բոված ցորեն, աղանձ)
 խէղջընալ—խեղճանալ
 խէմ—խեմ (խնոցու փայտե օղակները)

խէն քեն

խէնէշ — խենեշ, (թափթփում,
անշնորհք)

խէչէլ — փակել (գուռը)

խէր — խեր (շահ, օգուտ, բարիք)

խէվ — խե (խենթ, պակասամիտ)

խրքըշտէլ — 1. հափշտակել, 2.

արագ, ոգահաբար ուտել

խրքըդէլ — 1. խտտել, գրկել

խրդուդ — խտուտ

խըզնիգ — խզակ (սահնակ)

խըզար — խզար (մեծ սղոց)

խըզարէլ — խզարել, սղոցել

խըզարճի — սղոցող

խըզզալ — սղզալ

խըզուզ — խզուզ (կալի տականքը)

խըթխըթալ — խթխթալ (շարժվել,
շահ, օգուտ ակնկալել)

խըժըդդէլ — խժոռէլի բազմա-

պատկանի կերպը

խըժոռէլ — խժոռել (վատնել)

խըլըշօգէլ — խշկոտել (խրտնել)

խըլըսէլ — վերջացնել, սպառել

խըլխըլած — խալխուլ

խըլնալ — խլանալ

խըխմէլ — խխմել

խըծպէլ — խծպել (վրակար անել
կտորի եզրը ներս դարձրած
կտրել)

խըմխըմ — ոնգային ձայնով խո-
սող

խըմցընէլ — խմեցնել

խընամգիք — խնամինք

խընամութէն — 1. խնամիւն-

թյուն, 2. կողմնապահություն

խընգագունէլ — խնկագունել (ար-
տերի հասնելը՝ դեղին դուն
ստանալը)

խընդըլմանց — խնդալով

խընդըլու — խնդալու

խընդխընգալ } — խնդալի կրկ.

խընդմընդալ } ձևը

խընդմընդուն — զվարթերև

խընդրագ (Կր.) — խնդրակ (այն
մարդը, որը բարեկամներին
հրավիրում է խնջույքի կամ
հարսանիքի)

խընթիրք — խնդրանք

խընձօրուդ — խնձորուկ (երեք-
նուկի մի տեսակ)

խըշըբդէլ — խշրտել (խշրել-ի բազ-
մապատկան կերպը)

խըշիմ — պատահար, ժողովանք

խըշխըշուդ — խշխշուկ (տափարի
և հորթերի հիվանդություն)

խըշա — տեգ

խըշարզնալ — խշտկնալ (1. զուգ-
վել, կոկվել, 2. հանկարծակի
հարձակվել)

խըշտիդ — սվին

խըշրէլ — խշրել (մանրել, փշրել)

խըշգէլ — նստել (վերավորական)

խըռամ — սպիտակահատ ցորենի
ընտիր տեսակ

խըռրէլ — փշացնել

խըռքուդ — խոռուկ (խոտի տե-
սակ)

խըռգէլ — խռկել (քշել, վնդել,
վատրել)

խըռըշօգէլ — խռշկոտել (խրտնել,
հեռ քաշվել)

խըռթէշ — կենդանիների վրայի
կոշտ թեփը

խըռթլադ — կոկորդ

խըռիգ տալ — խռիկ տալ, վնդել

խըռխուռ — կարծր, կսկուծ

խըսիր—խտիր (փախաթ)
 խըրամ—խրամ (փոս, խանգակ)
 խըրխա—խրխա (կանացի տա-
 րազ)
 խըրխընդուզ—խըրխընդուկ (թե-
 թեհարարո)
 խիար—վարունգ
 խիբար—խիպար (մանր քարեր՝
 շաղախի մեջ լցնելու համար)
 խիբիլիզ — խիպիլիկ (փոքրիկ,
 ցածուն)
 խիլ—խիլ (ծղոտ, բարակ ցողուն)
 խուղէին, խուղալին — խուտեին
 (ապտակ)
 խուլուլվիլ—խուլուլվել (ծածկ-
 վել, կուչ գալ, փաթաթվել)
 խուզ — խուզ (կանացի լաշակի
 մի մասը)
 խումար—խումար (դրամախազ)
 խումարբազ—խաղամուշ
 խուշքի—խուշքի (չորացրած գո-
 մաղը՝ անասունների տակը
 ցանկելու համար)
 խուս—խուս
 խուրդա—խուրդա (մանր դրամ)
 խուրդուխուշկի—ջարդ ու փշուր
 խուրց—խուրձ
 խոդգուռ — խոտիուռ (խոտից
 ներժնակ)
 խօզան—1. խոզան (աբտում մնա-
 ցած հասկերի ձողտները), 2.
 խոպան
 խօզնոց—խոզանոց
 խօլլուդէլ—խոլլուտել, խոսոռ հա-
 յացքով նայել
 խօլվաթ — խոլվաթ (հանգիստ,
 ազատ տեղ)
 խօլօք—խելօք

խօխա—երեխա
 խօխութէն—երեխայություն
 խօխունէլ—խոխունել (հանգստա-
 նալ, նիրհել)
 խօնարութէն—խոնարհություն
 խօնչա—խոնչա (շրջանաձև ցածր
 սեղան)
 խօնջան — խօնջան (վարարելի
 կապ)
 խօշ—խօշ (ցանկալի յուն, ավար-
 ժակ)
 խօշար — խոշար (չոր մրգերով
 պատրաստած կոմպոտ)
 խօռէլ—խոռել (քանդել, փչացնել)
 խօսաէլ—խոստել (ցավել)
 խօստընալ—խոստանալ
 խօսքկար—խոսքկապ (աղջիկու-
 սին հավանած աղջկան տրու-
 ված նվերը)
 խօրաթա—խորաթա (խոսք, գը-
 լույց)
 խօրզընալ—խօրհնալ
 խօլթընալ—խորթանալ
 խօրխա, խորիզ—խորիսխ
 խօրմըճի—խորոմ (խորձ, տըր-
 ցակ) կապոզ
 խօրվէլ—խորովել
 խօրցընէլ—խորացնել
 խօրութէն—խորություն
 խօրունգ—խորունկ
 խօրուրթ—խորհուրդ
 խօրօզ—խորոզ (աքաղաղ)
 խօրօզլամիշ էղնէլ—պարծենալ
 խօրօմ—խորոմ (խուրձ)
 խօց—խոց
 խօփտուն—խոփտուն (գուլմանի
 ալն մասը, որի վրա ամրանում
 է խփլը)

ծաբ—ծաբ (կապե մեծ պուտուկ)
 ծագյանգանջ—ծակականջ (հանձ-
 նարարանքը հկատարող)
 ծագյաշք—ծակաշք, անկուշտ
 ծալէլ—ծալել
 ծալծրէլ — ծալծալել (ծալել-ի
 կրկ. ձեւ)
 ծալպագաս—ծալպակաս (խելքից
 պակաս)
 ծալք—ծալք (անկողնու ծալած
 ու գարաված սարք)
 ծալովի—ծալվող
 ծախել—ծախել
 ծախծրիւն—ծախծախել (ծախել-ի
 կրկ. ձեւ)
 ծախու—ծախու (վաճառքի)
 ծաղգըցընէլ—ծաղկեցընէլ
 ծամէլ—ծամել
 ծամծրմէլ—ծամծամել (ծամել-ի
 կրկ. ձեւ)
 ծանդըս—ծանր
 ծանկըսնալ—ծանրանալ
 ծանկուած—ծանրած (հղի)
 ծանդուսթէն—ծանրուսթյուն
 ծառարթար—ծառկազարդ
 ծառվրնալ—ծառավել
 ծէկուգ, ծէկուկ—ծէտուկ (ճանճի
 որդ)
 ծէծգըսդէլ—ծէծկրտել
 ծէծքար—ծէծքար (ձիթհանքի
 կտավատ ծէծելու քար)
 ծէռդ, ծիրդ—ծերտ
 ծէր—ծայր
 ծէք—ծայք
 ծէքէլ—ծագել
 ծըզլադէլ—ծիլատել

ծըլդէլ—ծլկել
 ծըլուլ—ծլուլ (հարբուխի ժամա-
 նակ քթից վազած ջուրը)
 ծըմմէլ—ծմմայր
 ծըծցընէլ—ծծեցընէլ
 ծըմագ—ծմակ
 ծընան—ծնան (ամեն տարի ծը-
 նող անասուն)
 ծըռգըդիլ—ծռկտել (կտրատվել,
 հազ ու տուզ անել)
 ծըռդիգ—մըռդիգ—ծուռտիլ-
 մուռտիկ
 ծըռէլ—ծռել
 ծըվարիլ—ծվարել
 ծիրուգ—ծիրուկ (1. մանրիկ,
 փոքրիկ, 2. կարճահասակ)
 ծիծէնուգ—ծիծենուկ 1. կովի
 ստամոքսի հիվանդ., 2. ցրտից
 կուչ գալ
 ծուլնալ—ծուլանալ
 ծուզա — ծուզա (տղամարդու
 սրաքիթ, երկարավիզ կոշիկ)
 ծում—ծոմ
 ծունգ—ծունկ
 ծունդըս—ծունր
 ծո—ծո, տո
 ծոծ—ծոծ (տան ծածկի վրա լըց-
 նելու տաշեղ կամ խոտ)
 ծոռ—ծոռ
 ծօրձագ—ծոճրակ
 ծօցաջէլ—ծօցագրպան (կրծքի
 վրայի գրպան)
 ծօցվօր—ծոցվոր (հղի կին)
 ծօցվօրէլ—հղիանալ

կարըգդիլ—կապուտիկ
 կարբոդէլ—կապրտել (կապել-ի

բազմապատկան կերպը)
 կարիք—կապիկ
 կարուզ—կապույտ
 կազա—կակա
 կազալ—կակալ (ընկույզ)
 կազալա—կակալա (կախ, կախ
 ընկած)
 կազըզիլ—կակազել
 կազդիլ—կատաղել
 կաթ~կաթ—կաթիլ~կաթիլ
 կաթբանջար—կաթբանջար
 կաթկըթէլ—կաթկաթել
 կաթօլ—կաթոլ (դույլ)
 կալմաղ—կալմաղ (խոշոր անց-
 քերով մաղ)
 կալնէլ, կանլէլ—կալնել (փակել,
 ծածկել)
 կալ ու կուզ—կալ ու կուտ
 կալօց—կալոց
 կախդըլօխ—կախդըլուխ
 կախտուն—կախտուն (ծիթհան-
 քի մամլիչի մի մասը)
 կաղբար—կաղապար
 կաղըըրէլ—կաղապարել
 կաղընդէլ — կաղանդել, նվիրել
 (նոր տարվա առթիվ)
 կամավօրվիլ—կամավօրվել (հա-
 մաձայնել)
 կամացընէլ — կամացացնել,
 դանդաղեցնել
 կամընդա (Կր.)—կամը լծին կա-
 պող պարտն կամ շղթա
 կամօրթ—կամօրդ (կամեցող)
 կայնած—կանգնած
 կայնիլ—կանգնել
 կանանչ—կանաչ
 կանդառ—կանգառ (փշոտ բույս)
 կանդառա—այն պատը, որի վրա

է դրվում ջրաղացի խողովակ-
 ների գլուխը
 կանդրիֆ—օղակ, որի մեջ են
 անցկացնում հորիկի շղթան
 կառափ—կառափ (մեծ տախտակ՝
 ծեծած կալը հավաքելու հա-
 մար)
 կառափէլ—կառափիլ (կառափով
 կալը հավաքել)
 կառ~կարմիր—կաս~կարմիր (բո-
 լորովին կարմիր)
 կավիճք — կավիճք (մի տեսակ
 կավ, որ գործածվում է կա-
 նանց գլխի մազերը լվանալու
 համար)
 կարէզ—կապերտ
 կարգըդան—կարկատան
 կարգըդէլ—կարկատել
 կարթալ—կարդալ
 կարթըցվօր—կարդացվոր
 կարծիք—կարծիք
 կարմընջագ—կարմ[ու]նջակ (լը-
 ծակ, օղակ)
 կարմիր քամի—կարմիր քամի
 (հիվանդություն)
 կարմունջ—կամուրջ
 կարջութէն—կարճություն
 կարօղութէն—կարողություն
 (հարստություն)
 կարքէլ—կարգել (ամուսնացնել)
 կէծագ—կայծակ
 կէղդօղ—կեղտոտ
 կէնա (Ախց. և Ախք.)—կենա (վե-
 ընտին, նորից)
 կէնալ—կենալ (մնալ, սպասել)
 կէնդրօն—կենտրոն
 կէնջագ—կենճակ (եզան ուսու-
 տելը)

4էնվօր—կենվոր (բնակվող)
 կէռալ—կեռալ (քոր դալ)
 կէսուր—սկսեսուր
 կէրկօթ—կերկոթ (հիվանդ.)
 կէրսար—սկսարայր
 կէրցընէլ—կերցնել (1. կաշտուել,
 2. խոսք ուտացնել)
 կէրտխում—կերուխում
 կէցէք բարօլ—մնաք բարօլ
 կըբըռնիլ—կառնել
 կըբէճ—կճեպ
 կըբճէլ—կճեպել
 կըզրագան—կտրական
 կըզուց—կտուց (կանացի գլխի
 սսկյա զարդ)
 կըզօրմ—մի փոքրիկ կտոր
 կըզգըգիլ—կզկտել (կզանալ, կուշ
 դալ)
 կըզման էնէլ (Ախց.)—գատար-
 կարանել
 կըզմըգէլ—կզմտել
 կըթօն — կթօն (ընկույզի մի-
 ջուկը)
 կըլաէգ—կլայել
 կըլաէգճի — կլայեկագործ
 կըլըգըբուգ — կլգորուկ (աչքի
 կոպին դոյացող թարախակալ
 ուռուցք)
 կըլիլըլալ — կլիլալ (ծրծաղել,
 հոհալ)
 կըծիգ—կծիկ
 կըծղիլ—կծղել
 կընգդիք —կանայք
 կընիգ — կնիկ, կին
 կընջիթ—կնճիթ
 կընջիռ —կնճիռ
 կընջուգ (Կր.) — կնճուկ (սայլի
 լծի երկու ծայրերը՝ սամիից

մինչև ծայրը)
 կընութ—կնութ (մտրակ)
 կըշկառք—կշկառք (ցանց)
 կըշտահամ—կշտահամ
 կըշտին յնգնէլ—կողին ընկնել
 (համառել)
 կըռգալ—կըռկալ (տալարին կա-
 պելու փայտե օղակ)
 կըռգէլ—կռկել (ցրտից կուշ դալ,
 կծկվել)
 կըռդար—կոտապ (թակարդ)
 կըռգէլ—կրտել (ամորձատել)
 կըռինջ—կռինճ
 կըռճէլ—կըծել
 կըռջօն—կըճօն, մնացորդ, ավել-
 ցուկ
 կըռռէլ—կտրել
 կըռվան—կռվող
 կըռվըցընէլ—կռվացնել
 կըռութ—կռութ (ցորենի և գա-
 բու հասկ)
 կըռօ—կռօ (անկիրթ)
 կըսկում — կսկում (1. ամուր,
 պինդ, 2. լավ եփած հաց)
 կըբգիթ (Ախց., Լեն.) —կրկիթ ժը-
 լատ, անգութ)
 կըբնալ—կարենալ
 կըբնանալ—կարողանալ
 կըբվիլ —կրվել (1. տարվել,
 2. փոխադրվել)
 կինգօ—կինոո
 կինճ—կինճ (խոտի ծախսուն
 արմատները)
 կիստուգ — կիստուկ (փոքրիկ,
 ճատիկ)
 կիսրար—կիսրար
 կուզլա—կուկլա (տիկնիկ, նաև
 գեղեցիկ)

կուգուզիլ—կուկուզիլ (ծնկները
 ծալել, պղզել)
 կուզ—կուզ (սապատ)
 կուզգան—կուզտան (սապատա-
 վոր)
 կուժկօզրուգ — կուժկոտրուկ
 (վայրի ծաղիկ)
 կուլա—կուլա
 կուլը—կուլը (ցորենի գետնա-
 հորերի պատերին լցրած դար-
 մանը)
 կուժ—կուժ
 կուռնգ—կուռնգ (ճաղատ)
 կուռնք—կուռնք (նստած տեղը մի
 քանի բազե քնելը)
 կուշտ—կոպք
 կուտիք—կուտիկ (կապե տման՝
 ջուր կամ գինի խմելու)
 կուսկուս—կուսկուս (գաշտային
 վախկոտ թռչուն)
 կուրծք—կուրծք
 կօփ—կօփ (սալի առջևի և հե-
 տևի երկու գերանները)
 կօրալ — կոպալ (խոշոր գլխով
 ձևաւափայտ)
 կօրբլգէլ—կոպալտել (կօպտել)
 կօզրու—կոկո (կեղտ)
 կօզուօզ—կոկոստ (կեղտոտ)
 կօզօօզ—կոկոսոզ (բիրա, կոշտ
 ու կոպիտ)
 կօզբշտէլ — կոտշտել (1. պոզա-
 հարել, 2. կոպիտ խօսել)
 կօդուօզ—կոտրուկ (կոտրած)
 կօփօշ—կոտոշ, պոզ
 կօզինադ—կոզինադ
 կօթէլ—կոթել (կշտամբել)
 կօթօց—կոթօց (կշտամբանք)
 կօլլօ—կոլլօ (մեծ, ջոջ)

կօխ —կօխ (շատակերության հի-
 վանդություն)
 կօխսուն—կոխուն (խիստ լեցուն)
 կօծդէլ—կոծկել (թաքցնել)
 կօղակից — կօղակից (ամուսին)
 կօղբանք—կողպանք
 կօղէլ — կողել (բացած խմորը
 թոնրի կողին խփել)
 կօճիգ — կոճիկ (ոտքի թաթից
 վերև երկու կողմից գուրս
 ցցված սակրը)
 կօճդէլ—կոճդէլ
 կօնդ—կոնդ (գերան)
 կօնգուսա—կոնտուսա (փայտյա
 կամ կապիտ կոշիկ)
 կօնձէլ—կոնձել
 կօնչինա—կոնչինա (թղթախաղի
 մի տեսակ)
 կօնջօլ—կոնճալ (թթու կաղամբից
 պատրաստած կերակուր)
 կօշկօտ—կոշկոտ (չորացած ցեխ)
 կօռան—կոռան (գութանի մա-
 սերից մեկը)
 կօռոէլ—կոտոէլ
 կօռօփ—կոտոփ (ծաղալով մեծ
 թուք)
 կօսպանդ—կոսպանդ (փեսային
 տրվելիք մետաքսյա թաշկի-
 նակ)
 կօրբնգան—կոբնգան
 կօրի—կոբի (իրարից բաժանված
 մարդեր)
 կօրձէլ—կորձել (բերանս ի վար
 շրջել)

2

հա—հա, ալս
 հանրիգան — հապիկա (խոբջինի

մեծ տեսակը)
հադադա—հատադա (ժամանակ,
դիպվածք)
հազալ—հազալ
հնգ էնէլ — հազ անէլ (հաճել, սիրել)
հազբը—հազբ (պատրաստ)
հազբը էնէլ—պատրաստել
հազբըրի—հազբի (խելամիտ, ուշադիր)
հազիֆ—հազիվ
հալ—հալ (վիճակ)
հալալ—հալալ
հալաք—հալաք (չարչարանք)
հալաֆ—հալամ (զգեստ)
հալաֆ } — հալաթ (հարկավ,
հըլըլըթ } տնշուշտ)
հալէվօր—ալեար
հալըլօց—հալըլօց
հախ—հախ (վարձ, իրավունք)
հախընա—հախնա (ժամանակին)
հախլամիշ էնէլ—էտ պահել, զըստկոնել (ուրիշին)
հախտութէն—հաղթություն
հաճաթ — հաճաթ (1. պարծիք,
2. փուլթ)
համալ—համալ (բեռնակիր)
համամձի — համամշի (բաղնեպան)
համամօր—համամօր
համբէրութէն—համբերություն
համբրանք—համբանք
համբըլ—համբըլ
համձօղ—համձող (արորի գլխավոր մասը)
համքան—համքան
հալաթ—հալաթ (բակ)

հանդիդի—հայ դիտի (ափսոսանքի բացազանչություն)
հայդէ—հայտե (զնա, հետաքիր)
հայէվար—հայերեն
հայիլ—մայիլ միալ—զարմանալ, հիանալ
հայիֆ—ոխ, վրեժ
հայլի—հայլիլ
հայլան—հայլան (անասուն)
հայօյէլ—հայօյէլ
հաննաք—հանաք, կատակ
հանդէլ—հանգստանալ
հանգուստ—հանգույց
հանդըրիլ—հանդիպել
հաջօց—հաջօց
հադըլէլ—հասայել
հասկընալ—հասկանալ
հաստընալ—հաստանալ
հասրաթ—հասրաթ (կարոտ, նըստատակ)
հասութա—հասութա (ալյուրով, յուզով կերակուր)
հավա—հավա (եղանակ, օդ)
հավադ—հավատ
հավանք—հավանք (փոքր սանդ)
հավաս—հավաս (տրամագրություն, փափազ)
հավար—հավար (լուր)
հավարօվ—հավարով (շտապով)
հավգըր—կաթի փոխատվություն
հավգուր—հավկուր (աչքի հիվանդություն)
հավէժ—հավերժ
հավթադ—հավթադ (այնպիսի արտ, որ հավերժ մեջը չէրեւում)
հավնիլ—հավանել
հավսըրիլ—հավասարել

հավտալ ~ հավատալ
 հավուզ — հավուզ (ավազան, շա-
 տըրվան)
 հար (Ախց. և Ախք.), հէր (Լեն.) —
 հայր
 հարամութէն — հարամություն
 հարաֆ — հարավ
 հարըրնօց — հարյուրանոց
 հարի — հարի (մինչև)
 հարիֆ — հարիֆ (խեղճ, անգեա-
 անփորձ, միամիտ մարդ)
 հարստ — հարսխանում բառի
 կրճատ ձևը
 հարսընքուր — հարսնքույր
 (հարսին մինչև փեսայի տու-
 նը ուղեկցող աղջիկ)
 հարսխանում — հարսխանում (հո-
 բեղրոր կիներ)
 հարսնիք — հարսանիք
 հարուր — հարյուր
 հարփիլ — հարբել
 հարփուլս — հարբուլս
 հարքանչին — ուրիշներ, այլոց
 հարօս — հարօս (մի քանի տարի
 չվարած հողամաս)
 հաքնիլ — հագնել
 հաքցընէլ — հազցնել
 հաքուստ — հագուստ
 հաֆսար — հավսար
 հաֆսըրէլ — հալասարել
 հէձդան — հեձկան (հեձնելու վար-
 ժեցրած եզ, արջառ)
 հէդ — հեդ (անգամ)
 հէդի — հեդի (խակ ցորեն կամ
 գարի)
 հէչ — հեչ (ոչ)
 հէսար — հեսար (հաշիվ)
 հէրիստ — հերիստ, հարիստ

հէրիք — հերիք (բավական)
 հէրս — հերս
 հէրսօդ — հերսոտ (բարկացկոտ)
 հէրվընէք — մի տարեկան հորթ
 հէրու — հերու, անցյալ տարի
 հէքիմ — հեքիմ
 հըըրդնալ — հպարտանալ
 հըլը — դեռ
 հըլըվօր — արտաբաժան հանդի-
 սացող անվար ֆուտբոլիստ
 հըլօր (էլլօր) — չլա որ (դեռես)
 հըմը — համա
 հըմի — հիմա
 հըննալ — հնանալ
 հընջարէլ — հնարել
 հընութ — հնութ (հնուց)
 հըռիգ — հռիկ (փոքրագամակ դառ)
 հըռլէարուր — բռնած ալյուրով
 պատրաստած ապուր
 հիլլա, հիլլիլա — նենգ (նաև տկա-
 րություն)
 հիլլօդ — հիլլոտ (նիհար, հիվան-
 դոտ)
 հինա — հինա
 հիվընդնալ — հիվանդանալ
 հիվընդութէն — հիվանդություն
 հիվընդքաղ — հիվանդությունից
 նոր վեր կացած
 հիվընդօդ — հիվանդոտ
 հուևարօվ — շնորհքով, շնորհալի
 հոււէլ — հյուսել
 հօգաղ — հոտաղ (նախըմպան)
 հօդաղ խաբուզ (փոքրիկ թռչուն,
 որ կարճ թռիչքներով խաբում
 է հովիվներին)
 հօդըդէլ — հոտոտել

հօնգութը—հօնգութը — հոնկութը—հոնկութը

հօռօվէլ—հօռօվէլ

հօվօրդա, հօվարդա—հովորտա
(դատարկապօրա)

հօրիգ—հորիկ

հօրքագէն — հօրքատեն (հօրիկի
շղթան, փոկ)

հօրքութը—հորաքութը

հօրօխպար

հօրօխպէր } — հորեղրայր

հօփար—հորեղրայր

հօքալ—հոգալ

հօքէգարց—հոգեգարծ

հօքէհան—հոգեհան

հօքէհաց—հոգեհաց

հօքէպառուսա—հոգեպառուսա

հօքէտուն — հոգետուն (երեսա-
ների գանգի փափուկ մասը)

հօքնիլ—հոգնիլ

Ձ

ձախ—ձախ

ձախլիգ—ձախլիկ

ձախօրթ—ձախորդ

ձաղգէլ—ձաղկել

ձաղգէլ—ձաղկել

ձան (Ախց. և Ախք.), ձէն (Լէն.)—
ձայն

ձավար—ձավար

ձ'ավրէլ—ձավրէլ (վայր ի վերո
խոսել)

ձ'ար—ձար (ձիու պոչի երկար
մազերը)

ձ'աք—ձագ

ձ'աքառ—ձագար

ձ'էթհանուգ—ձեթհանուկ (սև ձի-
ռու, որին սեղմելիս կանաչ

դեղնագույն հյութ է. արտա-
դրում)

ձ'էնէլ—ձայնէլ

ձէնձընէլ—ձայնէլ-ի կրկ. ձևը

ձ'էնձօն—ծղոտ, ճական

ձ'էս — ձեռք

ձ'էսագործ—ձեռագործ

ձ'էսաց—ձեռաց (անմիջապես)

ձ'էսացագիր—ձեռացագիր

ձ'էսացագործ—ձեռացագործ

ձ'էսընթուխ—ձեռնթուխ

ձ'էսնաքաշութէն— ձեռնաքար-
շություն (գողություն)

ձ'ըգընկուլ— ձկնկուլ

ձ'ըձում—ձձում (խնոցի)

ձ'ըմուգ—ձմրուկ

ձ'ըմուգ—ձմուկ (աքիսի մի աե-
սակ)

ձ'ընակօլօլ—ձյունակոլոլ

ձ'ընթօփ—ձնագնդակ

ձ'ընձաղիգ—ձնձաղիկ

ձ'ըվաձէլ—ձվաձէլ

ձ'ըքնալ—ձգնալ, պնդանալ

ձ'իլ—ձիլ (քթոցի վրայի կապը,
որից բռնելով շալակում են)

ձ'իթյանք—ձիթհանք

ձ'ութ—ձյութ (ծամոն)

ձ'ուն—ձյուն

ձ'օծօր—ձոձուլ (զանգ, գլուխ)

ձ'օրցօր—ձորձուլ (անձոռնի եր-
կար)

Ղ

ղարա—ղարա (1. կոշտ, կոպիտ,
2. մեծ, բարդ)

ղարանալ—բարդանալ

ղարուլ—հոժար

ղարուռա, զարուրդա—կոշտակ

դադ—խակ
 դադադուրդուշուն (անեծք)—
 դժբախտություն
 դնդրը—ֆլանս
 դադըր—արձեք
 դնդիֆու—թավիշ
 դազ—դազ (սագ)
 դազան—դազան (սլոխնի)
 դազանճի—սլոխնի
 դազըր—ցից
 դազիլ—աչծի մազից սլոխնի բա-
 րակ սլոխնի
 դազիլումասի—խոսքիցն՝ սլոխ-
 րառարկած ալոխնի, ձիւնի, կա-
 թով
 դազմա—դազմա (քունգ)
 դաթ—դաթ (հալի, շերտ)
 դաթ-դաթ—շերտ-շերտ
 դալարալաղ—դալարալաղ (աղ-
 մուկ-աղաղակ)
 դնդաթ—դալաթ (սխալ)
 դալաղ—աթարնիքի կոնաձև
 ճալք
 դալամ—դալամ (գրիշ)
 դալալէլ—անագել
 դալալճի—անագաղործ
 դնդը—կեղծ
 դնդաղանգ—նենգ, խտրական
 դնդը—կաղապար
 դնդիլումիշ—էղնէլ—կաղապարվել
 դնդն—գլխամատուփ, փողատուփ
 դալմաղալ—դալմաղալ (աղմուկ-
 աղաղակ)
 դալչա—տալարի աղբը
 դալոգ—դալոտ (յուզոտ)
 դախ—դախ
 դամգէլ (զոմսել)—մատնել
 դամիշ—կեղծ
 դնդմիշ—էղնէլ—խառնալ

դնդիշ—մարակ
 դալա—կերպ, կառնակ
 դալին—կարգին, կանոնավոր
 դալան—դալան (սլոխնի թիւ)
 դալմ—ամուր
 դալմիցընէլ—ամրացնել
 դալիշ—գոտի
 դալըր—բաղի, դառ
 դալֆն—1. սուրճ, 2. սրճարան
 դալֆնդան—սրճարան
 դալֆնոց—սրճարան
 դանագ—փեղկ, շերտ
 դանթալ—կշեռք
 դանթալճի—կշեռք
 դնդալի—անասուններին մաք-
 րելու սանր
 դալաղ—փախստական
 դալալալ—ծառա, սպասար
 դաղաղ—աղաղ
 դնդաղ—մաղի կամ գափի չըր-
 ջանաձև փայտե մասը
 դնդալ—գլխամամր
 դալ—դալ (կալճալարի կրակ
 հանելու համար գործածվող
 բամբակը կամ թելը)
 դալալ—սրինգ
 դալուկ—սեխ
 դալուրմա—դալուրմա
 դալաղուկ—սառակ
 դնդանֆիլ—մեխակ
 դալալալալ—ուսող-խոսող
 (մարդ)
 դնդըլէլ—խառնել, բարեխառնել
 դալթրնալ—դալթրնալ
 դալիք—դալիք
 դալաղ—կալալիշ
 դնդա—դանգ
 դնդն—վանդակ

Դսփիլ—հանկարծ, դուցե
 ղեղած—թեք, շեղ
 ղեղածլամա } — թեքությամբ
 ղեղածընա }
 ղեյրաթ—ղեյրաթ (հետնդ, ջանք)
 ղըգանլ—չափ, պես
 ղըգըլ—թուշդ, կարմիր
 ղըգըլհուդ—հոն
 ղըգիդ — աղջիկ (վերապրելու
 նպատակով գործ է ածում
 աղաների նկատմամբ)
 ղըգըուն—կատաղի
 ղըգոզլան—հերմոֆրոզիա
 ղըժըուդոց—գժուուց (ժխուր, աղ-
 մուկ)
 ղըժըրժալ—աղմկել
 ղըժըրժոց—խառնակ ձայներ
 ղըլըլ—զգեստ
 ղըմըշիլ—հոժարել, խնայել, ամ-
 ստալ
 ղըմի—վայրի բույս, սրից թթու
 են պատրաստում
 ղըյամաթ, ղիյամաթ — 1. սաս-
 տիկ ցուրտ, 2. գժվարություն
 ղըն—հերթ, զարկ
 ղընջըլուզ—ղնջլուզ (վայրի բույս)
 ղըռ—զըռ (քարքարոտ վայր)
 ղըռըշմալ—հիմար, աղուշ
 ղըռըրոալ—զոզալ
 ղըռմա—հրացանի փամփուշտի
 մանր գնդակները
 ղըռջացընէլ—զոճացնել (ստամ-
 ները կրճատել)
 ղըռջիդ—կոճիկ
 ղըռջըռջացնէլ — ղոճացնել-ի
 կրկ. ձևը
 ղըսմանթ—զսմանթ (բախտ)
 ղըսրադ, ղըրսադ—զամբիկ

ղըվան—ամբողջով, ուժեղ
 ղըվաթ—զվաթ (ուժ)
 ղըրգէլ—ուղարկել
 ղըրմա—կիսածեծ կալ
 ղուզուդ—հույս
 ղուէիդ—արկղ, տուփ
 ղուլ—զուլ (1. հպատակ, 2. գու-
 շակություններ անուշ քննա-
 վար)
 ղուլաթ—զուլաթ (ծխախոտի
 մի կում ծխելը)
 ղուլըթուլէն—օտարություն
 ղուլլուխ—ծառայաթյուն
 ղումաշ—զումաշ (կերպաս)
 ղույումճի—սակերիշ
 ղունդունալ—զունդունալ (աղու-
 նիկների հանած ձայները)
 ղնււ—վեգ խաղալիս արձակվող
 բացագանչություն
 ղուումիշ էնէլ—լարել
 ղուրբան—զուրբան (մատաղ)
 ղուլբանբս էզնի մատաղ էնի
 (հեզնական իմաստով գործած-
 վող)
 ղուրզուշուն—արճիճ
 ղուլինջ—մեջքացալ
 ղոշ—խոյ
 ղոշադ—քաջ
 ղոշի պլուր—վայրի բույս
 ղոջա—մեծ, վիթխարի
 ղոռուխճի—պահապան, հանդա-
 պան
 ղորթ—(ուզ)զորդ (ուզիդ, ճըշ-
 մարիտ)

Ճ

ճարգըդիլ—ճապկտել (անզոր
 շարժումներ գործել)

ճաղգրնօց—ճակտանոց (կտորից
 շրջանակ, որի վրա շարում
 էին գլխի սակիները)
 ճաղգըցընել — ճակա[ա]ցնել
 (խոսքը երեսին առել)
 ճաղի — ճատի, եգիպտացորենի
 ալյուրից թխված հաց
 ճախճ—ճահճ
 ճաղ—ճաղ
 ճաճիյրախի — խաղողի չանչից
 քաշած արաղ
 ճամբա, ճամփա (Ախք., Ախց.)—
 ճամփա
 ճամբարադ—գութանի մեծ շրդ-
 թան
 ճամբօրթ, ճամփորթ — ճամփորդ
 ճան—ճան (վեգ)
 ճանառ—ճանառ (ձկան տեսակ)
 ճանգըռդէլ—ճանկոտել
 ճանչէլ—ճանաչել
 ճանջ—ճանճ
 ճանջապա—ճանճապահ (մեղվա-
 պահ)
 ճանջաքըշա—ճանճաքշա
 ճանջուլ — ճանճուլ (սալորի մի
 տեսակը)
 ճավիդ — ճավիկ (սպիտակ բա-
 զուկ և նրանից պատրաստած
 թթու)
 ճարէգ—ճարեկ (փոքրիկ թռչուն)
 ճարէլ—ճարել
 ճարջագուգ—ճարճատուկ (կա-
 պույտ գույնի վալրի ծաղիկ)
 ճաքէյ—ճաքել
 ճաքճըքէյ—ճաքեւի կրկ. ձեւ
 ճէխք—ճեղք
 ճէնջ—ճենճ
 ճէնջահամ—ճենճահամ
 ճէնճըռօց—ճենճոռոց

ճէնջօդ—ճենճոռ
 ճէոօք—ճեոօք (երկար)
 ճէոօքցընել — ճեոօքացնել (եր-
 կարացնել)
 ճէրէրալ — ճերերալ (հավի ձա-
 դերի ձվձվալը)
 ճէրմըգիլ—ճերմակել
 ճէրմըգուցք—ճերմակուցք (ձվի
 սպիտակուց)
 ճէփ—ճէրմաք — բոլորովին սպի-
 տակ
 ճըբըլգօրած—ճալտորած (ուժաս-
 պառ)
 ճըբոօդ—ճպոռոռ
 ճըգըռդալ—ճըկըռտալ
 ճըգութ—ճկույթ
 ճըթէլ—ճթել (աչքերը լարել մի
 րան լավ տեսնելու համար,
 չռել)
 ճըթըռդալ—ճթոտալ
 ճըծէլ—ճծել (գծել)
 ճըլէգ.—ճլեգ (վախո)
 ճըլվըլալ—ճըվլալ
 ճըլօդ—ճլոռ (ջղոռ)
 ճըլօթ—ճլոթ (ապտակ)
 ճըլօրթիդ—ճոճանակ
 ճըխէլ—ճխել (ճգմել)
 ճըղէլ—1. պատուել, 2. փախչել
 ճըղըգ—ճըղղ (կովարար, աղմը-
 կարար)
 ճըղղալ—ճղղալ (ճչալ)
 ճըղճըղան—ճղճղան
 ճըղըրանք—ճղըրանք (մանր փայ-
 տիկներ՝ կրակը թեժացնելու
 համար)
 ճըղք—ճյուղ
 ճըճըլմօրթ—անփորձ մարդու
 կատարած մորթ

ճրճլէլ—ճգմել, տրորել
 ճրմբոգէլ—ճմռակ
 ճրճբլլըլ—1. աիղմ, 2. ճահճոտ
 վայր
 ճրմռռ—ճմռռ (հալած յուզով
 և հացով կերակուր)
 ճրնդօ—ճնկո (սիրեկան)
 ճրնդըրիգ—ճնտրիկ (սիրունիկ)
 ճրնջըղպաշար—ճնճղպաշար
 (վայրի բույս)
 ճրնջուղ—ճնճղուկ
 ճրռիգ—ճռիկ (նվազ)
 ճրռնիգ—ճռնիկ (անիվավոր հար-
 մարանք, որից բռնելով երե-
 խտները քայլել են սովորում)
 ճրվալ—ճվալ (բղավել)
 ճրվդէլ—ճվտել (թռչունի ոտքե-
 րից բռնել և ձգելով 2 մասի
 բաժանել)
 ճըրաք—ճրագ
 ճըրաքթաթ—ճրագակալ
 ճըրաքվառոց—ճրագվառոց
 ճըրաքու—ճրագու
 ճըքնավօր—ճգնավօր
 ճիւլ—ճիտ (վիզ, պարանոց)
 ճիւլ—ճիւլ
 ճիճա—ճիճա (կրակ)
 ճիճիւլ—ճիճիւլ (փորոտիք)
 ճիճու—ճիճու
 ճինագ—ճինակ (հավի կրծքամա-
 սի երկսայր օսկորիկը)
 ճինօռ—ճինոռ (քյամանչա)
 ճիվ—ճիվ (ոտք)
 ճիվ-ճիվ—ճիվ-ճիվ (մանկական
 խաղ)
 ճութ—ճութ (ողկույզ)
 ճուղ—ճյուղ
 ճուռ—ճուռ (մարդու մեջքից

մինչև ներքանները)
 ճուռճուռ—ճուռճուռ (1. հնգկա-
 հավ, 2. մանրիկ աչքեր)
 ճուք—ճուք (մարմնի օսկորների
 տեղաշարժ)
 ճօբան—ճոպան (պարան)
 ճօբնէլ—ճոպնել (պարանով կապ-
 կըպել)
 ճօթ—ճօթ (1. ծայր, 2. կտորե-
 ղեն)
 ճօղէլ—ճողել (նստելիս ոտքերը
 մեկնել կամ իրարից հեռաց-
 նել)
 ճօճալ—ճոճալ (շարժվել)
 ճօճք—ճոճք
 ճօճքբտալ—ճոճալով քայլել
 ճօռթած—ճոռթած (պատռած)

Մ

մա—մա (մայր)
 մանգան—արգյոք
 մագարվօր (Ախյ.), մաղրվօր
 (Ախք.)—հարսանիքին հյուրե-
 րին հրավիրող անձ
 մագըրթէլ—մակարդել
 մաղընշունչ—մատնաշունչ
 մաղընքաշ—մատնաքաշ
 մաղղաշ—մատղաշ
 մաղմանասուն—փոքրիկ, անհա-
 փահաս
 մաղնիք—մատանի(ք)
 մանգանգա—գին, սակագին
 մանգաք—մաղտաք (ծամոն)
 մազկարօղ (Ախյ.)—մազկարոտ
 (անմազ, ճաղատ)
 մազղալ—բաց երգիք, որտեղից
 դարձան են լցնում

մանկան—վատ, անազնիվ (վերահսկողական)
 մանթ—մընտալ—զարմանալ, ապշել
 մաժէլ—մաժել (մասաժել)
 մալ—մալ (1. տալար, 2. ունեցւածք)
 մալա—մալա (որմնագրի ծեփող գործիքը)
 մալամանգէլ—մալամանկէլ (թափառել, շրջագայել)
 մալաչի—մալաչի (տանձի տեսակ)
 մալէզաբուր (Ախք.) ալյուրով և խորիխով ապուր
 մալէստան—ունեցւածքները
 մալոխ—մալուխ (այն փայտը, որ անց են կացնում լուծն ու սայլը իրար կապող փոկի տնցքի մեջ)
 մանլում—զարմացած
 մախլաս—մախլաս (ինչեիցե, մի խոսքով)
 մախմուռ—մախմուր (հարբած մարդու հաջորդ օրվա վիճակը, գինեհարված)
 մախմուռահան—մախմուրահան
 մանխուզ—մախսուզ (գիտավորացալ, անպայման)
 մախոխ (Ախք.) —ալյուրով ջրալի կերակուր
 մածուն—մածուն, նաև կանաչ ցորենի և զարու սպիրտակուցը
 մահանա—մահանա (պատրվակ, պատճառ)
 մանհանգ—մահանկ (փորձաքար)
 մաղազա—մաղազա(մառան)
 մաղարա—մաղարա (քարանձավ)

մաղիգ—մաղիգ — մաղիկ ~ մաղիկ
 մաղձ—մաղձ
 մաղմաղ—մաղմաղ (հանգարտիկ, դանդաղորեն)
 մաճ—մաճ
 մանձնլ—մաճալ (1. համբերություն, հալ, 2. պարագա, միջոց)
 մաճառ—մաճառ
 մաճբուռ—մաճբուռ (մաճի բրանակ)
 մամ—մամ (տատ)
 մամուզ—մամուկ (ոստայն գործող միջատ)
 մամուռ—մամուռ
 մայա—մայա (1. դրամագլուխ, 2. մակարի)
 մայասուլ—մայասուլ (հիվանդություն)
 մայլլ—մայլլ (հիացած)
 մայլա—մայլա (թաղ)
 մայլամ—մայլամ (սպեղանի)
 մայմուդիա—մանմուդիա (ոսկե դրամ, որ գործածվում էր իբրև կանացի գլխի զարդարանք)
 մայրամախօդ—մայրամտխոտ (հոտավետ բույս)
 մանգանա—մանգանա (մամլիչ, մամլակ)
 մանգիլ — մանգիլ (երկարության չափ)
 մանգզոն—մանգզոն (հաց կտրելու գանակ)
 մանգէռ—մանկեռ (խոշոր ատամներով փոցի)
 մանգուլ—մանկուլ, մանկուց
 մանդրը—մանր
 մանդրդէլ—մանրատել

մանգրոնատ — մանրնատ (գար-
 նանացան նվազ ցորեն)
 մանէլ — մանել
 մանթագ — մանթակ (մանկ. խաղ,
 սիրուբիր)
 մանի — մանի (երգ, խաղ)
 մանչ — մանչ (տղա)
 մաշա — մաշա (ուների)
 մաշուր — մաշուր (նկատելի,
 պարզ)
 մառ — մառ (անտաշ տախտակի
 վրայի մագմզուկները)
 մառխ — մարխ (ծառերի խեժը)
 մանջ — մարջ (գրապ)
 մառջան — մարջան
 ման — մառ (մաշիկ)
 մասալ — մասալ (տառի, տոած,
 նեքիաթ)
 մանբարուջ — մասբարուջ (կա-
 նացի մաշիկ)
 մանալահաթ — մաալահաթ (զրույց,
 կատակ)
 մասխարա — մասխարա (կատա-
 կարան)
 մասրէնի (Ախք.) — մասրենի (մա-
 սուր տվող վարդենի)
 մար (Ախց. և Ախք.), մէր (Լեն.)
 — մայր
 մարանդա — մարանդա (փոքրիկ
 գերանդի)
 մարաք — մարաք
 մարթնա — մարդակ (անտաշ տախ-
 տակ, դերան)
 մարթաթող — մարդաթող
 մարթաթէն — մարդություն
 մարիֆաթ — մարիֆաթ (շնորհք)
 մարխոշ — մարխոշ (թթվաշ)
 մարմա — մարմա (թաշկինակ)

մարմանդ — մարմանդ
 մաքրագարթէլ — մաքրագարդել
 մէգ — մեկ
 մէգալ (Ախց., Ախք.), մէգէլ (Լեն.)
 մյուս
 մէգանց, մէգէն — միանգամից
 մէգէ — մեկ էլ
 մէգէլօնք, մէգալօնք — մեկելոնք
 (մյուսները)
 մէգօցմէգ — մեկոց մեկ, միան-
 ցամից
 մէգար (Ախց.) — մեգար (կանա-
 ցի գոգնոց)
 մէխթըրէլ — մեղադրել
 մէմալ, մէմէլ — մեկ էլ
 մէյդան — մեյդան (շուկա, հրա-
 պարակ)
 մէյմուն — մեյմուն (կապիկ, փխբ.
 տգեղ)
 մէյֆա — մեյվա (միրգ)
 մէնձաւօր — մեծաւօր
 մէնձընալ — մեծանալ
 մէնձութէն — մեծություն
 մէննադ — մենակ
 մէշա — մեշա (ծառաշատ վայր,
 անտառ)
 մէռէլօց — մեռելոց
 մէրան — մերան (մակարդ)
 մէրէլ — մերել (մակարդել)
 մէրի (Ախց.) — մերի (անտառ)
 մէրդ — մեղր
 մէրդաբէրան — մեղրաբերան
 (քաղցրախոս)
 մէրդանաց — մեղրանաց
 մէրդանանջ — մեղրանանճ
 մէրվիլ — մերվել (ընտելանալ)
 մըգընտուն — մկնտուն (գութա-
 նի Յարգ կամ 4-րդ լուծք)

մըգիդան—մկիտան, զինեառուն
 մըգիդանճի—մկիտանատեր
 մըգմըգալ—մոմտալ
 մըգյան—մտեհան
 մըզմըզ—մզմըզ (դանդաղ, բայց
 ամեն ինչ կարգին կատարող)
 մըզրաղ—մզրաղ (նիզակ)
 մըթընդէլ—մթնտել
 մըթխէլ—մթխել (խծկել)
 մըթխըլէլ—մթխլել (խառնել)
 մըլազ—մլակ
 մըլօլ տալ—դանդաղել
 մըխ—մեխ
 մըխըրջէլ—մխըճել
 մըխլադուզ—մխլատուզ (մագ-
 նիս)
 մըխլու—մխլու (ձվածեղի մի
 տեսակը)
 մըխնօց—մխնոց (խոհանոցում
 հագնելու զգեստ)
 մըխսէլ—մսխել (վատնել, ծախ-
 սել)
 մըխքաշ—մխքարշ (ծխնելույզի
 անցքի վրա գրվող խողովա-
 կածի առաքկան)
 մըղէղ—մղեղ (փռչիւնման մա-
 նրը դարման)
 մըղլագ—մղլակ (դռան ներսի
 կողմի փակ)
 մըշմըշալ—մշմշալ
 մըռած—մեզ (միրած?)
 մըռթօշ—մռթոշ (մոռյլ, տգեղ)
 մըռթօշվօրէլ—մռթոշվորել, նո-
 թերը կիտել
 մըռմուռ—մրմուռ
 մըռութ—մռութ
 մըսըրքան—մսուրքի այն տախ-
 տակը, որից կապում են անա-

սուներն
 մըսխալ—մսխալ (ծանրութեամբ
 չափ)
 մըրցէլ—մըցել
 մըրօղէլ—մըռտել
 մըքլիլ—մգլել
 միածուս—միածում (օրվա մեջ
 միայն մեկ անգամ ուտել)
 միամըգէլ—միամտել
 միզար—միզար (գոգնոց)
 միթօմ, միթամ—իբր թե
 միլ—միլ (երկաթալար)
 միլլանթ—սերունդ, ցեղ
 միլլայիմ—մեղմ
 մինդար—մինդար
 միննանթ, մուեննաթ—1. երախ-
 տիք, խնդրանք, 2. հանդիմա-
 նություն
 միջագ—միջակ (արտերն իրարից
 բաժանող անվար հողաշերտ)
 միջնէզ—միջնակ
 միրաթ—միրաթ (անասուն, ան-
 տեր)
 միրգա—միրտա (բարի չուրը
 հաղորդելու համար խոստա-
 ցած կամ տված նվեր)
 միրուք—մորուք
 մուծ—մուծ (մեղ)
 մուլիգ—մուլիկ (խորամանկ,
 կեղծավոր)
 մուլք—մուլք (հարստութեամբ)
 մուխ—մուխ (ծուխ)
 մուխաննանթ—մուխտաննաթ (կեղ-
 ծավոր, նենդ, նամարդ)
 մուխտաջ—կարոտ
 մուղաթ—մուղաթ (զգույշ, ու-
 շաղիւր)
 մուղամ—մուղամ (ախուր եղա-

նակ)

մունդառ — մունտառ (կեղտոտ)
մունդըռէլ — մունտառէլ (կեղտո-
տէլ)

մունջ — մունջ

մուշ — մուշ — մուշ — մուշ (հանդար-
տիկ)

մուշավարա, միշավարա — մու-
շավարա (խորհրդակցութեան,
մտմտանք)

մուշտարի — մուշտարի (հաճա-
խորդ)

մուշտի — մուշտի (բռնցքահա-
ված)

մուշուբա — մուշուպա (ջուր խմե-
լու թիթեղյա կամ պղնձյա
աման)

մուռ — մուռ (ոխ, վրեժ)

մուրզի, մուրզա — մուրզի (ձուկ)

մուֆթա — մուֆթա (ձրի)

մօղօնէլ — մոգոնէլ (հնարել)

մօղէնալ, մօղնալ — մոտենալ

մօգիգցընէլ — մոտիկացնել, մո-
տեցնել

մօզարած — մոզարած

մօլըրած — մոլորած

մօլօքօր — մոլոքօր (մաշկային
հիւլմանք)

մօխրօլ — մոխրոտ

մօծիբ — մոծիբ

մօռ — մոռ

մօռնալ — մոռանալ

մօրէմէք — մեկ մորից (մորէմեզ
էզնէլ — վերակենդանանալ՝
վտանգից ազատվել)

մօրթէլ — մորթել

մօրուց — մորուց

մօրքուր — մորաքուր

Յ

յա — յա (1. կամ, 2. զարմանք
արտահայտող բացազանչու-
թյուն)

յարանի — վայրենի

յաթէչէ — կամ թե

յադ — խորթ, օտար

յաթադ — յաթադ (ներքնակ)

յալանձի — լարախաղացի ծաղրա-
ծուն

յալլա — յալլա (գէհ)

յալվարազիր — խնդրագիր

յախա — յախա (օձիք)

յախու — յախու (կապող և ամ-
րացնող սպեղանի)

յաղլըշ — սխալ

յաղութ — յաղութ (հակինթ)

յայան — ոտքով (գնալ)

յայանվօր — հետիոտն

յայլա — յայլադ (ամառանոց)

յայլի — յայլի (պարերգ)

յայնի — յայնի (ճաշի տեսակ)

յան — յան (կողմ)

յանի — իբր թե

յան տալ — հենել

յառ — ժայռ

յառլամիշ էղնէլ — (բարձին) հեն-
վել

յավաշ — 1. դանդաղ, 2. սպասիբ
(սպառնական իմաստով)

յարա — յարա (վերք)

յարար — արդյոք

յարալմասի — գետնախնձոր

յարալու — վերավոր

յարամազ — խորամանկ, թռիկ
փախած

յարան — ընկեր

յարգոււմ էնէլ — օգնել

յափրաղ—1. տերև, 2. շերտ
 յափու—շինարարական գործ,
 չափարտված շինարարություն
 յափուձի—որմնագիր
 յափունջի—յափունջի
 յէգյան—եկյան (եղբորորդի,
 քրոջ որդի)
 յէգրօրթ—երկրորդ
 յէզի լիզու—եզան լեզու (դեղա-
 բույս)
 յէթում—եթում (օրբ)
 յէզ—յուզ
 յէզէլ—1. յուզել, 2. շողոքորթել
 յէմիշ—եմիշ (սեխ)
 յէնդրը Էնէլ—հաշվի առնել, բա-
 նի տեղ դնել
 յէոսընոց—երեսունանոց
 յէոցընէլ—եռացնել
 յէոք—եոք (քոր հիվանդու-
 թյունը)
 յէսիմ—ես ինչ իմանամ
 յէսիւր—զերի, հաւատակ
 յէրգան—երկար
 յէրգանք—երկանք (երկանաքար)
 յէրզըննալ—երկարել
 յէրզընվըզիգ—երկայնվզիկ
 յէրէգ—երեկ
 յէրէմուգ—երեմուկ (չրեր մա-
 տակ)
 յէրէսանց—երեսից
 յէրէսըացուգ—երեսըացուկ (նո-
 բահարսի երեսը բանալու հան-
 դեսը)
 յէրէսծէծանք—երեսծեծանք
 յէրէսվօրէլ—առերեսել
 յէրիշ—երիշ (1. կերպ, ձև, 2. հո-
 խորտալոժ վրա գալ)
 յէփ—երբ

յէփօր—երբ որ
 յօլ—յօլ (քաշ)
 յօլա Էրթալ—յօլա գնալ
 յօխալ—ատել դժգոհել
 յօխուշ—դարձվալը, դարձվել
 յօնջա—առվույտ
 յօրդա—յօրդա (ձիու քառասըմ-
 բակ ընթանալը)
 յօրդան—յօրդան (վերմակ)
 յ
 յարըռզիլ—կատաղել
 յադըթին—կարդին, բավականին
 յազ—ակ
 յագնունանք—ականդեն
 յամբար—ամբար
 յամբըգէնի—ամուրկենի (ամուր,
 պինդ փայտ)
 յամբընալ—ամբանալ
 յամբըցընէլ—ամբացնել
 յանգանջ բըռնուգ—ականջ բըռ-
 նուկ (մանկ. խաղ)
 յանգանջ Էնէլ—լսել
 յանգանջը քըցէլ—ականջը գցել
 (լուրը տեղ հասցնել)
 յանգըջիթ—ականջակոթ
 յագըջմըդուկ—ականջմտուկ
 յանգըջօվ—ականջով (լսող, հնա-
 զանդվող)
 յանգըջքաշուգ—ականջքաշուկ
 (նորահարսի ականջները քա-
 շելը)
 յանգըջօղ—ականջօղ
 յանգէր մընա (անեծք)—ստեղծ
 ֆա
 յանգէրութէն—անտերություն
 (անկանոնություն)
 յանձըրէվ—անձրև
 յաշկէրդ—աշակերտ

յաչքըծագ—աչքածակ
 յառաջուց—առաջուց
 յառգա—առկա, առամ
 յառգահագիրգ—առկահատիկ
 յառդուն—առավոտուն
 յառիք—առաստաղ
 յառջի—առաջի
 յառսըզ—1. անգուռալ, 2. դիմաց-
 կուն (մարդ)
 յարդըսունք—արտասուք
 յարընլըվա—արյունլվա
 յարընխէխտ—արյանախեղդ
 յարընխում—արյունախում
 յարընքտէր—արյան պատճառ
 լինող, մարգասպան
 յարընօդ—արյունոտ
 յարձաթ—արծաթ
 յարունթաթախ—արյունաթա-
 թախ
 յարունք—արյունահեղություն
 յեդէվանց—ետին կողմից
 յեդէֆ—հետեւ, հետո
 յեդընգած—ետ ընկած (փչացած)
 յեդընկիթ—ետնկիթ
 յեդին—ետին, վերջին
 յեդնավուր—ետնավուր (վերջին
 օրվա)
 յերթիգ—երգիկ
 յեքսի—հաջորդ
 յեքվան—վաղը
 յեքուց—էգուց, վաղը
 յըբը—հապա
 յընգնավօր—ընկնավօր
 յընգէր—ընկեր
 յիշնէլ—իջնէլ
 յիշաթ—էնէլ—ստեղծել, ճարել
 յիբգուն—երեկո
 յիբէք—երեք

յղուղ—ուղեղ
 յղունգ—եղունգ
 յջըբ—արդյոք
 յոէան—ոհան
 յոէի—ոհի
 յոչօ—գեր, վիթխարի
 յրախի—օղի
 յուշիգ—կամաց, անձայն
 յուրդից—որտեղից
 յուրիշ—ուրիշ
 յօդա—սենյակ
 յօդաց ճամբա—զուգարան
 յօդաց տաղ—ոտնատակ

Ն

նազ—նազ
 նազար—նազար (չար աչք)
 նազգըդան—նազկտան
 նան (Ախք., Ախց.)—ոչ
 նանգուգ—նազուկ
 նաթ—նաթ (գերանգու բռնակը)
 նաթըբճի—բաղնիքում կանանց
 լողացնող կին
 նալ—նալ (պայտ)
 նանլանթ—նալաթ (նպովք, անեծք)
 նալբանդ—նալբանդ (պայտա-
 գործ)
 նալիգ, նալըն—նալիկ (փայտե՝
 առանց երեսի ոտնաման)
 նալչա—նալչա (կիւաշըջան եր-
 կաթ՝ կոշիկների ներքաններին
 ամբացնելու համար)
 նախախէլ (Ախց.)—աղաչել, պա-
 ղատել
 նախըրթօղ—նախըրթող (նախբա-
 թողի ժամանակը)
 նախըրճի—նախբապան
 նահախ, նըհախ—անիրավ, ան-
 տեղի

նադդ — նադդ (կանխիկ)
 նադըլ — նադլ (պատմություն)
 նաճար — անճար
 ննմ — նամ (խոնավ)
 նոյխսա — 1. ինչեւիցե, 2. մի կերպ
 նանա — նանա (օրոր)
 նանազիր — նանազիր (տանձի
 տեսակ)
 նանէ — նանէ (տատ)
 նաչար — նաչար (անօգնական)
 նառավիստ — կամակոր, համառ
 նավ — նավ (փայտե լայն խողովակ,
 որով ջուրն անցնում է
 դեպի ջրաղացը)
 ննվմբիդ — նավարիկ (գոմշի
 ձագ)
 նավթուզ — վայրի անհոտ ծաղիկ
 ննրդիվան — սանդուղք
 ննֆնս — նաֆաս (շունչ)
 նաֆթ — նավթ
 նաֆթըլուդ, նաֆթուլ — երկաթ-
 թալար
 նաֆս — նաֆս (չկամություն)
 նէդիդ — ձիթհանքի կալաքարի
 մէջ տմրացրած լծակը
 նէդէնալ — նեղանալ (վերափոք-
 վել)
 նէդնալ — նեղնալ
 նէդութէն — նեղություն
 նէմնէմ (Ախց.) — ուտելիք, կե-
 րակուր
 նէյնիմ-նէյնիմ — պարեղանակ
 նէս — ներս
 նէսիթին — ներսի դին (ներսի
 կողմը)
 նըշխէլ — նաշխել
 նըշըդդիք — նաշխուտիկ
 նըշնէլ — նշնել (նշան դնել)

նըֆալ — նվալ, տնքալ
 նիաթ — նոթ
 նիզա — նիզա (նազկտանք, կա-
 մակորություն)
 նիշաստա — նիշաստա (ցորենի
 սպիտակուցը՝ շորացրած վի-
 ճակում, օսլա)
 նիք — նիք
 նուբար — նուբար
 նօրաթ — նորաթ (հերթ)
 նօրնալ — նորանալ
 նօքնր — նոքար (ծառ)

Շ

շարաշ — շարաշ (1. բանթող,
 2. նվագողներին տրվող դրամը)
 շարգըցու — շապիկացու
 շարընդալըդ — շարաթավարձ,
 որ տրվում էր վարպետի կող-
 մից՝ աշակերտին
 շադվօր — շատվոր (բազմանգամ)
 շագունց — շատունց (վաղուց)
 շալգէլ — շալակել
 շալդըվօր — շալակվոր
 շալօվի — շալովի (կանացի գըլ-
 խաշոր)
 շախա — շախա (տրամադրու-
 թյուն)
 շախա-շախա — կտոր-կտոր
 շաղգըմուզ — շաղգամուկ (վայրի
 բույս)
 շաղվէլ — շաղակել
 շամաթա — շամաթա (աղմուկ,
 աղաղակ)
 շամամ — շամամ
 շամառ — շամառ (ապտակ)
 շամդամ — մոմակալ
 շալմառ — շահմար (օձի տեսակ)
 շանթուր — շանթուր (մորենի)

շան լիզու—չարախոս
 շանյէրէս—շաներես (անպատ-
 կառ)
 շանսըխտօր—շանսխտօր (վայրի
 գառնահամ բույս)
 շնշ—շաշ (շիւ աչք)
 շապիտ—գլխարկ
 շապխաճի—գլխարկագործ
 շնո—շառ
 շառֆ—շարֆ
 շնրբաթ—շարբաթ
 շարմաղ—շարմաղ (բարակ մա-
 ղոյ մաղ)
 շափալաղ—ապտակ
 շնքնըլօխում—շաքարլոխում
 շնքրէլ—շաքարել
 շնֆդալի—գեղձ
 շէյ—իւր, կահույք
 շէնլիք—ամբոխ, բազմություն
 շէննալ—շեննալ
 շէշխանա—հաստ և խամ ապու-
 կույ պատրաստած բաժակ
 շէրէփ—շերեփ
 շէրիդ—շերիտ (թել, ժապավեն)
 շըրէլ—շահել
 շըլդիդ—շլտիկ
 շըլըխտի—թափթփված
 շըլինք—շինք (վիզ)
 շըլօփա—շլօփա (մեծ փաթիլնե-
 րով անձրեախառն ձյուն)
 շըզրիդ—փոքրիկ դահակ
 շընափօր—շնորհափօր
 շընափօրէլ—շնորհափօրել
 շընթըռգիլ—շնթոկել
 շընոց—շնանոց
 շնօրագալ—շնորհակալ
 շընօրք—շընսրք
 շըշկըլիլ—շշկէլ (շփոթվել, շփա-

րել)
 շըշկօ—շշկո (շիւ աչքեր ունե-
 ցող)
 շըշպըռէլ—1. կշտամբել, հան-
 դիմանել, երեսովը տալ խոտ-
 քը, 2. շփոթվել
 շըռռալ—շոռալ (հորդառտա՝ հո-
 սել)
 շըվարիլ—շվարել (մոլորվել)
 շըվաք—շվաք (սովեր)
 շըվօդ—երևակայական չար ոգի,
 որին տանից դուրս անելու
 համար մարտի մեկին ավելով
 ծեծում և մաքրում էին տան
 պատերը
 շըրէշուդ—շրէշուկ (սոսնձային
 նյութով հարուստ մի տեսակ
 խոտ)
 շըփօթ—շփոթ (զանազան կանա-
 չեղենով և բանջարեղենով
 պատրաստած կերակուր)
 շիւր—շիւր, պաղլէդ
 շիթիլ—շիթիլ (սածիլ)
 շիշա—շիշա (ապակի)
 շիշադ—շիշակ (Չ տարեկան էգ
 գառ)
 շիշաճի—ապակեգործ
 շիշկիլ—շիշկիլ (սխալ)
 շիվան—շիվան (կոծ, վայնասուն)
 շիւրա—շիւրա (քաղցր ու կոշտ
 նյութ)
 շիւրին—շիւրին (սերուն)
 շիփ շիդադ—բոլորովին շիտակ,
 ուղիղ
 շիքառնի—շիքառնի (կոկիկ, նըր-
 բաճաշակ հագնված)
 շուլուլէլ—շուլուլել (ձևփով խո-
 շոր-խոշոր կարել)

շուրվա—շուրվա (բրնձով ճաշ)
 շուք—շուք (ստվեր)
 շօշ—շոշ (խճուղի)
 շօռ—շուռ
 շօսյաչք—կնամոլ
 շօրաֆօղ—շորահա
 շօրօթալ—շորոթալ
 շօք—շոգ

2

շարալամիշ էնէլ—խելակորոյս
 թափալել
 չարուգ—չապուկ (արագ)
 չադրըր—վրան, տաղավար
 չադրա—չադրա (սափան)
 չաթալ—չաթալ (երկճշուղանի
 փայտ)
 չաթ էնէլ—կատաղեցնել, գալրտ-
 ցընել
 չաթըռղուգ—չաթստուկ (խոտի
 տեսակ)
 չանթին—դժվար
 չայ—չալ (խառուտիկ)
 չալէլ—չալել (նվագել)
 չալըղ—չալղ (նշան, հետք, սպի)
 չանթուգ—չալթուկ (կեղևը չհան-
 փած բրինձ)
 չանիգ—չալիկ (երկաթ, չմուշկ)
 չալի-չըռփի—հնամաշ իրեր
 չաղըրճի—հրաժիշտ, նվագող
 չալմիշ էղնէլ—կազանալ, կոտըր-
 վել
 չալփանշուգ—չալփաշուկ (անտա-
 նելի ցեխ)
 չախալ—չախալ (կապուտաշյա)
 չախալա—չախալա (վաղահաս
 խնձորի տեսակ)
 չախլամա—չախլամա (ջրով բա-

ցած մածուն)
 չախմախ—չախմախ (կաշձքար)
 չախու—չախու (գրպանի գա-
 նակ)
 չաղ—չաղ (գեր, լիքը)
 չաղընալ—չաղանալ (գիրանալ)
 չամ—չամ (եղևնի)
 չամաշուր—սպիտակեղեն
 չամչաղ—չամչաղ (հատուկ շե-
 րեփ, որ գործ է անվում խա-
 նութնեքում ալյուր կամ ալյ
 ապրանք կշռելիս)
 չամշուգ—չամշուկ (մանկական
 գդակ)
 չամուռ—չամուռ (ցեխ)
 չալիք—մարգագետին
 չալխանա—թեյարան
 չալրա—չալրա (նոթ)
 չալրօղ—նոթերը կիտած, բար-
 կացկոտ
 չանա—չանա (ծնոտ)
 չանգա—չանկա (1. ծնոտ, 2. ան-
 կյուն)
 չանգալ—չանկալ (1. պատառա-
 քաղ, 2. կարթ, 3. դուռն կամ
 լուսամուտի երկաթե փակ)
 չանգէքը յէղէլ—շատախոսէլ
 չանթ—չանթ (հնացած ստնա-
 ման)
 չանթա, չանթաճի—շատ դեռ ու
 գեն ընկնող
 չանթէլ—չանթել (հափշտակել,
 խլել)
 չառփաստ—չառփաստ (ճար-
 մանդ)
 չարա—չարա (ճար, հնար)
 չաննգ—չարագ (չորացրած միրգ,
 քաղցրեղեն)

չարքնալ—չարանալ
 չարխ—չարխ (անիվ, բախտա-
 նիվ)
 չարխընքալ—չարխնքալ (խա-
 ռատի մեքենայով պատրաս-
 տած)
 չարչըրէլ—չարչարել
 չարչի—չարչի
 չարսափ—չարսով (սավան)
 չարսու—չուկա
 չարուխ, չարօխ—չարուխ (տրեխ)
 չարօցք—չարոցք (չարերից, սա-
 տանաներից զարկված)
 չափա—չափա (հողը փափկաց-
 նելու գործիք)
 չափայէլ—չափայել (չափայտով
 հողը փափկացնել)
 չափառ—չափառ (ցանկապատ)
 չափուդ—չափուտ (ցնցոտի)
 չաքմաճան—արկղիկ (փողի կամ
 զարդեղենի)
 չաքուճ—չաքուճ (մուրճ)
 չաքնըրզա—չաքուրկա (մորեխ)
 չէմ ու չէմ— } —չեմ-ի կրկ.
 չէմ ու չում } ձևերը
 չէշիդ—չէշիտ (տեսակ, տեսք)
 չէչ—չէչ
 չէչիլ—չէչիլ (թել պահիր)
 չէսնալ (Ախց.)—չկարողանալ,
 դժվարանալ
 չէրքեզգա—չէրքեզկա
 չէքմէ (Կր.) երկարավիզ կոշիկի
 մի տեսակը
 չըբաղ—չըբաղ (մերկ)
 չըբըղցընէլ—մերկացնել, թալա-
 նել
 չըբղէլ—չըբղել (ծեծել, ձաղկել)

չըբուդ—ճիպտա
 չըթիդ—չթիկ (պուտ)
 չըթվօր—չթվոր (չթով վարող)
 չըբըղբուռն—չըպարուռն (նաշ-
 խուռն, գուշնդգուշն)
 չըբըբուր—չըբուր (ջրալի ճոշ)
 չըբվէլ—թրե գալ
 չըխարթմա, չըխըրթմա—չխտրիթ-
 մա (կերակուրի տեսակ)
 չըխիշ—չխիշ (խնայողութուն)
 չըխմազ—չխմազ (անպատեհ,
 տարբերակ)
 չըխօզգա—թոքախտ
 չըկամ—չկամեցող
 չըկէր—քչակեր
 չըհասութէն—անհասութիւն
 չըմչակէր—չմչակեր (ստեղծա-
 կեր)
 չըմչըմալ—չմչմալ (անախորժակ
 ուտել)
 չընչափադ—թերհափառ, անհո-
 վատ
 չըռիդ—չըռիկ (փոքրիկ ջրվեժ)
 չըռչօլ—չըռչօլ (կակուղ ճյուղերից
 պատրաստած ցախավելի կապ)
 չըռփիլ—չըռփի (որմնագիրներէ)
 գործածած լարը)
 չըռփըսըզ—չափ չճանաչող
 չըվան—չվան (պարան)
 չըբա—չըբա (յուզատ, լավ ուղղօդ-
 փայտ)
 չըբախ—ճըբագ, կանթեղ
 չըբախտան—լուսառողող
 չըբաղ էնէլ—տարածել, սփռել
 չիբան—չիբան (խոց, պալար)
 չիգէմ—չգիտեմ
 չինիլ—չինիլ (թրծած կապե տամն)
 չիվիլ—չիվիլ (սեպ)

չիբբին—չիբբին (տգեղ)
 չիբ—չիբ (վեգի փոս ընկած
 երեսը)
 չիբիլա—չիբիլա (մետաքսյա քող)
 չիֆտան—չիֆտա (աքաղաղ)
 չութ—չութ
 չուլ—չուլ (փալաս)
 չուլ ու չափութ—հին ու մին
 չուխա—չուխա
 չուշքի—չուշքի (որովհետև)
 չուշուտ (Ախք.)—արագ-արագ
 չուռ (Ախք.)—զուր
 չուռ ու զուռ էնէլ—վեգ խաղա-
 լիս վեգերը միանգամից հա-
 վաքել
 չօլ—չօլ (անպտուղ վայր)
 չօլախ—չօլախ (կաղ)
 չօլխէլ—կաղալ
 չօմալաք—չոմալակ (թոշունների
 ժանտախտ հիվանդ.)
 չօմբախ—չոմբախ (հովվական
 դավազան)
 չօմրուգ—չոմրուկ (փսորած պա-
 նիր)
 չօնթ—չոնթ (կաղ)
 չօնթէլ—խլել, հափշտակել
 չօնթընալ—չոնթանալ (կաղալ)
 չօշ—չօշ (էշին կանգնեցնելու բա-
 ցազանչու թյուն)
 չօսօլ—չոսոտ (հիվանդոտ)
 չօսթին—չորսդին
 չօրաք—չորակ (թխվածք, հաց)
 չօրէլ—չորել (կոպտել, հրաժար-
 վել)
 չօրնալ—չորանալ
 չօրսնօց—չորսանոց
 չօրցէլ—չորացել
 չօրօց—չորոց (չորս լծանի զու-

թան)
 չօփ—չոփ
 չօփուգ—չոփուկ (աղբակույտ,
 աղբանոց)
 չօփուռ—չոփուռ (ծաղկատար)
 չօքէչօք—չոքեչոք
 չօքիլ—չոքել
 չօքէցընէլ—չոքացնել

Պ

պարագիլ—պապակել (խիստ
 ծարավել)
 պարար—պապար (եղանակ, նը-
 վազ)
 պարընծիլ—պապանծել
 պարիբօզ—գլանակ, ծխախոտ
 պարօնք—պապոնք
 պարսիլ—պակասել
 պազսըցնէլ—պակասացնել
 պազոռութէն—պակասություն
 պալանք—պատանք
 պաղբոզէլ—պատառոտել
 պաղիճ—պատիժ
 պաղշարօզ—պատշարոզ (որմա-
 դիր)
 պաղվալ—ներքնահարկ, նկուղ
 պաղբօն—փամփուշտ
 պաթըրմիշ էնէլ—տակոյն անել
 պաժառ—հրդեհ
 պտեստ—պահեստ
 պաղ—պաղ (սառն)
 պաղչնքնը—պաղչաքար
 պաճ—պաճ (ցորենի և հոտապը-
 տուղների արտաքին պատ-
 յանը)
 պաճաղ—պաճաղ (ոտքերի բաց-
 վածքի տարածությունը)

պաճիգ էնէլ—պառկել
պաճիճ (Ախց.)—պաճիճ (երկայ-
նավիզ դուլպա, զանկապան)
պաճճառ—պատճառ
պաճճառավօր—պատճառավոր
(հղի կիւն)
պաճճթէլ—պաճճթեւ (զանկա-
պաններէ համար գործած
կապ)
պալածուրիգ—պահածուրիկ
պալէլ—պահել
պալմըօցի—պահմտոցի (մանկ.
խաղ)
պալօղ—պահող
պաշարէլ—պաշարել (կարողա-
նալ)
պաշլալէլ—սկսել, ձեռնարկել
պաշպան—պաշտպան
պաշտան—պաշտան (պես, ան-
միջապես)
պառոռէլ—պատռել
պառվընալ—պառավել
պասաժիր—ուղևոր
պասամաղ—պասամաղ (սալահա-
տակ)
պասմա—պսոմա (փռած գոմ-
աղը)
պաստէղ—պստեղ
պաստուրմա—պաստուրմա (ա-
պուխտ)
պարալիշ—անդամալուշժ, անդա-
մալուժուլթյուն, կաթված
պարբաշի—պարբաշի (պարբ.
գրել-
խափոթող)
պարբէլ—պարպել
պարիգմախէլ—վարսավիր
պարճանք—պարճանք
պարճէնալ—պարճենալ

պաքէլ—պաք(ան)ել
պէրէնագ(կր.)—պեպենակ (թի-
թեռ)
պէրէք—բիր
պէլալ—պելալ (մոլորվել, անդի-
տանալ)
պէչադ—կնիք
պըդըդիլ—պտտել
պըդիլալ—պտկալ (զուռնայի ե-
ղեգնափողի բերանը խցկելու
խցան)
պըդդունց—պտղունց
պըդուդ—պտույտ
պըզըզնալ—պզտկնալ (փոքրու-
նալ)
պըզդիգուց, պըզդըգուց—ման-
կուց
պըզօզ—պզոզ (մանած թել)
պըլբըլալ—պլլալ (փայլփլել)
պըլբըստալ—պլլստալ
պըլէճ—պլեճ (1. նիհար, 2. մոնր
արմտիք)
պըլէճ էնէլ—պլեճ անել (հողի
մեջ մնացած մանր արմտիքը
հավաքել)
պըլճէլ (Ախց.)—պլճել (անշնչա-
նալ, մեռնել)
պըլուդ—պլուտ (աղքատ, դա-
տարկածեն)
պըլուշ—պլուշ (թավիշի մի տե-
սակը)
պըլօմբէլ—պլոմբել
պըլօճիգ—պլոճիկ (երկամոնք)
պըղդօր—պղտոր
պըղօղ—պղող (ձու, որից ձաղ
չի դուրս գալիս)
պըճէղ—պճեղ (սմբակ)
պըճպըճալ—պճպճալ

պընդակիրթ — պնդակիրթ
 պընդըցընէլ — պնդացնել
 պըշշալ — պշշալ (աչքերը հառած
 անթարթ նայել)
 պըշշէլ — պշշել
 պըշխէլ — պշխել (որոնել, խոռ-
 նել)
 պըշխըռքէլ — պշխել-ի բազմա-
 սրտիկ. կերպը
 պըռադ — պոտա
 պըռտա — պոտա
 պըռտվիզ — պարենամթերք
 պըռդօշ — պոկոշ (երկար և կախ-
 ված շրթունք)
 պըռջինդ — պոճինկ (մազի թըն-
 ջուկը, որ սանրած ժամանակ
 ֆուռ է սանրի վրա)
 պըռսնդ — պոտնի, շուրթ
 պըրունդ էնէլ — պոունկ անել
 (նախապատրաստվել լալու)
 պըրօշ — պոռշ
 պըրօշտի — պոռշտի (համբույր)
 պըրբօշ — պրկոշ (ցախավել)
 պըրծըցընէլ — պրծացնել
 պըրօրկա — խցան
 պրբիշ — պրպիշ (զուսնայի փողի
 ծայրին ամրացված եղեգն)
 պրճի — պիճի (փոքր)
 պրճիլիզ — պրճիլիկ (փոքրիկ)
 պրշ — պիշ (աչքերը հառած, սե-
 վեռած)
 պուբուզ — պուպուզ
 պուբուզէլ — պուպուզել, կզանալ
 պուզ — պուզ — պուտ — պուտ (կա-
 կաշի տեսակ)
 պուզուզ կօդրօղ — պուտուկ կոտ-
 րոզ (ծաղկի տեսակ)
 պուզ — պուզ (սառույց)

պուլրադիզ — պուլպատիկ (բոլո-
 րովին թրջված)
 պուլրուլադ — պուլպուլակ (ծո-
 րակ)
 պուլուռ չԱխք. — պուլուռ (շրջա-
 նաձև հաց, որ թխում են թոն-
 րում)
 պուռնուռադ — պուռնուռակ (ծոծ-
 րակ)
 պուշ — պուշ (կարճատես)
 պօրգէլ — պոպկէլ
 պօրօզընէլ — պոպոզցնել (մեծա-
 րել, բարձր տեղ նստացնել)
 պօգէլ — պոկէլ
 պօլ — հատակ
 պօլօզ — պոլոզ (խիստ երկար)
 պօլօզընա — (երկարությամբ)
 պօլօզնալ — պոլոզանալ (1. երկա-
 րել, 2. զարմանալ)
 պօղօսադ — պոլոսակ (ձիթհանքի
 մամլիշ գերանը)
 պօշվօր — պոշավոր (կեղծավոր)
 պօթթէլ — պոթթել (պատռել)
 պօրդ — պորտ
 պօրդակըդրի — պորտակորի
 (փոքրիկ դանակ)
 պօրդըպուռ — պորտը գուրս
 (մարդ, որ օրվա մեծ մասը
 դրսուֆն է անցկացնում)

Ջ

ջադու — ջադու
 ջախէլ — ջախել (մի կողմ թեքել)
 ջաղաջ, ջաղաջք — ջրաղաց
 ջաղր — ջաղր (զազաղ)
 ջաղջրպան — ջրաղացպան
 ջաղջի քար — ջրաղացքար
 ջան (Ախց. և Ախք.) — ջամ (ա-

ողակի)
 Չամբ—Չամբ (սայլի մասերից մեկը)
 Չամբազ—Չամբազ (անասունների տնտրական)
 Չամուգ—Չամուկ (եղիվորյակ)
 Չամուշղոռան — Չամուշղոռան (ապրիլի սկզբի խիստ բուքը)
 Չայէլ—Չահել
 Չայթ—Չայթ (1. Չանք, եռանդ, 2. դույզ)
 Չանավար—Չանավար (գայլ)
 Չանդագ—Չանդակ (մարմին)
 Չանդամ—Չանանդամ (գժոխք)
 Չանդամիլ—Չանդամել (գնալ՝ փրավորական իմաստով)
 Չանբմ—Չանբմ (հոգիս, բարեկամս—դիմողական)
 Չանջան—Չանջալ (դանդաղկոտ, ծուլ)
 Չանոի—Չանոի (նաժիշտ)
 Չավայիբ—Չավահիբ
 Չավշագ—Չավշակ (կանացի ոսկե գլխազարդ)
 Չարթ—Չարդ
 Չէբ—Չեպ (գրպան)
 Չէմանդ, Չժմարդ—Չեմարտ (առատաձեռն)
 Չէյէզ—Չեհեզ (օժիտ)
 Չըլդէ, Չընդէլ—Չլտել (թալանել, կողոպտել, պոկել, թոցնել, փախցնել)
 Չըխտագ—Չխտակ (զույգ)
 Չըխտէլ—Չխտել (զույգել)
 Չընջիւէլ—Չնջիւել (ճզմել)
 Չըվալ—Չվալ
 Չըբէդէզ—Չրհեդեզ
 Չըբի—Չրի (Չրալի)

Չըբխէլ—Չրիւնել (Չրով բանալ)
 ՉըբՉըգնէլ—Չրջիւնել (Չուր ցանել)
 ՉըբՉըրուգ—ՉրՉըրուկ (մոշկային հիվանդ.)
 Չըբվօր (Ախց.)—Չրվոր (1. Չըբկիբ, 2. արտը Չրոդ)
 Չըբտալագ—Չրտալագ (տղիքների հիվանդ.)
 Չըֆտիգ—Չվտիկ (ցատկոտանք)
 Չիգան—Չիկար (թոք)
 Չիգբ—Չիկբ (ոխ, վրեժ)
 Չիգբու—Չիկբու (ի հեճուկս)
 Չիլիզ—Չիլիզ (ավելի)
 Չիլիթ—Չիլիթ (ձիարշավ)
 Չին—Չին (չար ոգի)
 Չինդանա—Չինկանա (ժլատ, կծծի)
 Չինդան—Չինդար (թափթիփած, դատարկապորտ)
 Չինն—Չինն (ցեղ, սերունդ, տեսակ)
 Չիպպա, Չուպպա—Չիպպա (կանացի զգեստ)
 Չիվան—Չիվան
 Չուխտ—Չուխտ (զույգ)
 Չուխտագ—Չուխտակ
 Չուդար—Չուդապ (պատասխան)
 Չօգաժուրիկ—Չոկովի
 Չօթ—Չօթ (ձիթհանքում աշխատող բանվոր)
 Չօրիլ—Չորել (խոռովել)

Ռ

Ռանթ—Ռահանթ (հանգիստ)
 Ռանթիւալ—Ռահանթիւալ (հանգիստանալ)
 Ռադէնէլ—Ռատ անել (փտաբել,

հեռացնել)

ոռգտագգա—ոռկատկա (թռչուն
խփելու մանկ. խաղալիք)

ոռզի—ոռզի (համաձայն)

ոննդ—ոննկ (գույն)

ոննդ-ոննգ—գունգզգույն

ոննգլի—ոննկլի (գունավոր)

ոռնչպար—ոռնչպար (հողա-
գործ)

ոռստ գալ—ոռստ գալ (հանդի-
պել)

ոռվել—ոռվել (արտերի բաժան-
ման կետ)

ոռվուշ—ոռվուշ (գույն, կերպա-
բանք)

ոէին—ոէին (գրավ)

ոընդիգ—ոնդիկ (գեղեցիկ)

ոօշ—ոօշ (խոշոր աղացած գարի՝
անասուններին տալու համար)

Ս

սառթ—սահաթ (ժամացույց)

սառթճի—սահաթճի (ժամա-
գործ)

սնրար— պատճառ

սարախտան—առավոտյան

սարբո էնէլ—սարբ անէլ (համ-
բերել)

սարօն—սապոն

սարօնճի—սապոնչի (օճառագործ)

սնդւն—անընդհատ

սնդաֆ—սադաֆ

ոագղէլ—սատակել

ոագրէլ—սատրել (իրար մոտ ա-
ճած սերմերը իրարից հեռա-
ցնել)

սազ—սազ (1. լարային գործիք,
2. ոսկական-ի կրճատ ձեռ)

սազախ—սազախ (սաստիկ
ցուրտ)

սազանդար—սազանդար

սազէցընէլ—սազացնել, հարմա-
րեցնել

սաթրը—սաթր (սակը)

սնլա—սալա (ուռենու ճյուղե-
րից գործած կողով)

սալախանա—սալախանա (1. շատ
ման եկող, 2. հարաճճի)

սնլամնթ—սալամթ (առողջ,
անկոբուստ)

սալանդօստիգ—սարգի ոստայն
սալդատ—զինվոր

սալըզ—սալը (լուր, տեղեկանք)

սնլթ—սալթ (միայն, լուկ)

սալջարթ—սալջարդ

սալում—սալում (հարբուխ)

սախաթ—սախաթ (1. խեղտն-
դամ, 2. փչացած)

սախըռնիչ—շաքարաման

սախտէլ—սախտել (փչացնել)

սազ—սազ (1. կենդանի, 2. մո-
բողջ, 3. աջ)

սազիքյան—կենդանի ժամա-
նակ

ոագլամ—ամբողջական, չփաս-
ված

սազնա—ամբողջական, չփաս-
ված

սազնալ—սազանալ (առողջանալ)

սազօլ—սազոլ (կեցցել)

սնմն—ապուշ

սամավար—ինքնաեռ

սնմթ—սամթ (1. հարմարանք,
2. կողմ)

սնմթին—սամթին (հարմարին)

սամի—սամի

սնմ(թ)սըզ—թալս, հակառակ,
 անհարմար
 սալուզ—սալուկ (հիմար, թե-
 թեամիտ)
 սալմաղ—անմիտ
 սալմիշ էղնէլ—հասկանալ, ըմ-
 բռնել
 սանահար (Ախց., Ախք.), սա-
 նահէր (Լեն.)—սանահայր
 սանդալ—սանդալ (բաց երեսով
 ոտնաման)
 սանդըռ—սանր
 սանջու—սանջու (փորագավ)
 սաշաղ—սաշաղ (ծոպ)
 ոսս—սաս (ճայն)
 ոտվայ—ստվայ (բացի)
 սնվիւն—սեր, տենչ, ցանկու-
 թյուն
 սարգէյա—սարկավ (հորիկի
 շղթան շժուելու համար շինած
 փայտե օղակ)
 սարէկ—սարկալ
 սնրթ—սարթ (1. խստաբարո, 2.
 թունդ)
 սնրին—սարին (հով)
 սնրիննալ—հովանալ
 սնրսնմը—դանդաղկոտ
 սարքէլ—սարքել
 սարքովի—սարքովի (շինծու,
 կեղծ)
 սարֆէդկա—անձեռոցիկ
 սաֆսէմ—ամբողջովին
 սնփի—իրբ
 սերէլ—սեպել (հաշվել, ենթադ-
 րել)
 սէզ—սեզ (խոտի տեսակ)
 սէլ—(Լեն.), սալ (Ախց., Ախք.)—
 սալլ

սէլվօր—սալապան
 սէիզ—երկայնամազ արու աջծ
 սէլաֆ—սելավ (հեղեղ)
 սէմիչկա—արևածաղիկ
 սէյր էնէլ—տեսնել, նայել
 սէյրազ—սելրակ (նոսր)
 սէվանատազ (անեծք)—սեանա-
 տակ (սե խորքերում անհայ-
 տանալ)
 սէվնալ—սեանալ
 սէվցընէլ—սեացնել
 սէրէզ—սերեկ (ամանների բե-
 րանը փակելու համար գործ-
 ածվող կաշի)
 սէքու, սաքու—գոմերում գրված
 նստորան
 սըբանէլ—սպանել
 սըբըլդըրիզ—սպլորիկ (ճարպիկ,
 խորամանկ երեխա)
 սըզիլ—սկել (սուզվել, անհայ-
 տանալ)
 սըզըլդու—սզլտու (կոծ, կսկը-
 ծանք)
 սըլու—ցավ, ոսկրացավ
 սըթար—ուժ, կորով, հալ
 սըթըրվիլ—մի տեղ վեր ընկնել
 սըթրէլ—նստել, հանգիստ մնալ
 (վերավորական)
 սըլըլս—սուլոց
 սըլս—խիտ
 սըլսնթ—սխլաթ (խիտ, հոծ)
 սըլմէլ—սեղմել, հուպ տալ
 սըլսօրգուշ — սխոսր ձեծելու
 փայտե աման
 սըղգէլ—սղկել (ծեծել, մանրաց-
 նել)
 սընվածք—սնվածք (այն անցքը,
 որից օդ է առնում թռնիրը)

սըռ—1. գաղտնիք, 2. սաստիկ
 ցուրտ
 սըռլամիշ էղնէլ—գաղտնիքները
 իրար հայտնել
 սըռնի—սռնի (առանցք)
 սըսգիլ—սսկել (լուել)
 սըստէլ—սաստել
 սըվաղ—սվաղ (ծեփ)
 սըրա—սրա (կարգ, շարք)
 սըրդանա (կր., Ախց.)—արտերի
 մեջ խամ թողած տեղերը
 սըրդանց—սրտանց
 սըրբմ, սըրմա—սըրմ (կաշե թել)
 սըրբնդդէլ (կր.)—սահել, սայ-
 թակել
 սըրփէլ—սըրբել
 սըրփութէն—սըբություն
 սըրով—հերթով, կարգով
 սըքանան—սգանան
 սըրօք—ժամկետ
 սըքվօր—սգավօր
 սըֆաթ—դեմք, կերպարանք
 սիբէդ—սիբեդ (ուտելու բույս)
 սիլի-բիլի-սիլի-բիլի (սիրաբա-
 նություն)
 սիլլա—սիլլա (ապտակ)
 սիմագ (Ախց., Ախք.)—սիմակ
 (մանեղու համար դրած բուրդ)
 սիմսիլը չօրնալ—վախից մունջ
 դառնալ
 սինամհավք—սիրամարդ
 սինի—սինի, սկուտեղ
 սինձ—սինձ
 սինօո—սինոո (սահման)
 սիսէո—սիսեո
 սիրի-սիրի—ծաղկի տեսակ
 սիրուննալ—սիրունանալ
 սիրօղութէն էնէլ—ամուսնական

ապօրենի կապեր ունենալ
 սիֆթա—սկզբում, առաջ
 սուգի—սուկի (փափուկ միս)
 սուգխօսան—ստախոս
 սոլլուգ—սուլուկ (տղրուկ)
 սուլուլիդ—սուլուլիկ (սրածայր)
 սուճուխ—սուճուխ
 սում—սում (մայր գումար)
 սուն—սյուն
 սուչ—մեղք, հանցանք
 սուրայի—բարակ և երկայնա-
 հասակ
 սուրու—սուրու (ոչխարի հոտ)
 սուփրա—սուփրա (սեղանի ծած-
 կոց)
 սուք—սուգ
 սուֆաթ—դեմք, կերպարանք,
 տեսք
 սոթլիդ—սոթլիկ— (սահուն,
 լարծուն)
 սուլ—սուլ (կռշիկ)
 սոլախ—ձախ
 սոլուխ—շունչ
 սոլօբուռ—կտավատ, որի ձեթը
 դառն է
 սօղալ—սողալ
 սօղնագ—սողնակ
 սօմառ—սոմար (ծանրության
 չափ)
 սօմին—սոմին (հացի տեսակ)
 սօյ—սոյ (զարմ, տեսակ)
 սօլդաքար—սովդաքար (պան-
 դուխտ)
 սօրվէլ—սովորել
 սօրվէքընէլ—սովորեցնել

վնգէն—ժամկետը
 վաժարէդ—վարժապետ
 վալտ (Ախց.)—վալտ (երեսի
 քող, ծածկոց)
 վալլիւ—վալլա (հալատտ, ճիշտ
 տղապետ)
 վախաւն—վախկոտ
 վալ թէ—երեւի, գուցի
 վալլէլ—վալլել
 վալլոււ—վալլում
 վալ տալ—վալ տալ (սպտոնալ)
 վալիս—վալիս (վնտ պատճա-
 ռող, մատնիչ, բարեք չկամե-
 ցող մարդ)
 վալնաշարի—վալնաշարի (ակա-
 մա, հարկից ստիպված)
 վալնասուն—վալնասուն
 վննալըմ—վննալմ (վերջապետ)
 վննվննա—վննվննա (լծախըն-
 դիր, կասկածամիտ)
 վնստըգէլ—վնստըգէլ
 վնրամ—վնրամ (մտածմունք,
 կոծ)
 վնրավուրդ, վնրավիրդ էնէլ—
 վնրավուրտ անէլ (նկատել,
 դիտել)
 վարի դաթ հերքնահարկ
 վարցավ (Ախց.)—վարցավ (նրս-
 տելատեղի դալ)
 վարց—վարց (ճիպոտ՝ անա-
 սուններին խթանելու համար)
 վէդրո—գուլ
 վէքսիլ—մուրհակ
 վէվ, վավ—ով
 վէրան, վէրանա—ավերակ
 վէրասյա—վերասյա (ապառիկ)

վէրէվանց—վերահի կողմից
 վէրման—ինչպես, որ կողմը
 վէրնալ—վերանալ
 վէրնատուն—վերնատուն (խելք,
 ուղեղ)
 վէրնուց—վերնուց (ման. հի-
 վանդ.)
 վէրվարէլ—վեր վարել (առանց
 հսկողութեան թողնել)
 վէրվէրի—վերվէրի (արագ պար)
 վէրքաղէլ—վերքաղել
 վէքիլ—վէքիլ (փոխանորդ)
 վըզակոթ—վզակոթ (ծոծրակ)
 վընգալ—վնկալ (երեխայի լալը)
 վոազ—վոազ (շտապ)
 վիդ—տեսք
 վիզիթ—վիզիթ (այցելութիւն)
 վիրն—անընդհատ, շարունակ
 վոդ(ք)—ոտ
 վոդատէդ—ոտատէդ (զուգարան)
 վոդնաման, յոդնաման—ոտնա-
 ման
 վոժ—ոժ (սանձ)
 վոխչութէն—ողջութիւն
 վոչ—ոչ
 վոսկան—որսկան
 վոսպ—ոսպ
 վոստոդ—ոստոտ
 վորման—ինչպես
 վորս—որս
 վորց—որձ
 վորցագ—որձակ (աքսոր)
 վորցէղէն—որձեղէն
 վորցօլա—որձօլա (կոպտացած,
 դարձացած)
 վորփ—որբ

տարուռէդկա — տարուռետկա (ա-
ռանց հենակի արթող)
տադէտագ — տակետակ (մինչև
հատակը)
տագը Թոնէլ — վերջացնել, սպա-
ռել 2. նեղանալ, վերավորվել
տագուցք — տակուցք (հալած յու-
ղի կամ դմակի տակի մնացորդը)
տագա — տատա (երեխա)
տաղաշ (կր.) — կինտո, լոթի
տալաղ — տալաղ՝ լերդացած
տալաշմիշ էղնէլ — օձիքը բռնել,
կպչել
տալդա — տալդա (քամուց պատս-
պարված կամ մարդկանցից ա-
զատ տեղ)
տալդա — տալդա (կոհակ, ալիք)
տալդալամիշ էղնէլ — ալեկոծվել
տախտորգուն — տախտակուն
(տախտակյա)
տահա — տահա (ալելի, դեռես)
տամազլըզ — տամազլը (1. հովա-
տակ, 2. հոստալի փոխանորդ)
տամար — տամար (երակ)
տամլա էնէլ — տամլա անել (ան-
հանգստանալ, մտատանջվել)
տայաղ — տայաղ (նեցուկ, հենա-
րան)
տանդըլօխ — տանդուլի՝ տան մե-
ծը
տանգ ու տընաղ — ծաղր ու ծա-
նակ
տաշտէկընաղ — տաշտեկոնակ
(կրիտ)
տառթ — տարթ (սշխարի գոմաղ-
րից պատրաստված վառելիք)
տառթակալէլ — տառթակալել

տառօս — տառոս (մեկի երջան-
կության կամ դժբախտության
նմանօրինակ կրկնումը ցան-
կանալ ուրիշին)
տաժարճուղ — հովիվների պաշտ-
րի կաշվե տոպրակ
տաժուղ — տաժուտ (անվաճաղ)
տարաղ — տարաղ (քարտաշների
գործիքներից)
տացու — տացու (գործ է ածվում
մեծարելու իմաստով՝ տարե-
լից մարդկանց դիմելիս)
տափ — տափ (բլուրի վրա հար-
թալայր)
տափան — տափան (ուռենու ճյու-
ղերից պատրաստած հատուկ
սարք՝ վարած հողը հարթեց-
նելու համար)
տաքնալ — տաքանալ
տաքցընէլ — տաքացնել
տաքօրկին, տէքօրկին, տէքէրկին
— տեգորկին
տէղագի — տեղակի (ճիշտ, ու-
ղիղ)
տէղաշօր — տեղաշօր (անկողին)
տէղը դա — հարմար առիթ լինի
տէղօստէղ — իսկույն, անմիջապէս
տէնաճիճու — խոնավության գոր-
շագուցն ճիճու
տէնըռէլ — թեթև քրտնել
տէյ — մինչև
տէյմօրի, տյօրի — մինչև որ
տեռոագ — տետրակ
տէսութէն — տեսակցություն
տէրաղօթի — տերաղօթի (կանա-
չի) սամիթ
տէր էղնէլ — տեր դառնալ
տէրված — տերված (գործի մեջ

և փոխած մարդ)
 տէրութեն — տիրութիւն
 տէփրէլ — տեփրել (հացահատի-
 կը թեփահանել, մաքրել)
 տէփուր — տեփուր (փայտե կամ
 պղնձե մատուցարան, որի մեջ
 լցնելով հացահատիկը թափ են
 տալիս՝ թեփից մաքրելու հա-
 մար)
 տըրըզ — տպըզ (ճաղատ)
 տըզէվանց — տակից, ներքուստ
 տըզլօզ — աղքատ
 տըզլօզցընէլ — տկուրացնել
 տըզզան — լացկան
 տըզօզ — տզոտ (վատ բնավորու-
 թյան տեր մարդ)
 տըզօդէլ — տզոտել (նեղանալ, խը-
 ուղել)
 տըժվըժիզ — տժվժիկ
 տըլղըզուն — խառն ու փոթոր
 տըլօզ — տլոտ (տիպոտ)
 տընա — 1. ալեկի, 2. դեռ
 տըղօվ — տղայով (հղի կին)
 տըղօվնալ — տղովանալ (հղիա-
 նալ)
 տըղօցգան — տղոցկան — (ծնընդ-
 կան)
 տըմմիչ էզնէլ — տեղից շարժվել
 տընազ — տնազ (ծաղր)
 տընաշէն — տնաշեն (բարեկամա-
 կան զիմելու բան)
 տնալէք — տուն ալերոզ
 տընգըլ — կաղ
 տընգըլա — տնկա (շարժական)
 տընգըլադօճի — 1. երերուն, շար-
 ժական, 2. ճոճանակ, 3. գլխի
 վայր գլորվելը
 տընգըղէլ — տնտղել (զննել)

տընէցիք — տանեցիք
 տընըցտընու — տանոց-տանու
 տընմընա (Կր.) — ընտանիքի այն
 անդամը, որ մնում է տանը,
 երբ մյուսները հյուր են գնում
 տընօվի — տնովի (ամբողջ ընտա-
 նիքը)
 տըշէլ — տշէլ (նպատակին խփել)
 տըռզովէլ — թըջվել, լողանալ
 տըռըղի — տռտի (դատարկ, ան-
 միտ)
 տըռըզա — ծաղր
 տըռտըռ — շատախոս փոխփոխա-
 ցող
 տըվածուրիզ — տվածուրիկ (տըր-
 ված)
 տըրաքցընէլ — տըրաքացնել
 տըրըմբալ — տըմբալ
 տըրմուզ — փոցխ
 տըրուբա — խողովակ
 տըփիզ — տափիկ (ուշիմ)
 տըքալ — տնքալ
 տըֆա (Ախց.) — ճախարակի մա-
 սերից մեկը
 տիա — հրեն
 տիզիկ էնէլ — նստել, մի տեղ մը-
 նալ
 տիգօ կըղուել — հարկել
 տիլ — տիզմ
 տիրովի — տերովի (տեր ունեցող)
 տուզաղ — տուզաղ (թակարդ)
 տուլար — տուլալ (սլառի մեջ պատ-
 րաստած պահաւան)
 տուլաշմիշ էզնէլ — կատչել

3

ցածընալ — ցածանալ
 ցածութէն — ցածություն

ցամքել—ցամաքել
 ցամքօց—ցամքոց
 ցան—ցան
 ցանձաղ—ցանձաղ
 ցանօվի—ցանովի
 ցանօդ—ցանոս
 ցավաքար—ցավադար
 ցել—ցել
 ցըմցըմ—սակավակեր
 ցըսգօն—ցըսոն (ջրադացի այն
 մասը, ուր անիվներն են դըր-
 ված)
 ցուցանք—ցուցանք (տգեղ)
 ցօզվէլ—(ց)ոզոզել
 ցօրէդ—ցօրեկ

ՈՒ

ուգէլ—ուտել
 ուդուրմիշ էնէլ—հնարել
 ուզընգան — ուզնկան (խնամա-
 խոս)
 ուզվօրութէն — ուզվօրություն
 (մուրացկանություն)
 ութի—արդուկ
 ուծօվնալ—ուծօվանալ
 ուլաֆ—ուլաֆ (խոտի տեսակ)
 ուլից—փողոց
 ուլուլալ—ուլուլալ (ողբալ)
 ուղուր—ուղուր (բարի բախտ)
 ումբըր—արե
 ումուդ—ումուդ (հույս)
 ումուդսըզ—անհույս
 ումուզ—ումուզ (ուս)
 ունիմ-չունիմ—ողջ ունեցածը
 ունք—հոնք
 ուռոււմ—ուռոււմ (հույն)
 ուռուցվօրէլ—ուռուցվօրել
 ուստա—ուստա (վարպետ)
 ուստաբաշի—գլխավոր վարպետ

ուսուլ—ուսուլ (կամաց, ցածր)
 ուրախնալ—ուրախանալ
 ուրփաթ—ուրբաթ

Փ

փաբար—հարված
 փադ, փէդ—փայտ
 փաթա—փաթա (հովասար, ոչ
 սքի)
 փաթլամիշ էնէլ — պայթեցնել
 զայրացնել
 փաթտէլ—փաթաթել
 փալախ—փալախ (խոտի տեսակ)
 փալան—փալան
 փանասանք—փալասանք (թափ-
 թըփված, կեղտոտ)
 փալի (Ախց.)—գոնե
 փալուդ—փալուտ (փայտի տե-
 սակ)
 փախըր—փախըր (պղինձ)
 փախլավա—փախլավա (խմորե-
 դենի տեսակ)
 փանփանտ—փամփաստ (ման-
 կական խաղ, քարկտիկ)
 փայ—փայ (բաժին)
 փայլեվան—փայլեվան (ըմբիշ)
 փանչա—փանչա (կոշիկի ներ-
 բան)
 փաչա—փաչա (ազդը)
 փանջինէլ—կարկատել
 փասօդէլ—փաստուել, ժանգոտել,
 գոլորշաշարշոժ պատվել
 փարխաչ — փարխաչ (պղնձյո-
 աման)
 փանվար, փանվար (Ախք.)—փար-
 վար (պավիդոն)
 փանվէզ—փարվէզ (շենքի ճակա-
 տի քարերը)
 փարփու—զայրույթ

փափա—փափա (հաց)
 փէդնալ, փագնալ—փայտանալ
 փէզրադճի, փոթոադճի (Ախք.)—
 փետրատչի (վարձակալ)
 փեգրփոխ—փետրափոխ
 փէլէշ—փելէշ (կախ ընկած)
 փէզրանք—փեզրանք (ջրի խողովակ)
 փէճ (Ախց.)—ուս
 փէյդա էզնէլ—երեւան դալ, հան-
 դես դալ
 փէշագ—փեշակ (զրադմունք)
 փէշիբ—փեշկիբ (երեսսրբիչ)
 փէշքէշ—փեշքէշ (նվեր)
 փէշք—վառարան
 փէսարաղնիք — փեսարաղնիք
 (հարսանիքի նախորդ օրը փե-
 սային բաղնիս տանելու հան-
 դեսը)
 փերուշան — փերուշան (կանացի
 ոսկե գլխազարդ)
 փէրօն—փերոն (պատառաքաղ)
 փըթիբ—փթիբ (ծիու աղբ)
 փըլաֆ—փլավ
 փըլփըլալ—փլփլալ
 փըծէդ—փայծաղ
 փըմփուշ—փմփուշ (ուսուցիկ,
 փափուկ)
 փըռըշտուգ—փուշտուկ (բույս, ո-
 լի արմատից պատրաստում
 են քթախոտ)
 փըռթի—փռթի (ծրի)
 փըռթիգըմ— մի փոքր, մի քիչ
 փըռթիգը հանել—գզել, բզկտել,
 մաշել
 փըռչօդ — փռչոտ (մազոտ)
 փըռցըլօդէլ—փոցլոտել (զայրա-
 նալ)

փըստալ—վրիպել
 փըսփըստուգ — փսփստուկ (գա-
 տարիկ, անօգուտ)
 փըրշանք—փշրանք
 փըքսօ—փքսս (ուռած, գիրուկ)
 փիլիճ—փիլիճ (վառեկ)
 փիճիճա — փիճիճա (վաղամամ
 ծնված անասուն)
 փինաճի—փինաճի (հին կոշիկ-
 ներ կարկատող)
 փիշի-փիշի էնէլ—շոյել
 փիշխա—փիշխա (փոքրիկ)
 փիսկնիլ—փիսկուլ (ծով)
 փիբ—փիբ (տերև)
 փուլ—փուլ (մետաղյա դրամ)
 փուլս—փուլսր
 փուշտ — փուշտ (անասունների
 ծինը)
 փուշիգ—փուշիկ (միզափամ-
 փուշտ
 փուռնիգ — փուռնիկ (թոնրում
 եփած զնդաձև հաց)
 փուս—փուս (մեգ)
 փուսուլա — փուսուլա (գույն,
 արերութուն)
 փօխ—փոխ (շալվարի վերի մասը,
 որ կարված է լինում կարմիր
 կամ կապույտ կտորից և որի
 միջով է անցնում կապը)
 փօխան—փոխան (վարտիք)
 փօխնօրթ — փոխ(ա)նորդ (սպի-
 տակեղեն)
 փօշմընիլ—փոշմանել
 փօստ—փոստ (կենդանու մարթի)
 փօստալ—փոստալ (հասարակ կա-
 շույց կարած ոտնաման)
 փօր—փոր
 փօրթուգալ — փորթուգալ (նա-

րինջ)
 փօրկապ—փորկապ (ամբության
 հիվանդ.)
 փօրցանք—փորձանք
 փօր ու փսօր—փոր ու փսոր
 փօր-փօշման—խիստ փոշման
 փօրքաշ—փորքաշ (օրորոցին կա-
 պելու գոտի)
 փօրով—փորով (հղի)
 փօցխըվօր—փոցխալոր
 փօփօլ—փոփոլ (երեխայի մաշիկ)
 փօքրութ—փոքրուց

Ք

քան—քան (կոչական մասնիկ)
 քազէլ (Ախց.)—քակել
 քանթան—քաթան
 քանթամաթ — քաթմաթ (քաղցր
 տրամիք)
 քանլ—քալ (խակ)
 քանազ—քալակ (խազ, փորձանք)
 քանաշ—քալաշ (ուժեղ, կորովի)
 քանլթանուն—աքցան
 քանլա—քալա (գանգ)
 քանխան—քախհան
 քանխնէլ—քաղհանել
 քաղօց—քաղոց (քաղի ժամանակ)
 քանմար—քամար (գոտի)
 քամովի—քամովի
 քանչէցընէլ — քանչեցնել, մե-
 ծացնել
 քաշէլ—քարշել
 քանշկան—երանի
 քանշկան — քաշկակ (ձալարով և
 մսով փլավ)
 քանչա—քաչա (թաղիք)
 քառազ — ձիթհանքի ավազանը,
 ուր ճզմում է կտավատը
 քառասունք — քառասունք

քարածիդ — քարածիկ (թռչուն-
 ների ստամոքսի պարկը)
 քարէկարան—քարեկարան (ան-
 մառչելի տեղ, կիրճ)
 քարթու—քարթու (հին)
 քարխէծ—քարխեծ (կրնկի տակ
 գոյացած վերք)
 քարհանգուստ—քարհանգուց
 քարմաղ—քարմաղ (քարերը ցո-
 րենից զատող մաղ)
 քացի—աքացի
 քացխօղ—քացախոտ
 քէզար—քեզար (կալի մնացորդ
 խոշոր հարդը, որ իբրեւ վառե-
 լիք է օգտագործվում)
 քէթազ—քեթակ (ծեծ)
 քէլէլ, քալէլ—քայլէլ
 քէլէխ—քելէխ (մեռածի հոգու
 համար տրված ձաշը)
 քէլվածք — քայլվածք
 քէլցընէլ — քայլեցնել
 քէնի—քենի
 քէնջէլ—քենջել (կաթը խար տա-
 լիս ձողափայտի վրա նշան
 անել)
 քէչա — կաճ, թաղիք
 քէռէկին — քեռակին
 քէսթավասի — աղը հավաքելու
 թիթեղյա սարք
 քէրձէլ—քերձել
 քեփրլալ — խոշընդոտի հանդի-
 պողի նման քայլէլ
 քէֆլի—քեֆլի (յավ քեֆ տնող
 մարդ)
 քեֆսըզ — տկար, անտրամադիր
 քըթէն յնդած—խիստ նման
 քըխքըխալ—քիքխալ (ծիծաղել)
 քըժըժէլ — քծծել (քրքրել)

քընադ — քնհատ
 քընալ (Ախց., Ախք.) — գնալ
 քընջութ — քնջութ
 քըշէրանա — գիշերանա (գիշերով)
 քըշէնքըշէն — ամենապակասը
 քըռթէլ — քռթել (վատ կարել)
 քըսի տալ — գրգռել
 քըստըր — քստըր (ժլատ)
 քըրդընխաշ — քրտնխարշ
 քըրֆէլ — հայհոյել
 քըցմած — քցմած (1. մրսած 2. անճարակ)
 քըցմէլ — քցմել (մատներէ ցրտից կուշ գալը)
 քցովի — քցովի (քաղցը թէյ)
 քիլլւոր — քիլլար (1. թոնրատուն, 2. մառան)
 քիմի — իսկույն, անմիջապէս
 քիչըմ — մի փոքր, փոքր ինչ
 քիսս — քիսս
 քիսսճի — քիսսշի
 քիսպադ — նկար, պատկեր
 քիրա — քիրա (վարձ)
 քիրաճ — քիրաճ (կիր)
 քիրաճի — քիրաճի (վարձակալ)
 քիրամիդ — քիրամիտ (աղյուս)
 քիփիլիդ — քիփիլիկ (նեղիլիկ, փոքրիկ)
 քիֆիրբազ — հայհոյող, հայհոյ-
 յանք գործածող
 քյադադ — քնկնավոր
 քյալ — քալ (ճաղատ)
 քյանար — քանար (ափ, եզր)
 քյանդդր — քանդր (պարան, թել)
 քյանդըրբադ — լարախաղաց
 քյանիֆ — արտաքնոց
 քյանքալ — քանքուլ (րաշ)
 քյանչալ — քաչալ (կնտակ, մազկերը
 խուզած կամ թափված)

քյանթաթա — վատ տղադած ալ-
 յուր
 քյանտա — քյաստա (կարճ)
 քյասարիջա — երկու ինամիներէ
 խորհրդակցությունը՝ հարստ-
 նիքին մասնակցողներէ մասին
 քյասադ — գատարկածեոն, եկա-
 մուտի պակասելը
 քյաստունա — շաղանակ
 քյասում (տալ) — պահ տալ, (կով,
 ոչխար)
 քյանր — շահ, օգուտ
 քյարաստա — փայտեղեն, շինու-
 փայտ
 քյարիւրան — սոթ
 քյարդիդա — քարդիկա (ցորենի և
 դարու ուլուրների խառնուր-
 դից պարտադարձ հաց)
 քյանրխան — քարխան (կալէ մեծ
 աման)
 քյարսանք — քարսանք
 քյանրվան — քարավան
 քյանրփիշ — քարփիշ (աղյուս)
 քյափանակ — քափանակ (թի-
 թեւ)
 քյանֆ — քաֆ
 քյանֆիկր — քաֆիկր
 քյանֆտառ — պտտալ
 քյանֆտունալ — պտտովել
 քյաֆուր — վատ, անարդար
 քյնձ — 1. բուր, հոտաւոր, 2.
 անպամալույժ
 քյոմա, քէմա — քոմա (չուշխել)
 քյոմակ — քոմակ (օղնություն)
 քյոշա — քոշա (անկյուն)
 քյոսա — քոսա (երեսին մոզ հու-
 նեցող աղամարդ)
 քու — քո
 քնէթուդ — քսթուկ, կոճկ

քուսիգ—քուսահ
 քուր—քույր
 քուսի—քուսի
 քոփոփթ—քուքուրթ (ծծումբ)
 քօլ—քոլ (վայրի թուփ)
 քօլիգ—քօլիկ (առանց եղջյու-
 րի այծ)
 քօլք—քոլք (գլածի մազմզուքը)
 քօլօգ—քոլօգ (գլխարկ)
 քօլօփօստ (Ախց.)—խենթ ու խե-
 լառ
 քօծ—քօծ (աղախին)
 քօծօլա—քոծոլա (չորացած)
 քօյնա—հայտնի, փորձված
 քօնիգ (Կր.)—2 տարեկան այծ
 քօնիզան—անընդունակ
 քօռլուխ—կշտամբանք
 քօռքրոսանա—կուրորեն
 քօրօց—քորոց (գնդառեղ)
 քօքված—քոքված (փորձված,
 եփված մարդ)

Ս

օթ—օդ
 օթախ—սենյակ
 օթօթհանել—գրդել, գրգռել (երե-
 խաներին)
 օլըրդուն—ոլորտուն
 օլըրէլ—ոլորել
 օլըրձուն—օլորացաւյա
 օլուգ—խողովակ
 օլօր—մօլօր—ոլոր—մսլոր
 օլօք—ոլոք
 օխլավա, օխլավի—օխլավա
 (խմորը բաց անելու բարակ
 փայտ)
 օխտը—յոթը
 օխտնէգ—յոթնիկ (7—ամսական

ծնված)
 օխտնօց—յօթանոց
 օխիաթ—փորձանք
 օլլուշաղ—կին
 օլվէլ—ողողել
 օղուլ—որդյակ
 օղօրթ—խակապես, ճիշտ
 օղօրթմա—հիրավի, ճշմարիտ
 օղօրմաթաս—ողորմաթաս
 օղօրմութէն—ողորմություն
 օյին—օյին (խաղ)
 օյինբաղ—կատակաբան, ծաղր-
 բածու
 օյինլամիշ էղնէլ—խեղկատակու-
 թյուն անել
 օյմրէլ—վախենալ, շփոթվել
 օշտ—օշտ—շուն վաղելու բացա-
 գանչություն
 օշէր—հերթ
 օշխար, օխշար—ոշխար
 օշխի (Ախց.)—ձուկ բռնելու
 քրթոց
 օջախ—օջախ
 օոնալ—ոոնալ
 օս—օս (անիվի առանցք)
 օսիաթ, էսիաթ (Ախց.)—խրատ,
 կտակ
 օսկի—ոսկի
 օսկօս—ոսկոր
 օր—որ
 օրան—օրան (քաղած հացահա-
 տիկ)
 օրգանգ—օրասակ (բալ)
 օրըրէլ—օրորել
 օրթադա—օրթատա (մեջտեղը)
 օրթախ—օրթախ (ընկեր)
 օրթահասագ—միջահասակ
 օրթանջիլ—միջնակ

օրթընած — որդնած
 օրթնէլ, օրնէլ — օրհնէլ
 օրթուէք — օրդուէք
 օրմէջ — օրմէջ (ընդմիջումով)
 օրպագաս — օրպակաս (վաղածին)
 օրցգըդալ — օրձկտալ
 օրօճալ — օրոճալ
 օրօճգըդալ, օրօշկըդալ — հորանջել
 օրօր-շօրօր — նազեղածեմ
 օրօցք — օրորոց
 օց — օձ
 օքուդ — օգուտ

Պ

փալ — փալ (գուշակություն)
 փալձի — բախտագուշակ, դրբաց
 փայդա — օգուտ
 փայմ — փահմ
 փայտօն — փայ(ե)տոն
 փանառ — փանառ (լապտեր)
 փանառձի — լապտերավառ
 փանդ — փանդ (հունար, կերպ)
 փանթի — փանթի (թղթախաղի մի տեսակ)
 փանոյ — փառայ (1. սրտաբաց, զվարթ, 2. կենսախիւնդ)
 փանս — փես
 փասոն — ձև, տեսք
 փանազի — իզուր
 փանրաջան — փարաջա (պատմութեան)
 փանդան — փարդա (վարագույր)
 փըթէլ — փթէլ (դրդել)
 փլանքան — ալսինչը կամ
 ալսինչը

փրկանքաստան — և այլն և այլն
 փըշտօֆ-փըշտօֆ — աւարճանակ
 փըռանդ — փռանկ (կաթուղի)
 փըռանդի — դռան փականքի ամբողջ սարքը
 փըռըդդիգ — հող
 փըռընձի, փըռնձի (Ախք., Ախց.) — փռապան
 փըռչա — փռչա (խոզանակ, վրձին)
 փըռսանդ — փռսանտ (1. իշխանութիւն, 2. զարկ, հերթ)
 փըռփըռիգ (Ախց.) — փռփռիկ (մոմի առջև պատվոյ թիթեռ)
 փըսիգ — փսիկ (բծախնդիր)
 փիթիլ — փիթիլ (պատրույգ)
 փիշանդ — փիշակ (հրթիռ)
 փուռ, փուռ (Ախք.) — փուռ
 փուսադ — դեմք, պատկեր
 փուրդուն — փուրդոն
 փուրդունձի — սայլապան
 փօդ — հոտ
 փօդ, փօն, փօս — այդտեղ, այնտեղ, այստեղ
 փօդէլ — հոտել
 փօդ — հող
 փօղշօր — հողշօր
 փօր — հոր
 փօրէլ — հորել
 փօրթ — հորթ
 փօրթադէլ — հորթատել (վիժել)
 փօրթաթօղ — հորթաթող
 փօրթատուն — հորթատուն
 փօրթընօց — հորթանոց

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Էջ

Քարտն 5

Ա. մաս. Հնչյունաբանություն

1. Հնչյունախոսություն	11
2. Հնչյունափոխություն	12
ա) Ձայնափոխների փոփոխություններ	12
բ) Երկբարբառների փոփոխություններ	20
դ) Բաղաձայնների փոփոխություն	25
1. Ձայնեղ պայթականներ	25
2. Խուլ պայթականներ	28
3. Խուլ շնչեղ պայթականներ	30
4. Ձայնեղ շփականներ	32
5. Խուլ շփականներ	34
6. Ձայնորդներ	36
դ) Անկում	39
ե) Հափելում	40
զ) Դրափոխություն	41
է) Կրկնություն	42

Բ. մաս. Ձևաբանություն

1. Դոյական	44
ա) Հոգնակի կազմություն	44
բ) Հոլովներ և նրանց կազմություն	46
գ) Հոլովում	47
2. Ածական	54
ա) Ածականների համեմատական աստիճաններ	54
3. Թվական	55
4. Դերանուն	57
5. Հոգ	62
6. Բայ	65
ա) Դերբայներն ու նրանց կազմություն	65
բ) Խոնարհում	68
գ) Բայի կերպեր	80
դ) Երկրորդական բաղադրյալ ժամանակներ	84
ե) Անկանոն բայեր	84
զ) Պակասավոր բայեր	86
է) Ժխական խոնարհում	87

7. Մակրայ	90
8. Կառլ	95
9. Շաղկապ	95
10. Զայնարկութիւն	96
11. Բառակազմութիւն	97
12. Շեշտ	100
Բարբառի շարահյուսութեան մի քանի հարցեր	100
Համառոտ տեղեկութիւն բարբառի արդի վիճակի մասին	101
Հազելվաժ	105
1. Նմուշներ կարճ ու բարձր	107
2. Բառարան	118

Պատ. խմբագիր՝ ՀՐ. ՍԱՆՏԱՆԵ
 Հրատ. խմբագիր՝ Ա. ՈՍԿԱՆՅԱՆ

Տեխ. խմբագիր՝ Մ. ԿԱՓԼԱՆՅԱՆ Կոնսերու սրբագրիչ՝ Ա. ՇԱՀՊԱՄՅԱՆ

ՎՖ 06634 ԽՀԽ 126 պատվեր 201, հրատ. 887 տիրած 1000

Հանձնված է արտադրության 5/VI 1952 թ.: Ստորագրված է արտադրության
 27/IX 1952 թ.: 12 տպագրական մամուլ, 9,5 հրատ. մամ.:

Գինը 3 ռ. 80 կ., կազմը 1 ս. 50 կ.:

Հայկական ՍՍՌ ԳԱ տպարան, Երևան, Արտվյան 124